

”SANALLA SANOEN TUNSIN TULLEENI AIVAN TOISENLAISEEN MAAILMAAN”

**ROMANTIikka JA SÄÄTYLÄISYYS OSANA TAITEILIIJA
MATHILDA ROTKIRCHIN EUROOPAN MATKAA 1840–1841**

Topi Artukka

Pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Historian kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Suomen historia

Lokakuu 2013

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos / Humanistinen tiedekunta

ARTUKKA TOPI: *”Sanalla sanoen tunsin tulleeni aivan toisenlaiseen maailmaan”* Romantiikka ja säätyläisyys osana taiteilija Mathilda Rotkirchin Euroopan matkaa 1840–1841.

Pro gradu -tutkielma, 111 sivua

Suomen historia

Lokakuu 2013

Tutkielmani aiheina ovat romantiikka ja säätyläisyys suomalaisen taiteilijan Mathilda Rotkirchin (1813–1842) Euroopan matkalla vuosina 1840–1841. Keskityn siihen, miten romantiikka, säätyläisyys, sukupuoli ja Rotkirchin taiteilijatausta näkyvät hänen matkassaan ja toimissaan matkan aikana. Lähdeaineistonani on Rotkirchin matkan kulusta ja tapahtumista kirjoittama matkapäiväkirja.

Mathilda kirjoitti matkapäiväkirjaansa säännöllisesti matkan aikana muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Useat merkinnät ovat lyhyitä mainintoja tai fragmentteja, jotka ovat vaatineet tarkkaa lähilukua. Matkapäiväkirja on tarjonnut ginzburglaisittain johtolankoja, joita seuraamalla matkan laajempi kontekstointi on ollut mahdollista.

Mathilda Rotkirchin matkaa tarkastelen työssäni kolmen teeman kautta. Rotkirchin matkan varrella esiin nousevat taiteilijuus, romantiikka ja säätyläisyys. Luku kolme keskittyy Rotkirchin matkan motiivien ja kulun analysointiin. Taiteilijana hänen pääasiallinen motiivinsa matkustaa erilaisin kulkuneuvoin ympäri Eurooppaa oli halu nähdä tunnettujen mestareiden maalauksia ja veistoksia sekä kehittyä paremmaksi taiteilijaksi. Rotkirch matkusti yhdessä Sophie ja Carl Reuterskiöldin kanssa ja heidän ehdoillaan, mutta pyrki hyödyntämään mahdollisimman paljon matkan tarjoamia mahdollisuuksia oppimiseen.

Luku neljä keskittyy romantiikan teemoihin, jotka kulkevat mukana koko Rotkirchin matkan ajan. Rotkirch noudatti matkallaan samoja romantiikan konventioita, joita hänen mannermaisat aikalaisensakin olivat toteuttaneet. Hän ihmettelee pittoreskejä linnoja ja raunioita Reininjokilaaksossa, kiipeää Sveitsin korkeille vuorille ihailemaan luontoa ja kokee ihmisen kädenjäljen kauneuden italialaisissa kirkoissa.

Viimeisessä käsittelyluvussa pohdin säätyläisyyttä ja sen ilmenemistä Rotkirchin matkalla. Rotkirch oli aatelinen ja siten etuoikeutetussa asemassa moneen muuhun matkustajaan nähden. Säätyläistausta ohjasi hänen päivittäistä matkaohjelmaansa, joka täyttyi ooppera- ja teatteriesityksistä, promenadeista, taidenäyttelyistä ja illanvietoista. Rotkirch nautti seurapiirien välkkeestä Emsin kylpyläkaupungissa ja taiteen pääkaupungissa Pariisissa. Suomeen palasi taiteellisesti kehittynyt romantikko, jolle Eurooppa oli tarjonnut uusia ajatuksia ja virikkeitä tulevaisuutta varten.

Asiasanat: grand tour; luontomaisemat; Mathilda Rotkirch; matkailu; matkapäiväkirja
rauniot; romantiikka; sukupuoli; säätyläisyys; taiteilijakoulutus; taiteilijuus;
uskonnollisuus; 1800-luku

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	
1.1. MATKAPÄIVÄKIRJAAN KERROTTU TARINA	5
1.2. TUTKIMUKSEN KOLME AIHEPIIRIÄ	14
1.3. TAITEILIJAN, ROMANTIKKO, SÄÄTYLÄINEN	19
2. AATELISNAINEN JA TAITEILIJAN	
2.1. MATHILDA ROTKIRCHIN SUKUPIIRI	27
2.2. TAVOITTEENA TAITEILIJAN URA.....	30
3. SUOMESTA KOHTI SUURTA EUROOPPAA	
3.1. GRAND TOURIN PERILLINEN?	38
3.2. MATKALLA HALKI MANTEREEN	44
3.3. VAUNUIN, LAIVON JA RAUTATEITSE	53
4. ROMANTIIKAN MATKAAJA	
4.1. RAUNIOMAISEMAT JA ROMANTIikka	60
4.2. JYLHÄ LUONTO	66
4.3. USKONNOLLISUUDEN KOHTAAMINEN	73
5. SÄÄTYLÄISTAPOJA	
5.1. SOSIAALINEN ELÄMÄ KAUPUNGEISSA	82
5.2. VESIKUUREJA JA SEURAPIIRIELÄMÄÄ	88
6. JÄLKINÄYTÖS.....	97
LÄHDELUETTELO.....	103

1. JOHDANTO

1.1. MATKAPÄIVÄKIRJAAN KERROTTU TARINA

Nogent-sur-Seineen, jossa meidän oli tarkoitus vain syödä päivällistä, mutta jouduimme pysähtymään rikkimenneiden vaunujen takia, täällä sain aikaa kirjoittaa journaliani.¹

Näin kirjoittaa nuori suomalainen taiteilija ja aatelinainen Mathilda Rotkirch (1813–1842) matkapäiväkirjaansa päivää ennen kuin hän ja hänen matkaseurueensa, Mathildan äidin serkku Sophie ja tämän mies Carl Reuterskiöld sekä ruotsalainen kreivi Wachtmeister, saapuivat Pariisiin. Matkaa oli taitettu jo viiden kuukauden ajan halki saksalaisten ruhtinasvaltioiden, Sveitsin vuoristojen ja laaksojen ja Pohjois-Italian isojen kaupunkien. Nyt edessä oli seuraaviksi kuukausiksi Pariisi, kaupunki, jossa odottivat Louvre ja taideopinnot sekä seurapiirit ja kulttuurielämykset. Tästä kaikesta Mathilda kirjoitti matkapäiväkirjaansa.

Sattuman kauppaa Mathildan matkapäiväkirjan kirjoittaminen ei suinkaan ollut, sillä matkakirjallisuus² oli tuttu kirjallisuuden laji 1800-luvun alkupuolen eurooppalaisille. Matkustuksen kasvun ohella myös matkakirjallisuus yleistyi 1700-luvulta alkaen läpi koko 1800-luvun.³ Matkakirjallisuutta, erityisesti miesten, mutta myös naisten kirjoittamana⁴, oli hyvin saatavilla. Esimerkiksi Ruotsissa oli 1800-luvun taitteessa viisi ajan viihteeseen keskittyntä kaupallista lainakirjastoa, joista ruotsalaiset saattoivat lainata vaikkapa matkakirjallisuutta tai biografioita. Ulkomaiset romaanit olivat lainaustilastojen mukaan suosituimmat, mutta sen jälkeen lainattiin eniten matkustukseen liittyvää kirjallisuutta.⁵

¹ Rotkirch 21.10.1840, SMR 2002. Mathilda Rotkirchin matkapäiväkirjan käännökset ruotsin kielestä suomeen tämän työn tekijän omia.

² Määrittelen tässä matkakirjallisuuden käsittämään niin matkoilta lähetetyt kirjeet, julkaisemattomat ja julkaistut matkapäiväkirjat kuin opaskirjallisuuden ja matkustusta käsittelevän romaanikirjallisuuden. Aiheesta enemmän Sjöblad 2009, 187–191 ja Forselles 2008, 140–141.

³ Buzard 2008, 37; Sjöblad 2009, 189–190.

⁴ Ruotsalaisnaisten painettu matkakirjallisuus yleistyi vasta 1900-luvulla, jolloin painettiin myös paljon 1800-luvulla kirjoitettuja matkapäiväkirjoja. Sjöblad 2009, 189–190.

⁵ Sjöblad 2009, 189–193; Christensson 2001, 28–31.

Romaaneilla oli myös yhtymäkohtansa matkakirjallisuuteen, eikä raja kaunokirjallisuuden ja matkakirjallisuuden välillä aina ollut kovinkaan selkeä. Cecilia af Forsellesin mukaan maalaukselliset ja autobiograafiset matkakirjat muokkasivat samalla tavalla tunteita ja moraalialia kuin romaanitkin. Molemmat etsivät tapoja kuvata ympäröivää maailmaa, sen sisältämiä kulttuureja, ihmisiä ja tapoja.⁶ Molemmat olivat myös suosittua lukemista 1700- ja 1800-luvulla.⁷ Matkailun historiaa tutkinutta James Buzardia lainatakseni: ”matkustaminen näkyy kaikkialla 1700-luvun englantilaisessa kirjallisuudessa”.⁸

Ketkä sitten kirjoittivat matkapäiväkirjoja? Romantiikan aikakaudella yhä useampi säätyläisnainen kirjoitti päiväkirjaa ja julkisissa arkistoissa säilyneiden 1800-luvun päiväkirjojen määrä on viisikertainen suhteessa 1700-luvulta säilyneisiin.⁹ Puhuttaessa naismatkakirjailijoista ja naismatkustajista on hyvä muistaa aiheen monimuotoisuus, sillä ei ole olemassa vain yhtä naismatkailijaa, joka on matkustanut vuosisatojen aikana. Matkustaneet naiset edustivat eri kansallisuuksia, ikäluokkia, sosiaaliluokkia, uskontoa tai poliittisia ajatusmaailmoja, joiden merkitykset vaihtelivat ajan ja paikan mukaan.¹⁰

Mathilda oli taustaltaan ylhäinen, sillä hän oli syntynyt 28.7.1813 Porvoossa Stensbölen kartanossa, jossa perhe vietti paljon aikaa erityisesti kesäisin. Stensbölen ohella Mathildan elämälle keskeisiä paikkoja olivat Vaasa, Turku ja Tukholma, joissa kaikissa hän asui lyhyen elämänsä aikana. Aatelisperheen lapsena Mathilda sai hyvän ja säädynmukaisen kasvatuksen kodissa, jossa taidetta ja oppimista tuettiin ja ymmärrettiin. Mathildan äiti Augusta oli omaa sukua Aminoff ja Mathildan isä vapaaherra¹¹ Carl Fredrik Rotkirch oli palvellut ennen tyttärensä syntymää Ruotsin kuninkaan hovissa, ja vuodesta 1817 alkaen Vaasan hovioikeuden presidenttinä.¹²

Rotkirchien perheeseen kuului myös Mathildan kolme sisarta: Augusta (1806–1861), Emelie (1810–1841) ja Therese (1821–1859) sekä kolme veljeä: Johan (1804–1819),

⁶ Forselles 2008, 140–141.

⁷ Forselles 2008, 134–138; Sjöblad 2009, 189–193.

⁸ Buzard 2008, 37.

⁹ Sjöblad 2009, 9.

¹⁰ Bassnett 2008, 228.

¹¹ C.F. Rotkirch korotettiin vapaaherraksi vuonna 1830. Kuurne 2002, 29.

¹² Kuurne 2002, 26–28.

Fredrik (1808–1833) sekä Adolf (1816–1866). Kaikki sisarukset saivat lapsuudessaan jonkinlaisen koulutuksen; lapsia koulutettiin niin kotiopettajan johdolla kuin erilaisissa oppilaitoksissakin. Veljestä Johan oli lisäksi saanut opetusta kiertomatalla Suomessa sekä Fredrik ja Adolf matkoillaan Suomessa ja Ruotsissa. Mathilda keskittyi opinnoissaan erityisesti taideopintoihin, joita hän suoritti kahteen otteeseen yksityisopissa Tukholmassa. Hän osasi säätyensä mukaisesti lukea ja kirjoittaa, useammalla kielellä.¹³

Mathilda Rotkirch piti matkapäiväkirjaansa vuosien 1840–1841 välisenä aikana pääasiassa hyvin säännöllisesti. Hän kirjoitti muistiinpanoja matkastaan lähes joka päivä aina marraskuulle 1840 asti, jolloin hän sairastui Pariisissa ollessaan.¹⁴ Kirjoitukset vähenivät sairauden myötä, mutta syynä saattoi osin olla myös kirjoittamisen arvoisen tekemisen puute, sillä Mathilda kirjoittaa matkapäiväkirjaansa 9.11. seuraavasti: ”*Ja seuraavat päivät olivat vähän huomionarvoisia*”¹⁵ Seuraava merkintä on matkapäiväkirjassa 22. marraskuuta, ja seuraavan kolmen kuukauden aikana merkintöjä kertyy yhteensä vain yhdeksän kappaletta. Sama sairaus koitui Mathildan kohtaloksi, sillä hän menehtyi keuhkotautiin vain vuosi matkan päättymisen jälkeen maaliskuussa 1842. Hän oli tuolloin 28-vuotias.¹⁶

Loppua kohden ja erityisesti Pariisista lähdön jälkeen kirjoitusväli tihenee taas päivittäiseksi. Mathildan matkapäiväkirjaa lukiessa herää ajatus siitä, että Pariisista ja sen nähtävyyksistä, kaduista ja kahviloista kirjoittaminen ei tavallaan sisälly Mathildan näkemykseen matkustamisesta ja matkapäiväkirjasta. Pariisissa Mathildan päivät olivat arkistuneet ja rutinoituneet, minkä vuoksi elämä oli normalisoituneempaa kuin aikaisemmin. Toki Mathilda kirjoitti useita merkintöjä Pariisista, mutta ne eroavat sekä epäsäännönmukaisuudessaan että lyhykäisyydessään esimerkiksi Italian ajan kirjoituksista. Hän oli Pariisissa myös useampaan otteeseen sairaana, mikä on vähentänyt osallistumista tapahtumiin ja illanviettoihin.

¹³ Kuurne 2002, 31–34.

¹⁴ Rotkirch 4.1.1841 ja 25.1.1841, SMR 2002.

¹⁵ Rotkirch 9.11.1840, SMR 2002.

¹⁶ Kuurne 2002, 46–47.

Mathildan kirjoitustyyli on enemmän informatiivinen ja tiivis, kuin analyttinen ja maalaileva. Hän kirjaa ylös lähinnä merkittäviä tapahtumia, paikkakuntia ja päivän ohjelmaa, kuten teatterikäyntejä ja nähtyjä maalauksia. Analyysi jää vähemmälle ja kuvailukin monesti kovin samantyyppistä; kaikki on jumalaista, kuten Mathilda kirjoittaa esimerkiksi Manheimista: ”*Oih! niin jumalaista, taidetta ja luontoa niin yhdessä kuin voi olla.*”¹⁷. Esimerkiksi arkipäiväisistä rutiineista, syödyistä ruoista, hinnoista, majoituksista tai tunnelmista liikennevälineissä Mathilda kirjoittaa lopulta hyvin vähän.

Mathildan vähäsanaisuus arkisissa asioissa näyttää olevan ristiriidassa ainakin Susan Bassnettin tutkimusten kanssa, sillä hänen mukaansa monelle naiskirjoittajalle jokapäiväiset asiat, arkipäiväisyys ja sen mittasuhteiden punnitseminen on ollut kiinnostavampi aihe kuin yksityiskohtien kirjaaminen. Matkakirjallisuus on historiallisesti osaltaan pohjannut yksityiskohtien kirjaamiselle, asioiden kartoittamiselle ja mittaamiselle, asioiden tutkimiselle ja uuden haltuunotolle, mitä on pidetty maskuliinisen kirjoittamisen ideaalina. Tähän perinteeseen ovat naiset istuneet huonosti. He ovat matkustaneet vaimoina, sisarina ja tyttärinä – aina toisina – kirjaten samalla kuitenkin ylös omia henkilökohtaisia kokemuksiaan. Naiset olivat kuitenkin tietoisia tästä traditiosta.¹⁸

Matkustajamäärien kasvaessa Napoleonin sotien jälkeen kasvoi myös tarve paremmalle tiedonvälitykselle. Yhä harvemmalla matkustajalla oli enää varaa tai halua palkata mukana kiertelevää tuutoria tai paikallista opasta, mikä loi tarpeen matkaopaskirjoille. Ensimmäiset modernin ajan matkaoppaat syntyivät 1820-luvulla ja sisälsivät tietoja muun muassa matkareiteistä, liikkumistavoista ja majoituksista. Ensimmäiset matkaoppaat keskittyivät erityisesti Italian, Ranskan ja Sveitsin matkailuun. Alkuvuosien valikoimaa kasvattivat suosituiksi muodostuneet Murrayn matkaoppaat (ensimmäinen vuonna 1838) ja Baedekerit (ensimmäinen vuonna 1839), jotka laajensivat sekä esiteltyjen maiden että alueiden määrää ja lisäsivät tarpeelliseksi koettua tietoa muun muassa kartoilla sekä kertomalla tarkemmin

¹⁷ Rotkirch 25.7.1840, SMR 2002.

¹⁸ Bassnett 2008, 230–231.

matkustuskäytännöistä, kulttuurista ja nähtävyyksistä.¹⁹ Oppaat myös muokkasivat matkakirjallisuutta pois henkilökohtaisista matkakertomuksista kohti geneerisempiä matkaopaskirjoja ja asettivat yhä vahvemman standardin sille, mitä kulloisessakin kohdemaassa tulisi nähdä ja kokea. Tahtomattaan opaskirjat kuitenkin kasvattivat yleisön halua lukea yksilöllisiä matkakertomuksia, joten uudenlaiset opaskirjat eivät hävittäneet tarvetta yksittäisten matkustajien kirjoituksille.²⁰

On spekulatiivista pohtia, oliko Mathildalla tai hänen matkakumppaneillaan käytössä matkaopaskirjoja, sillä Mathilda ei kertaakaan mainitse opaskirjojen olemassaoloa matkapäiväkirjassaan. Seurue kuitenkin tutustui matkallaan moniin kohteisiin, kuten linnoihin, raunioihin, kirkkoihin, gallerioihin sekä erilaisiin luontokohteisiin, joten seurue tuntuu olleen hyvin informoitu matkareittinsä varrella olleista nähtävyyksistä.²¹ Lukiessaan Mathildan matkapäiväkirjaa jää väistämättä sellainen kuva, että seurueella on ollut käytössään joko paikallisia oppaita tai ennakkotietoa kunkin matkakohteen nähtävyyksistä, sillä erityisesti matkalla Saksasta Italiaan on matkapäiväkirjassa merkintöjä nähdystä nähtävyyksistä lähes päivittäin.

Kysymys opaskirjoista on sikäli merkityksellinen, että James Buzardin mukaan 1800-luvun matkaoppaiden myötä matkakirjallisuudessa tapahtui muutos opasmaisesta kirjoituksesta kohti kuvailevampaa ja henkilökohtaisempaa.²² Uudessa tilanteessa tärkeämpää oli kuvata niitä reaktioita ja tunteita, joita matkan aikana heräsi. Samalla matkustus muuttui aikaisempaa liikkuvammaksi ja sukkelammaksi, kun matkakohteisiin voitiin tutustua kirjan avulla, ilman aikaisemmin välttämättömiä tuutoreita.²³ 1800-luvun kuluessa matkakirjallisuuden ääni muuttui yhä enemmän kaunokirjallisemmaksi ja vapaammaksi, pelkän informaation sijaan oli tärkeämpää korostaa omaa subjektia ja havaintoja.²⁴

¹⁹ Withey 1998, 68–73.

²⁰ Buzard 2008, 48–49; Varpio 1997, 35.

²¹ Ks. esim. Rotkirch 21.7., 25.7., 4.8. ja 11.9.1840, SMR 2002

²² Ennen 1800-lukua matkakirjallisuudella oli monia funktioita, joista yksi oli opaskirjamainen tarkempi kuvailu reiteistä, majoituksista ja nähtävyyksistä, joita matkailijoiden kannatti hyödyntää. Buzard 2008, 48–49.

²³ Buzard 2008, 48–49.

²⁴ Vaska 2005, 40–42; Forselles 2008; 141. Benjamin Colbertin mukaan on kuitenkin hyvä huomioda, että pitkälle 1800-luvulle asti matkakirjoihin kirjoitettiin edelleen matkustajille hyödyllistä tietoa, vaikka uudet kirjoitustavat ja kohteet tulivat vanhan perinteen rinnalle. Muutos oli selkeä, mutta ei yhtäkkinen. Colbert 2005, 14–15.

Englantilaisen runoilijan Percy Bysshe Shelleyn (1792–1822) kirjoituksia ja matkoja tutkineen Benjamin Colbertin mukaan matkakirjoissa toistuu tietty kirjoittamisen kaava: matkailijat tallensivat kokemuksiaan ja näkemyksiään kulttuurista paikan päältä nähtynä, tallensivat ilmiöitä ja purkivat kohtaamiaan kansallisia erityispiirteitä. Samalla he herättivät ja muokkasivat uudelleen eurooppalaisia kulttuuriarvoja sopimaan uusiin poliittisiin ja taloudellisiin kehyksiin. Matkakirjallisuudessa aluksi oli havainto, sitten kuvaus ja lopuksi tulkinta.²⁵

Mathildan matkapäiväkirja henkii juuri edellä mainitun kaltaista reaktionaalisuutta ja kohteiden herättämiä tunnetiloja, vaikka se itsessään onkin informatiivinen. Mathilda pitää lukijansa kartalla siitä, missä kulloinkin matkustetaan ja missä kohteissa vierailaan, mutta varsinaista opaskirjamaisuutta tekstistä on vaikea löytää. Hyvin harvoin Mathilda esittelee majoituksia, ruokapaikkoja tai tarkempia tietoja nähtävyyksistä, joissa matkaseurue on käynyt. Mathildan matkapäiväkirja on opaskirjan sijaan havaintoja ja hetkellisiä aistimuksia välittävä muistijälki pitkästä matkasta halki Euroopan.

Subjektin ja havainnoinnin korostaminen matkakirjallisuudessa liittyy osaksi laajempaa päiväkirjoissa romantiikan aikakaudella tapahtunutta muutosta, jossa tunteet ja impressiot nousevat keskiöön. Kyse on niin sanotusta havainnoivasta päiväkirjasta (le journal intime), jossa henkilökohtaisuus on voimakkaasti läsnä. Samalla tietty uskonnollinen painoarvo vähenee päiväkirjoista, kun niihin kirjoitettuja tekstejä, toiveita ja tunteita ei osoiteta enää jumalalle, vaan minämuodossa kirjoittajalle itselleen. Myös kirjoitusten aiheet muuttuvat henkilökohtaisemmiksi.²⁶

Matkakirjallisuus itsessään oli Mathildalle tuttu tyyli, sillä Mathildan veljet Fredrik ja Adolf olivat molemmat kirjoittaneet omilta opintomatkoiltaan matkapäiväkirjaa. Veljien matka suuntautuivat Suomeen ja Ruotsiin, mutta yhtäläillä nämäkin matkat olivat kirjoittamisen arvoisia.²⁷ Stensbölen kartanon kirjaston kokoelmissa oli Mathildan aikaan paljon matkakirjallisuutta, jota Mathilda on varmasti lukenut tai jota

²⁵ Colbert 2005, 3.

²⁶ Sjöblad 2009, 8–9, 22–23; Votka 2005, 52.

²⁷ Kuurne 2002, 32.

perheessä on yhdessä luettu. Kartanon kirjasto oli tyypillinen maaseutukartanon kirjasto, joten matkakirjallisuus osana kokoelmaa ei ollut mitenkään epätavallinen.²⁸ Matkakirjallisuuden saatavuus ja lukeminen yleistyivät Suomessa 1700-luvun aikana ja monet teoksista, kuten esimerkiksi Pehr Kalmin Amerikan matkasta kirjoitettu kirja, saavuttivat suurta suosiota suomalaisen lukeneiston parissa. Suomessa luettiin sekä suomalaisten ja ruotsalaisten kirjoittamaa matkakirjallisuutta että myös kansainvälistä matkakirjallisuutta, jota oli monesti käännetty ruotsiksi. 1700-luvulla yleistyivätkin sekä kansainväliset teokset että niiden ruotsinnokset.²⁹

Mitkään lähteet eivät indikoi, että Mathildalla olisi ollut aikomusta painattaa matkapäiväkirjaansa, vaikka monet hänen aikalaisensa näin toimivatkin. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö Mathildan matkapäiväkirja olisi tarkoitettu julkiseksi dokumentiksi. Mia Vatkan mukaan nykyisin hyvin tuntemamme käsite ”salaiseksi tarkoitettu päiväkirja” on syntynyt vasta 1900-luvun kuluessa. Vielä Mathildan aikoihin oli tyypillistä, että päiväkirjoja lukivat kirjoittajan sukulaiset, ystävät ja luotetut ihmiset, ja siten päiväkirjan yksityisyys merkitsi enemmän rajattua lukijapiiriä kuin ehdotonta salaisuutta.³⁰ Ruotsalaisia 1800-luvun päiväkirjoja tutkinut Christina Sjöblad vahvistaa tätä käsitystä toteamalla matkakertomusten osalta, miten niiden tarkoitus oli nimenomaan olla avoimia monille lukijoille, ei vain kirjoittajalle itselleen. Matkakertomukset nivoutuvat näin osaltansa kirjeiden ja päiväkirjojen genreen.³¹

Matkakirjallisuuden tarkoituksena tutkineen I.S. Maclarenin mukaan matkakirjallisuus voidaan jakaa neljään luokkaan. Ensimmäisinä ovat niin sanotut lokikirjoitukset, jotka matkailija kirjoittaa matkan aikana. Ne ovat tietynlaisia ensi hetken havaintoja, joilla puetaan koetut kokemukset sanoiksi. Lokikirjoituksia seuraavat päiväkirjat ja journalit, jotka sisältävät johdonmukaisempaa ja hiotumpaa tekstiä kuin lokimerkinnät, jotka ovat tekstinä yleensä lyhyempää ja epätarkempaa. Journali on lokikirjoja koherentimpi kokonaisuus, jota voi pohjautua lokimerkintöihin ja jota yleensä kirjoitetaan vasta matkan jälkeen. Journalia tai päiväkirjaa kirjoitettiin tietien lukijoille, vaikka niitä ei olekaan tarkoitettu painettavaksi ja suurelle yleisölle julkaistavaksi. Journalia myös

²⁸ Pousar 2004, 145–151.

²⁹ Forselles 2008, 117–138.

³⁰ Vaska 2005, 16–17.

³¹ Sjöblad 2009, 187.

elävöitettiin ja monitahoistettiin lukijaystävällisyyden nimissä, nojatuolimatkailijoita varten.³²

Journaalia seuranneet vaiheet olivat käsikirjoitusluonnos ja valmis painettu matkakirja. Molemmat on tietoisesti kirjoitettu julkiselle yleisölle, mutta valmis matkakirja saattoi silti erota käsikirjoituksesta. Taitava matkailija ei ole aina synonyymi taitavalle kirjoittajalle, joten monet kustantajat käyttivät haamukirjoittajia ja editoijia muokatakseen käsikirjoituksia vaativan lukijakunnan makuun. Lukijat sofistikoituivat 1700-luvun loppua kohden, mikä asetti monille kustantajille ja matkakirjailijoille paineita vastata lukijoiden kasvaneeseen laatutietoisuuteen.³³ Kirjoittajat saattoivat myös omaksua tekstejä muilta matkakirjailijoilta.³⁴ Susan Bassnettin mukaan miesten matkakirjoja julkaistiin useammin ja niistä näkyy myös enemmän viitteitä siitä, että niitä kirjoitettiin julkaisumielessä, toisin kuin naisilla, joiden kirjoitukset oli monesti tarkoitettu ei-julkaistaviksi.³⁵

Mathildan matkapäiväkirja asettuu mielestäni MacLarenin jaottelussa ensimmäisen ja toisen luokan välimaastoon. Paikoitellen tekstin lyhyys ja katkonaisuus tuo mieleen lokikirjan, johon Mathilda on matkan aikana lyhyesti kirjoittanut muistiin tapahtumia, maisemia, kokemuksia, paikkoja ja henkilöitä. Toisaalta paikoitellen teksti tuntuu olevan hiotumpaa. Toisinaan Mathilda on kirjoittanut sitä samana päivänä ja toisinaan hän on täydentänyt aikaisempien päivien kokemuksia kerralla matkapäiväkirjaan. Joka tapauksessa sitä lukiessa nousee vaikutelma, että matkakirjaa olisi tarkoitus kirjoittaa ja hioa myöhemmin sellaiseen kuntoon, että sitä voi näyttää ja lukea sukulaisille ja tuttaville.

Tutkimukseni lähde on Mathilda Rotkirchin matkapäiväkirja ajalta 14.5.1840–26.4.1841. Alkuperäinen matkapäiväkirja sijaitsee Svenska litteratursällskapetin arkistossa, mutta tätä työtä varten olen valinnut Jouni Kuurnen *Mathilda Rotkirch – taiteilija ja matkailija* (2002)³⁶ teoksessa olevan Mathildan matkapäiväkirjan alkuperäiskielisen version. Olen valinnut Kuurnen kirjassa olevan version sen vuoksi,

³² MacLaren 1992, 41–42.

³³ MacLaren 1992, 42–43.

³⁴ Vaska 2005, 42.

³⁵ Bassnett 2008, 232.

³⁶ Teoksen tutkimuksellinen osuus on kirjoitettu suomeksi, mutta itse matkapäiväkirja on ruotsiksi.

että Kuurne on ansioituneesti toimittanut käsinkirjoitetun päiväkirjan painettuun tekstiasuun, mikä helpottaa oleellisesti työtäni. Kuurne on myös kommentoinut päiväkirjaa teokseen, mutta jättänyt siihen alkuperäisen kieliasun virheineen ja tarkennuksineen.

Mathildan matkapäiväkirja on kirjoitettu ruotsiksi, mikä oli hänen äidinkieltensä; hän ei osannut suomea. Ruotsiksi kirjoitetun tekstin välissä vilahtelee mielenkiintoisesti myös ranskan- ja saksankielisiä ilmaisuja sekä sanoja, joilla elävöitettiin tekstiä. 2000-luvun lukijalle Mathildan matkapäiväkirja näyttää kielellisesti heikkotasoisena. Tekstissä on paljon kielioppivirheitä, lauserakennelmat ovat usein puutteellisia ja välimerkkien käyttö kovin vähäistä. Tämä saattoi johtua siitä, että kirjoitukset olivat muistiinpanonomaaisia kirjoituksia, joista oli tarkoitus kirjoittaa yhteneväisempää tekstiä myöhemmin, mutta mikä jostain syystä jäi tekemättä. Toisaalta, kuten Kirsi Vainio-Korhonen tutkimuksessaan *Sophie Creutzin aika* (2008) tuo esille, ei tyttöjen ja naisten kirjoitustaito ollut välttämättä kovinkaan hyvä, vaikka heille sitä opetettiin ja kirjoittaminen yleisesti kuului ajan säätyläisnaisille painotettaviin taitoihin.³⁷

Mathildan matkapäiväkirjaa tulkitessani olen sen luonteesta johtuen joutunut tarttumaan useasti erilaisiin fragmentteihin, sanoihin ja viittauksiin, joita Mathilda on matkapäiväkirjansa sivuille kirjoittanut. Huolelliseen lukutekniikkaan ja avainsanojen poimintaan perustuneen luennan kautta Mathildan aluksi kovin vaikenevalta tuntunut matkapäiväkirja paljasti lopulta niitä teemoja, joita olen tähän työhön valinnut käsiteltäväksi. Mathildan matka ja hänen kirjoittamansa kokemukset vaativat kuitenkin tuekseen laajan kontekstoinnin, jonka avulla matkapäiväkirjan tarjoamat pienetkin nyanssit on saatu mahdollisuuksien mukaan avattua.

Nojaan työssäni ginzburgilaiseen ajatukseen johtolangoista historiantutkijan apuna.³⁸ En työssäni tutki diskursseja sinällään, vaan ne toimivat johtolankojen tavoin impulsseina kohti laajempaa analyysia. Mathildan matkapäiväkirjasta kumpuavat johtolangat antavat herätteen päästä käsiksi niin Mathildaan itseensä, hänen matkaansa halki Euroopan kuin hänen aikakaudelleen tyypillisiin ilmiöihin ja rakenteisiin.

³⁷ Vainio-Korhonen 2008, 48–52.

³⁸ Johtolangoista ks. tarkemmin Ginzburg 1996.

Työni aikarajauksena ovat vuodet 1840–1841, jolloin Mathilda oli matkallaan Euroopassa. En voi kuitenkaan olla ottamatta huomioon myös Mathildan elämää ennen vuotta 1840, sillä se antaa keinon ymmärtää Mathildaa, hänen toimintaansa ja hänen aikakauttaan paremmin. Mathilda ei esimerkiksi ole paljastanut jälkipolville matkalle lähtemisensä syytä, mutta niitä on mahdollista analysoida ottamalla huomioon hänen taustansa ja aikaisemmat elämän vaiheensa. Nojaan tutkimuksessani monessa osin 1700-luvulla syntyneisiin ilmiöihin ja ajatukseen pitkästä 1800-luvusta, sillä katson niiden ulottuneen Mathildan päiviin asti.

1.2. TUTKIMUKSEN KOLME AIHEPIIRIÄ

Mathilda Rotkirchin matkaa ja matkapäiväkirjaa tutkiessani olen valinnut lähestymistavakseni kolme aihepiiriä ja näkökulmaa, jotka mielestäni nousevat matkapäiväkirjan keskeisiksi teemoiksi. Ensimmäkin Mathildan matkassa on kiinnostavaa matka itsessään ja sen suhteutuminen sekä grand tour -matkustamiseen että romantiikan matkustamisen tapoihin. Toiseksi lähestyn Mathildan matkaa romantiikan aikakaudelle tyypillisten teemojen, kuten luonnon ja rauniomaisemien kautta. Kolmanneksi nostan esille säätyläisyyden ja sen vaikutuksen Mathildan koulutustaustaan sekä hänen aikaansa erityisesti kaupungeissa ja kylpylöissä.

Matkailusta on kirjoitettu erittäin paljon, mutta tälle työlle keskeisin teos on ollut Lynne Witheyn *Grand Tours and Cook's Tours. A History of Leisure Travel 1750 to 1915* (1998). Withey on laajasti ja ansiokkaasti käsitellyt matkailun, erityisesti grand tour -matkailun, historiaa ja kehitystä englantilaisten yläluokkaisten nuorten miesten opintomatkailusta kohti orastavaa massaturismia. Tärkeää taustatukea ovat myös antaneet Leila Koivusen romantiikan matkailua koskevat kirjoitukset teoksessa *Matkailijan ihmeellinen maailma* (2004) ja James Buzardin artikkeli *The Grand Tour and after (1660–1840)* vuodelta 2008.

Monien matkailun historiaan liittyvien teosten ongelmana työlleni on, että ne ovat keskittyneet liiaksi joko 1700-luvun matkailuun, englantilaisten tekemiin matkoihin tai grand touriin. Esimerkiksi Jeremy Blackin kattava ja yksityiskohtainen tutkimus *The*

British Abroad. The Grand Tour in the Eighteenth Century (1992) keskittyy nimensä mukaisesti englantilaisiin matkailijoihin ja 1700-lukuun. Samoin Benjamin Colbertin *Shelley's Eye. Travel Writing and Aesthetic Vision* (2005), joka käsittelee estetiikan ja romantiikan suhdetta Percy Shelley'n runouteen. Romantiikka oli ilmiönä kansainvälinen, mutta suomalaisessa matkailua koskevassa historiankirjoituksessa vähäisesti näyttäytyvä. Romantiikka sijoitetaan tutkimuskirjallisuudessa ajallisesti Mathildan matkaa varhaisemmaksi ilmiöksi.

Naisten matkailua ja 1800-luvun alkupuolen matkailua itsessään on tutkittu varsin vähän Suomessa. Tutkimus on yleensä kohdistunut 1800-luvun jälkimmäiselle puoliskolle sekä 1900-luvulle, kuten Yrjö Varpio on teoksessaan *Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus* (1997) tehnyt, mutta poikkeuksiakin on. Mathildan matkalle mielenkiintoisen keskustelukumppanin tarjoaa Marianne Söderströmin painamaton opinnäytetyö *Grand Tour eller en turistresa. Adolf Aminoffs resa till kontinenten mot bakgrunden av bildningstraditionen och den begynnande turismen* vuodelta 1982. Pro gradussaan Söderström tutkii Mathildan sukulaisen Adolf Aminoffin vuoden 1840 matkaa Saksaan ja Ranskaan. Söderströmin käyttämä tutkimuskirjallisuus on paikoin ohutta ja vanhentunutta, mutta toisaalta hän nostaa oman lähdeaineistonsa rinnalle muiden suomalaisten 1800-luvun alussa matkustaneita matkapäiväkirjoja, mitä en ole muualla nähnyt tehtävän.

Grand tourin ohella Mathildan matka liittyy romantiikan ajan taiteen traditioon. Tyyliuunnan kokonaisuudesta on kirjoitettu useita yleisteoksia, joista tässä on käytetty erityisesti Hugh Honourin ja John Flemingin *Maailman taiteen historiaa* (2006) sekä Nicholas Saulin toimittamaa *The Cambridge Companion to German Romanticism* (2009). Romantiikan teemoja on käsitelty useassa matkailun historiaa käsittelevässä teoksessa, joiden lisäksi aikakaudelle keskeisten käsitteiden, kuten pittoreskin ja subliimin ymmärtämiseen ovat edesauttaneet Matthew Brennanin *Wordsworth, Turner and Romantic Landscape. A Study of the Traditions of the Picturesque and the Sublime* (1987) sekä romantiikan visuaalisuuteen keskittynyt Sophie Thomaksen *Romanticism and Visuality. Fragments, History, Spectacle* (2008).

Mathildan taustaa on kokonaisuudessaan valottanut parhaiten Jouni Kuurne teoksessaan *Mathilda Rotkirch – taiteilija ja matkailija* (2002). Teos on kuitenkin pääasiassa

biografia eikä niinkään tieteellinen tutkimustyö ja teoksen sävy on enemmän kertova kuin analyttinen. Sama koskee myös Kuurnen Mathildan matkaa koskevaa osuutta, jossa on pyritty enemmänkin esittelemään Mathildan matkaa ja hänen kokemuksiinsa kuin analysoimaan niitä. Kuurnen teos on kuitenkin hyvä väline keskusteltaessa Mathildan matkasta ja samalla yksi tärkeimmistä tässä työssä käytettävistä tutkimuskirjoista.

Kuurneen lisäksi Mathildasta on kirjoittanut Helena Westermarck teoksessaan *Mathilda Rotkirch. Finlands första målarinna. En kulturbild* (1926). Westermarckin teoksen tärkeyttä korostaa se, että hänellä on ollut käytössään sellaista materiaalia, kuten Mathildan päiväkirja ja kirjeitä, joita ei ole myöhemmille polville säilynyt.³⁹ Westermarckin biografinen esitys toimii siis sekä tutkimuskirjallisuutena että lähdeviitteellisenä teoksena. Westermarckin teokseen täytyy kuitenkin suhtautua lähtökohtaisen kriittisesti, sillä hän on joka tapauksessa toisen käden lähde Mathildan elämään. Lisäksi hänen tekstinsä on Mathildaa kohtaan paikoitellen turhankin ihaileva.

Mathildan koulutusta koskeviin kysymyksiin olen joutunut vastaamaan pitkälti tutkimuskirjallisuuden kautta, sillä oikeastaan vain Westermarck ja Kuurne ovat kirjoittaneet lyhyesti Mathildan saamasta kotiopetuksesta sekä taideopetuksesta Tukholmassa. Ylipäänsä naisten kouluttautumista ja taideopetusta koskeva tutkimus on keskittynyt joko 1700-luvulle, kuten Anna Lindbergin artikkeli *Naistaiteilijat 1700-luvun Euroopassa* (2007), tai 1800-luvun jälkimmäiselle puoliskolle, niin sanotulle taiteen kultakaudelle. 1700-luvun esimerkit ovat kuitenkin tärkeitä siinä mielessä, että ne kertovat eurooppalaisten naisten tehneen taidetta ja kouluttautuneen taidetta varten jo ennen Mathildan aktiiviaikaa. 1800-luvun alun taidekoulutuksen ymmärtämisessä työssäni ovat auttaneet Eva-Lena Bengtsson ja Barbro Werkmäster, jotka ovat tutkineet taidekoulutusta Ruotsissa, sekä Jukka Ervamaa, joka artikkelissaan *Käsityöläismaalareista von Wright-veljeksiin. Taiteilijan urasta ja asemasta Suomessa 1700-luvulta 1800-luvun alkupuolelle*. (1977) on ainoita, jotka ovat vähänkään kattavammin syventyneet 1800-luvun alkupuolen taidekoulutukseen. Joka tapauksessa tutkimus kyseisestä ajanjaksosta ja erityisesti naistaiteilijoiden mahdollisuuksista on edelleen puutteellista.

³⁹ Kuurne 2002, 190.

Matkustamisen mahdollistajana toimi yleensä säätyläisyys ja sen mukanaan tuoma varallisuus. Säätyläisyys seurustelutapoineen ja -paikkoineen oli myös keskeinen osa ylemmän luokan matkailua 1700- ja 1800-luvuilla. Mathilda lukeutui säätyläistöön, joten hänen elämänsä ja matkansa käsitteleminen tämän näkökulman kautta on paikallaan. 1800-luvun alkupuolen suomalaista säätyläiselämää on tutkittu verrattain vähän, vaikka säätyläisyyden ja yläluokan tutkimusta on sinänsä tehty paljon niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Säätyläistutkimuksessa tukeudun pitkälti Kirsi Vainio-Korhosen Creutzin ja Munsterhjelmien sukupiirejä koskeviin tutkimuksiin, Johanna Ilmakunnaksen väitökseen *Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa* (2009) sekä säätyjä ja säätyläisyyttä koskevissa määrittelyissä Kaarlo Wirilanderin tutkimuksiin.

Kaupungin ohella säätyläisten seurapiirien näyttämönä toimivat Keski-Euroopan kylpylät ja erityisesti Emsin kylpyläkaupunki, jonka hoidoissa Mathilda vietti aikaansa kuuden viikon ajan. Kylpylöitä käsittelevässä alaluvussa tutkimuskirjallisuuden merkitys kylpyläkäytäntöjen ja Mathildan mahdollisuuksien avaamisessa on erittäin suuri, sillä Mathildan oma ääni vaimenee, joskaan ei kokonaan sammu Ems-vierailun aikana. Emsin kylpylää koskevaa suoraa tutkimusta ei ollut saatavilla, joten joudun prosessoimaan Mathildan kokemuksia Heikki Lempan tutkimusten *Beyond the Gymnasium: Educating the Middle-Class Bodies in Classical* (2007) ja *The Spa: Emotional Economy and Social Classes in Nineteenth Century Pymont* (2002) kautta. Näissä teoksissa Lempa käsittelee kylpyläkulttuuria Pymontin kylpylän näkökulmasta käsin. Lisäksi David Blackbournin artikkeli *Fashionable Spa Towns in Nineteenth Century Europe* (2002) on ollut oiva apu säätyläisten kylpyläkulttuurin ymmärtämisessä.

Mathildan matkan ajankohta asettuu aikajanelle, jonka määrittely on ongelmallista. Kansainvälinen tutkimuskaan ei täysin kattavasti kykene sopimaan 1800-luvun aikakaudellisista rajoista. 1700-lukua koskevassa tutkimuksessa käytetään usein käsitettä ”pitkä 1700-luku”, millä pyritään laaventamaan vuosisadan määritelmää laajemmaksi kuin se numeerisesti on. Yhden tällaisen mallin tarjoaa kirjallisuuden tutkija Paul Baines, joka rajaa englantilaisia kirjailijoita koskevassa tutkimuksessaan ”The Long 18th Century” (2004) käsitteen 1700-luku alkamaan Englannin

sisällissodasta 1640 ja päättymään kuningatar Viktorian hallituskauden alkuun vuoteen 1837. Bainesin mukaan 1700-lukua ei voi täysin ymmärtää laajentamatta katsantokantaa 1600-luvulle eikä sen päättymistä voi rajata vuosisadan loppuun.⁴⁰

Mielenkiintoisen vastinparin pitkän 1700-luvun käsitteelle antaa Saksan 1800-luvun historiaa tutkinut David Blackbourn, joka rajaa ”pitkän 1800-luvun” käsittämään kahden vallankumouksen, Ranskan 1789 vallankumouksen ja ensimmäisen maailmansodan väliseksi ajaksi. Blackbourn määrittää rajauksen välineiksi taloudelliset ja poliittiset tapahtumat, mutta yhtäläillä hän pitää tärkeinä aikakautta leikkaavia kulttuurisia ja sosiaalisia muutoksia.⁴¹ Sekä Bainesin että Blackbournin rajauksista voi vetää sen johtopäätöksen, että kalenteriin perustuvat aikakausirajaukset ovat vain keinotekoisia määritelmiä, tutkimuksen ja menneisyyden hahmottamisen apuvälineitä, joiden yksiselitteinen lokeroiminen on hankalaa, ellei jopa mahdotonta.

Samantyyppistä pitkän 1700-luvun käsitettä käytetään hyväksi myös monessa matkailun historiaa käsittelevässä teoksessa. Esimerkiksi Rosemary Sweet jakaa teoksessaan *Cities and the Grand Tour. The British in Italy c. 1690–1820* (2012) grand tour -matkailun käsittämään kirjansa otsikossa ilmaistua ajanjaksoa. Sweetin mukaan grand tour -matkailun huippukohta meni ohi 1760-luvulla, jonka jälkeen ilmiö fragmentoitui ja moninaistui.⁴² Toisaalta monet tutkimukset rajaavat grand tourin päättymään 1790-luvulle, kuten esimerkiksi Jeremy Black, jonka mukaan grand tour hiipuu Ranskan suuren vallankumoukseen⁴³. Benjamin Colbertin ja Lynne Witheyn mukaan grand tour koki kuitenkin uudenlaisen tulemisen Napoleonin kukistuttua ja Euroopan avauduttua 1810-luvulla. Molemmat korostavat, että grand tour oli muuttunut muun muassa kasvaneiden ja keskiluokkaistuneempien matkustajamäärien myötä.⁴⁴ Rajat eivät ole yksiselitteisiä, sillä esimerkiksi Leena Valkeapää on pitänyt suomalaisen Emil Nervanderin (1840–1914) 1860-luvulla Eurooppaan tekemää matkaa grand tourina.⁴⁵

⁴⁰ Baines 2004, ix-x. Hieman samanlaisen ajallisen määritelmän (1660-1837) antaa James Buzard grand tour -matkailulle. Buzard 2008, 38.

⁴¹ Blackbourn 1997, xiiv–xvii. Ks. myös esim. Hobsbawm (1987) 2008, 8–12.

⁴² Sweet 2012, 5.

⁴³ Black 1992, 306; Sweet 2012, 10–11; Colbert 2005, 1–3

⁴⁴ Colbert 2005, 1–3, 13–14; Withey 1998, 60–68.

⁴⁵ Valkeapää 2011, 69–71.

Ruotsissa pitkän 1700-luvun tematiikkaa on pohtinut Elisabeth Mansén laajassa yleisteoksessaan *Sveriges historia 1721–1830* (2011). Mansénin mukaan 1700-luvulta on löydettävissä omaleimaista ajattelua, politiikkaa, kulttuuria, taidetta, käyttämismalleja ja tapoja, jotka eroavat sekä 1600-luvun suurvalta-ajasta että 1800-luvun modernismista. Hänelle vuosi 1830 merkitsee ajattelun ja yhteiskunnallisen muutoksen hetkeä Ruotsissa, jossa liberaalit ja porvarilliset tuulet alkoivat puhaltaa yhä voimakkaammin. Mansén korostaa, että epookkirajat ovat aina linjanvetoja, joita voidaan perustella monella tapaa.⁴⁶ Aihetta olisi tarpeen pohtia myös suomalaisesta näkökulmasta, sillä aihepiiriä ei ole kotimaisessa tutkimuksessa juuri pohdittu. Valitettavasti tämän työn laajuus ei anna siihen mahdollisuutta kuin hetkittäin.

1.3. TAITEILIJAJA, ROMANTIKKO, SÄÄTYLÄINEN

Tässä työssä tutkin Mathilda Rotkirchia ja hänen Euroopan matkaansa vuosina 1840–1841. Lähestyn aihepiiriäni kolmen laajemman näkökulman kautta: taiteilijuuden, romantiikan sekä säätyläisyyden kautta. Millainen oli Mathildan suhde näihin ilmiöihin ja käsitteisiin? Miksi ja miten nämä kolme teemaa nousevat esille Mathildan matkan aikana? Valittujen näkökulmien ohella on myös syytä pohtia, miten hänen tekemänsä matka suhtautui aikakauden muuhun matkailuun, kuten grand touriin ja romantiikan ajan matkailuun? Miksi Mathilda lähti matkalle, mitkä olivat hänen mahdolliset motiivinsa ja miten hän rahoitti matkansa?

Mathilda oli kouluttanut 1830-luvulla vuosien ajan tullakseen varteenotettavaksi taiteilijaksi ja saadakseen elantonsa taiteesta. Miten hänen taiteilijuutensa näkyy matkalla? Oliko Mathildan matka vain huvittelumatka Euroopan sivistyskaupunkeihin vai halusiko Mathilda matkansa kautta myös oppia ja saavuttaa jotakin taiteilijana? Entä miten romantiikan aikakauden tunnusmerkit näkyvät hänen kirjoituksissaan? Miksi Mathilda nousee kiipeilemään vuorille ja miksi hän ihastelee goottilaisia kirkkoja ja vanhoja raunioita? Romantiikan taide oli tunnettu pittoreskin ja subliimin käsitteistään, mutta ovatko ne tuttuja Mathildalle, ja jos ovat niin miten hän niitä käsittelee? Entä miten hänen tarkastelee uskonnollisuutta matkapäiväkirjassaan?

⁴⁶ Mansén 2011, 13–17, 630–634.

Kolmas isompi teema työssäni on säätyläisyys. Miten vapaaherralliseen perheeseen kuulunut Mathilda tuo esille omaa säätyläisyyttään? Mitä se merkitsee Mathildalle ja hänen matkalleen? Miten hän käyttäytyy kaupunkien sosiaalisissa ympyröissä, keitä hän tapaa matkansa aikana ja näkyykö hänen säätyläiskasvatuksensa jollain tapaa matkan aikana? Miten kaupunki ja maaseutu erottuvat matkalla toisistaan? Miksi Mathilda lähes vaikenee Pariisissa vietetystä ajasta? Entä miksi Mathilda ja hänen matkaseurueensa pysähtyvät useaksi viikoksi Emsin kylpyläkaupunkiin ja mitä he siellä tekevät?

Matkustaminen ei ole jokaisen matkailijan ja matkan kohdalla uudelleen määrittävä kokemushorisontti, sillä matkailuun liittyy paljon konventioita, odotuksia ja käytänteitä, jotka yhdistävät matkailijoita.⁴⁷ Pysin tarkastelemaan sitä, minkälaiseen matkustamisen genreen Mathildan matka liittyy ja minkälaisia konventioita on löydettävissä hänen matkapäiväkirjansa sivuilta. Tähän tarvitsen välineeksi laaja-alaisempaa vertailupohjaa niin ajallisesti kuin maantieteellisestikin, sillä Mathildan matkan analysointi pelkästään 1840-luvun suomalaisen matkailijan kontekstista ei avaa tarpeeksi Mathildan kokemuskenttää.

Grand tour -matkailu oli Euroopassa ja erityisesti brittien keskuudessa esiintynyt matkustustapa, joka oli voimissaan 1600-luvun puolesta välistä aina 1800-luvun alkuun asti. Grand tourin ytimessä olivat yläluokkaiset nuoret miehet, jotka matkustivat Euroopassa useita kuukausia, jopa vuosia, sivistääkseen ja kouluttaakseen itseään, sekä vahvistaakseen luokkatietoisuuttaan. Oppimisen keskiössä olivat erityisesti taide sekä antiikin historia ja klassinen kulttuuri. Samalla nuoret säätyläiset vahvistivat kielitaitoaan sekä sosiaalisia taitojaan, joita tarvittiin Euroopan hoveissa ja aatelispiireissä.⁴⁸ Matkailu ja matkustamisen tavat sekä kohteet kuitenkin muuttuivat grand tourin valtakaudella. Napoleonin kukistuttua matkustus avautui uudelleen monissa osissa Eurooppaa, tiestöt olivat paremmassa kunnossa, matkustusvälineet kehittyivät ja viimeistään rautateiden yleistyminen muutti matkailun luonnetta tyystin. 1800-luvun ulkomaanmatkustus keskiluokkaistui, muttei silti muuttunut edulliseksi

⁴⁷ Schulz-Forberg 2005, 13–15.

⁴⁸ Buzard 2008, 38–42; Withey 1998, 6–8; Towner 1996, 99–100, 128–132; Black 1992, 283.

koko kansan huviksi. Grand tourin rinnalle syntyi 1700-luvulla myös muunlaisia matkustusideaaleja, kuten romantiikan matkailu.⁴⁹

Romantiikan matkustajat olivat ennen kaikkea yläluokan ja keskiluokan edustajia, joille tunteet ja niiden subjektiivinen ilmaisu olivat osa matkustuskokemusta. Romantiikan ajan matkailijoille merkityksellistä oli luonto ja sen läheisyyden kokeminen. Erityisesti arvostettiin villiä ja vapaata, kesyttämätöntä maisemaa, mikä oli omiaan kasvattamaan ihailevaa suhtautumista. Luonnon ihailu myös aiheutti sen, että aikaisemmista matkustusilmiöistä poiketen romantiikan matkustajat pyrkivät poistumaan perinteisiltä kulkureiteiltä päästäkseen lähelle ihailemaansa luontoa.⁵⁰

Romantiikka oli pääasiassa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella vaikuttanut ilmiö, joka piti sisällään niin maalaustaidetta, runoutta ja musiikkia kuin yhteiskuntapolitiikkaa, filosofiaa ja tiedettäkin. Romantiikka rakentui sellaisten ilmiöiden päälle kuin valistus, Sturm und Drang, Weimarin klassismi ja pietismi. Romantiikan on katsottu olleen keskeisesti saksalaisen kulttuuripiirin hengentuote, mutta yhtäläillä tunnettuja romantiikan kirjailijoita löytyy niin Ranskasta, Iso-Britanniasta kuin Pohjoismaistakin. Iain McCalmanin mukaan tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että 1700- ja 1800-luvun taitteessa Euroopassa vallitsi kulttuurinen muutos, mutta sen luonnetta tai vuosilukuja harvat uskaltavat tarkkaan määritellä.⁵¹ Tässä työssä on kuitenkin keskitytty romantiikan osalta taiteeseen ja sen vaikutuksiin niin matkailulle, estetiikalle kuin ihmisten mielikuviin ja kokemuksiin luonnosta.

Puhuttaessa Romantiikan matkailusta ei voida unohtaa termejä pittoreski ja subliimi, jotka määrittivät romantiikan ajan maalaustaidetta ja runoutta sekä heijastuivat esimerkiksi matkailijoiden kokemuksiin luonnosta ja arkkitehtuurista. Maisemamatkailijat kävivät ihailemassa kohteita, joihin liittyi historiallisia merkityksiä, kuten raunioita tai linnoja. Näitä kohteita analysoitiin ja arvioitiin samoin pittoreskin ja subliimin estetiikkaan liittyvin termein⁵² Subliimi ja pittoreski olivat

⁴⁹ Buzard 2008, 42–48; Withey 1998, 61–65.

⁵⁰ Koivunen 2004, 70–71.

⁵¹ McCalman 2001, 1–3; Seyhan 2009, 1–10.

⁵² Colbert 2005, 17–18.

yleiseurooppalaisia ilmiöinä tuttuja käsitteitä matkailijoille ja siten myös Mathildalle, joka kirjoittaa muutaman kerran matkapäiväkirjassaan pittoreskeista maisemista.⁵³

Pittoreskin käsitteen brittiläiseen ja sitä kautta yleisempään kulttuurikeskusteluun toi William Gilpin (1724–1804), joka 1700-luvulla lopulla ilmestyneissä pittoreskia käsittelevissä teoksissaan kehotti matkajia tutkimaan ympäristöä pittoreskin kauneuden sääntöjen kautta. Gilpinille pittoreski ei ollut teoriaa, vaan käytännön tapa katsoa; se oli kaunis luonnollinen maisema, joka sopii kuvaan. Pittoreskiin kuului vaihtelevuuden ja kontrastien ohella myös kuvan osittainen salaaminen tai kätkeminen.⁵⁴ Gilpinin määritelmän mukaan pittoreski sisältää kolme nautintoa: uutuuden ja diversiteetin tavoittelun, uljaan näyn, joka tuottaa erikoista nautintoa sekä maiseman ja sen osien jatkuvan arvioinnin koulutetun taiteellisen silmän avulla.⁵⁵ Leila Koivusen mukaan pittoreski oli usein vehreä ja rehevä maisema ja subliimi eli ylevä taas mahtavampi ja spektaakkelimaisempi, jossa korostuivat vastakohtat ja dramaattisuus. Esimerkiksi Skotlannin ylämaa ja Sveitsin Alpit edustivat subliimia maisemaa.⁵⁶

Subliimin käsite kulkeutui osaksi matkailijoiden diskurssia englantilaisen filosofin Edmund Burken teoksen *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful* (1756) kautta. Subliimi on kauneuden kumppani ja vastakohta pimeine, rosoisine, huimaavine, yksinäisine ja voimakkaine tunnuskuvineen.⁵⁷ Burkelle ero subliimin ja pittoreskin välillä on selvä, mutta esimerkiksi Elizabeth A. Bohlsin mukaan naismatkustajat eivät aina tehneet eroa käsitteiden välille, vaan käyttivät niitä ristiin määritellessään asioita uudelleen.⁵⁸ Subliimi on ilmiönä pittoreskia enemmän subjektiivinen, kuten Matthew Brennan on esittänyt. Subliimi korosti enemmän valoa ja tunteita, ja sen kuvat heijastelivat ajatuksia ja tunteita maiseman pikkutarkan analysoinnin ja jäljentämisen sijaan.⁵⁹ Subliimissa kyse oli subjektin ja objektin, oman itsensä ja luonnon, sovittamisesta.⁶⁰ Subliimilla oli myös negatiivinen puoli, jossa

⁵³ Ks. esim. Rotkirch 19.8.1840 ja 22.8.1840, SMR 2002; Withey 1998, 43–44.

⁵⁴ Thomas 2008, 21; Buzard 2008, 45; Withey 1998, 41–42; Brennan 1987; 16. Ranskassa termi oli käytössä samoihin aikoihin. Withey 1998, 42.

⁵⁵ Dolan Kautz 2000, 174–176.

⁵⁶ Koivunen 2004, 77–78.

⁵⁷ Withey 1998, 43.

⁵⁸ Bohls 2004, 15, 216.

⁵⁹ Brennan 1987, 52–55.

⁶⁰ Twitchell 1983, 11.

pimeys hämärtyvine valoineen ja kurimuksineen ilmaisi eksymisen ja vieraantumisen tematiikkaa.⁶¹

Pittoreski ja subliimi ilmiöinä opettivat taiteilijat ajattelemaan ja tuntemaan silmiensä kautta.⁶² Samalla taide opetti myös katsojiansa katsomaan kohteitaan tavoilla, joita taiteilijat halusivat välittää.⁶³ Maisemaa kuvaillessaan turistit kuvasivat implisiittisesti aina aikaisempien kirjoittajien, taiteilijoiden ja matkustajien muokkaamaa kuvaa maisemasta, he tuottivat maisemaa ja personoivat sitä. Matkakirjallisuudesta tuli paikka, jossa moninaisuudessaan yhtenäistä kulttuuria positioitiin, rakennettiin ja esitettiin.⁶⁴ Matkailijan katse on monitahoinen ja historiallinen. Ei siis ole olemassa mitään yhtä katsetta, jonka voisi yleistää koskemaan tiettyä sosiaalista luokkaa, yhteisöä, historiallista aikakautta tai sukupuolta. Matkailijan katse tekee myös aina eron ei-matkailijan, paikallisen, katseeseen, sillä heidän näkökulmansa ja kokemushorisonttinsa ovat erilaiset, ne kumpuavat erilaisista lähtökohdista.⁶⁵ Nähtävissä oleva asia tai kohde on aina konstruktio, erikseen tehty, kuten Sophie Thomas on esittänyt.⁶⁶

Annan työssäni äänen myös 1800-luvun taidekoulutukselle ja Mathildan omalle taiteelliselle opintielle. Katson niiden vaikuttaneen valintoihin, joita Mathilda matkallaan ja matkapäiväkirjassaan tekee; Mathildan matkaa on vaikea ymmärtää ilman, että on tietoinen hänen vahvasta taiteellisesta taustasta ja koulutuksesta. Taiteilijuus ja taiteilijan katse ovat merkityksellisiä Mathildan matkalla ja matkalle. Tarkoitukseni on osoittaa, että oppiminen ja opintomatkustaminen ei ollut Rotkirchin perheelle poikkeuksellista. Samalla haluan myös antaa oman vastineeni Jouni Kuurnen ajatukselle siitä, että Mathildan matka ei olisi ollut opintomatka.

Mathildan urapolusta ja hänen matkastaan voi saada helposti sen käsityksen, että hän oli poikkeuksellinen, yksilö (nainen) omassa ajassaan. Kuitenkin Susan Bassnetin mukaan poikkeuksellisuuden korostaminen omalta osaltaan marginalisoi naisia. Kun jostain naisesta tehdään poikkeuksellinen ilmaistaan samalla, että kyseinen teko onnistuu vain

⁶¹ Brennan 1987, 78–79.

⁶² Brennan 1987, 19.

⁶³ Koivunen 2004, 83–84.

⁶⁴ Colbert 2005, 17–18, 39–40.

⁶⁵ Urry 2002, 1–2.

⁶⁶ Thomas 2008, 13.

epätavallisilta naisilta, ei siis tavallisilta naisilta.⁶⁷ Mathilda oli monessa mielessä pioneerin asemassa urallaan, mutta en halua lähestyä häntä poikkeuksellisenä, varsinkaan kun sellainen ei korostu Mathildan omissa kirjoituksissa.

Monet taidehistorioitsijat ovat pitäneet naisten 1700- ja 1800-luvulla tekemää taidetta vähättelevänä, epäkiinnostavana ja amatöörimäisenä, ja monia naistaiteilijoita on häivytetty historiaan hämäriin vuosisatojen aikana.⁶⁸ Naisilla on kuitenkin ollut mahdollisuuksia tehdä taidetta ja saada töitään esille näyttelyissä samoin kuin miehillä, vaikka naisia onkin ollut taiteilijoina määrällisesti miehiä vähemmän.⁶⁹ Kuten tutkija Melissa Lee Hyde on todennut naistaiteilijat ovat olleet kautta historian aktiivisia toimijoita.⁷⁰

Useat naiset olivat Euroopassa taideakatemioiden jäseninä jo 1700-luvulla, monet naiset olivat esillä näyttelyissä ja salongeissa esimerkiksi Ruotsissa 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä ja monet naiset saivat ammattimaista koulutusta, vaikka eivät päässetkään opiskelemaan taideakatemioiden kuin vasta 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Naiset olivat myös jo tuolloin arvostettuja taideyhteisön jäseniä.⁷¹ Tätä taustaa vasten on hieman ihmeellistä, että naisten 1800-luvun taiteilijuutta tutkineen Riitta Konttisen mukaan maalaava nainen nähtiin aina enemmän harrastelijana kuin taiteilijana, mihin hän myös itse tulkinnoissaan tuntuu nojaavan. Konttisen näkemyksen mukaan 1800-luvun puoleen väliin asti naisten ei sopinut julkisesti esitellä teoksiaan tai saada taiteesta elantoa.⁷² Konttinen on oikeassa siinä, että Suomea tarkastellessa naistaiteilijoiden esimerkit ovat vähäiset, mutta laajentamalla perspektiiviä on selvästi todettavissa, että naisten ammattimainen taiteilijuus ei ollut mahdotonta 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Naisille asetettu amatööriyden viitta ei korreloi laadullisen taidon vaan pikemminkin virallisen koulutuksen puutteen kanssa.

⁶⁷ Bassnett 2008, 228–229.

⁶⁸ Werkmäster & Bengtsson 2012, 81; Hyde 2012, 33–35; Konttinen 2010, 8–15

⁶⁹ Ks. esim. Werkmäster & Bengtsson 2012, 81; Hyde 2012, 33–40; Lindberg 2007, 60–85; Bengtsson & Werkmäster 2004, 36–38; Lindwall 1982, 14.

⁷⁰ Hyde 2012, 35.

⁷¹ Bergström 2012, 71–72; Hyde 2012, 33–40; Lindberg 2007, 60–85; Bengtsson & Werkmäster 2004, 23–38.

⁷² Konttinen 2010, 8–15.

Taiteilijoiden yhteiskunnallinen asema määriteltiin 1800-luvun alkupuolella edelleen heidän edustamansa säädyn mukaan. Toisin sanoen käsityöläissäätöyn kuulunut taiteilija oli aina ensisijaisesti käsityöläinen ja aatelissäätöyn kuulunut taiteilija oli ensisijaisesti aatelinen.⁷³ Myös Mathildan yhteiskunnallinen asema määriteltiin hänen säätönsä kautta. Joskin huomionarvoista on, että Mathildan aikalaiset kuitenkin tunsivat hänet taiteilijana ja toivat Mathildan esiin hänen kuolemansa jälkeen nimenomaan taiteilijana.⁷⁴ Samoihin aikoihin 1800-luvun puolella välissä taiteilijoiden asema Suomessa hiljalleen parani, taiteen sivistyksellinen rooli kasvoi ja taide itsessään alkoi saada enemmän jalansijaa myös säätyläispiirien ulkopuolella.⁷⁵

Suomessa oli autonomian alkuaikoina edelleen vallalla Ruotsista periytynyt nelisäätylaitos, jonka ylimmällä oksalla istuivat aateliset. Säätylaitosta voidaan tarkastella joko poliittisena säätyvaltiopäivätoimintaan liittyvänä järjestelmänä tai laiveampana yhteiskunnallisena järjestelmänä. Lähestyn tässä työssä säätyjärjestelmää yhteiskunnallisena ja sosiaalisena rakenteena, sillä työni ei käsittele säätyjen poliittista toimintaa. Näin ollen aatelistoon lasketaan kuuluvaksi Ritarihuoneeseen introdusoitujen sukujen lisäksi myös ne hallitsijoiden aateloimat ja samoista privilegioista nauttineet suvut, jotka eivät syystä tai toisesta saaneet osallistua säätyvaltiopäiville.⁷⁶

Mathilda oli säädyltään aatelinen, sillä Rotkirchien suku on alkujaan aateloitu jo 1300-luvulla Sleesiassa nykyisen Saksan alueella. Ruotsin ritarihuoneeseen Rotkirchit introdusoitiin 1600-luvulla ja Mathildan isä C.F. Rotkirch korotettiin vapaaherralliseen säätyyn Suomen Ritarihuoneeseen vuonna 1830. Tämän lisäksi Stensbölen kartanosta oli tehty sääntöperintötila jo vuonna 1785.⁷⁷ Mathilda kuului pieneen etuoikeutettujen joukkoon, sillä säätyläisiä oli Kaarlo Wirilanderin arvioiden mukaan Suomessa vuonna 1840 noin 20 000 henkeä, joista noin pari tuhatta oli aatelisia.⁷⁸ Mathildan äiti tuli kreivillisestä Aminoffin suvusta, mikä näkyi myös Mathildan kasvatuksessa ja elämänodotuksissa. Johanna Ilmakunnaksen mukaan aateliskulttuurin arvot, tavat ja

⁷³ Wirilander 1966, 310. Wirilanderin mukaan taiteilijoiden yhteiskunnallinen asema oli 1800-luvun alkupuolella hankala, mikäli hänen asemansa ei määrittynyt säädyn tai muun ammatillisen toimen, esimerkiksi virka-aseman kautta. Wirilander 1966, 310.

⁷⁴ Kuurne 2002, 14–21.

⁷⁵ Wirilander 1966, 311–312.

⁷⁶ Wirilander 1974, 15–25.

⁷⁷ Kuurne 2002, 29, 32; Carpelan 1958, 934.

⁷⁸ Wirilander 1974, 124–126.

koodit siirtyivät äidiltä tyttärelle, samoin kulutustottumusten ja aateliston elämätavan välittämisestä huolehtivat suvun vanhemmat naiset.⁷⁹

Viitataan monessa kohdin Mathildan sosiaaliseen asemaan kuitenkin säätyläisyyden käsitteellä aateliston sijaan säätyläistön laueamman määrittelyn vuoksi. Wirilanderin mukaan Suomessa säätyläistöllä tarkoitetaan yhteiskunnan ylempään kerrokseen kuuluneita aatelisia ja aatelittomia.⁸⁰ Säätyläistöön laskettiin 1800-luvun alkupuolella kuuluvaksi aateliston lisäksi myös aatelittomia upseereita, oppinutta yliopisto- ja pappisväkeä sekä toisinaan myös varakkaampaa porvaristoa. Säätyläistö teki eroa rahvaaseen niin käytöstavoillaan, eleillään, harrastuksillaan kuin pukeutumisellaankin. Eroa tehtiin lisäksi myös säätyjen välillä ja siten säätyläistön sisällä.⁸¹

⁷⁹ Ilmakunnas 2009, 64–66.

⁸⁰ Myös sana ”herrasväki” vastaa hyvin säätyläistön käsitettä. Wirilander 1974, 35.

⁸¹ Wirilander 1974, 34–54, 90–92.

2. AATELISNAINEN JA TAITEILIJJA

2.1. MATHILDA ROTKIRCHIN SUKUPIIRI

Rotkirchien säätyläisasema ja perheen lapsille annettu koulutus vaikuttivat Mathilda Rotkirchin matkan mahdollistumiseen ja hänen matkalla harrastamiinsa asioihin, aivan kuten hänen taiteilijuuteensakin. Mathildan isä Carl Fredrik Rotkirch (1775–1832), joka itse oli valmistunut Uppsalan yliopistosta 15-vuotiaana⁸², teki ensin pitkän uran Ruotsin kuninkaan hovissa ja toimi sen jälkeen Suomen suurruhtinaskunnan palveluksessa. Hänet valittiin vuonna 1809 hallituskonseljin taloustoimikunnan jäseneksi ja myöhemmin kirkollisasian toimikunnan puheenjohtajaksi. Jälkimmäinen pesti oli siten merkittävä, että Rotkirchin vastuulla oli opetustoimeen liittyvät kysymykset.⁸³ Häntä voidaan siis hyvällä syyllä pitää Suomen ensimmäisenä opetusministerinä, kuten Holger Rotkirch on esittänyt.⁸⁴ Vuonna 1817 C.F. Rotkirch siirtyi Vaasan hovioikeuden presidentiksi, missä hän toimi aina kuolemaansa asti vuoteen 1832.⁸⁵

Mathildan äiti Augusta Rotkirch (1785–1832) oli syntyjään Aminoffin suvusta ja kuuluisan kreivi Johan Fredrik Aminoffin (1756–1842) veljen majuri Bernt Aminoffin (1761–1819) tytär. Kreivi J.F. Aminoff oli itse äitinsä puolelta Mathildan isän Carl Fredrikin serkku ja siten myös kiinteä osa Rotkirchien sukua.⁸⁶ J.F. Aminoff oli suomalainen kenraali, joka palveli niin Kustaa III:n hovissa Ruotsissa kuin myöhemmin 1800-luvulla autonomian aikana keisari Aleksanteri I:n palveluksessa Pietarissa. Aminoff toimi myös vuosina 1821–1827 Turun akatemian sijaiskanslerina, mistä hän eläköidyttyään vetäytyi hoitamaan synnyinkartanoaan Riilahtea.⁸⁷ Aminoffit ja Bromarvin Riilahden kartano tulivat Mathildalle vuosien varrella tutuiksi ja läheisiksi,

⁸² Myös C.F. Rotkirchin veli Gustaf Venzel Rotkirch (1774–1797) oli opiskellut Uppsalan yliopistossa. Kotivuori, Yrjö: Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=U902>>.

⁸³ Holger Rotkirchin puhe Carl Fredrik Rotkirchin muotokuvan paljastuksessa *NYT* 11/2009, 18–19; Kuurne 2002, 26; Kotivuori, Yrjö: Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=13841>>.

⁸⁴ *NYT* 11/2009, 18–19.

⁸⁵ Kuurne 2002, 28–29.

⁸⁶ *Finlands Allmänna Tidning* 07.05.1842, nro. 103; Degerman, Edgren och Sirén 2004, 303–307; Westermarck 1926, 12–15; Kuurne 2002, 26.

⁸⁷ Suomalaiset kenraalit ja amiraalit Venäjän sotavoimissa 1809–1917 -verkkojulkaisu: Johan Fredrik Aminoff. SKS Biografiakeskus, <<http://www.kansallisbiografia.fi/kenraalit/?gid=9>>.

ja siellä hän pääsi viettämään ylimmän säädyn mukaista seurapiirielämää.⁸⁸ Kreivi Aminoff tuki myös Mathildan taiteellista uraa.⁸⁹

Aatelislasten kasvatuksessa pääpaino oli koko 1700-luvun ajan kotiopetuksessa, jota varten perheet palkkasivat yleensä oppineita opettajia. Kotiopettajat opettivat lapsille tyylijatua, säädynmukaista käytöstä, tanssia ja musiikkia sekä erikseen pojille ratsastusta, miekkailua, huilun- ja viulun soittoa sekä piirustusta sotilasuraa varten. Myös tytöille opetettiin tanssia ja musiikkia, erityisesti laulamista ja klaveerinsoittoa, sekä kuvataidetta, jonka katsottiin olevan tytöille hyvä väline esteettisen tajun kehittämisessä. Lisäksi tieteen ja filosofian opettaminen olivat valistusajan hengessä tärkeitä.⁹⁰ Kirsi Vainio-Korhosen mukaan jokainen aatelispoika sai lapsuutensa aikana kotiopetusta. Suomalaisaateli tyytyi kuitenkin yleensä Turun akatemian opiskelijoihin ja opettajiin, siinä missä heidän monet ruotsalaiset säätykollegansa satsasivat ranskalaisiin opettajiin.⁹¹ Panostukset lasten koulutukseen saattoivat vaihdella säätyläisten varallisuuserojen mukaan, mutta köyhemmälläkin säätyläisperheellä oli mahdollisuus tarjota tietyn tasoinen yleissivistys lapsilleen.⁹²

Säätyläislasten opetuksessa käytettiin usein niin sanottua sokraattista menetelmää, jossa keskustelulle annettiin suuri arvo opin välittämässä. Keskustelulla herätettiin lasten kiinnostus käsiteltäviin aiheisiin. Samalla opetettiin myös johdonmukaista ajattelua, mikä sopi erittäin hyvin luennointia vieroksuvalle aatelistolle. Erityisen suosittuja aihepiirejä olivat kasvatusta- ja lastenkirjallisuudesta välittyneet uskonto, moraalioppi ja etiikka sekä yleissivistävät aineet, kuten matematiikka, historia ja maantieto.⁹³

Rotkirchien lapsista vanhimmalla Johanilla oli oma kotiopettaja, jonka kanssa hän teki vuonna 1812, ollessaan kahdeksanvuotias, kiertomatkan Suomessa. Augustalla ja Fredrikillä oli Stensbölessä kotiopettaja ja myös Vaasassa lapsia opettivat kotiopettajat.⁹⁴ Westermarckin mukaan perheen pojat kävivät koulua Vaasassa, mutta

⁸⁸ Kuurne 2002, 29. Ks. myös Westermarck 1926, 22.

⁸⁹ Westermarck 1926, 48.

⁹⁰ Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 209–210.

⁹¹ Vainio-Korhonen 2010, 212–213.

⁹² Ilmakunnas 2009, 50–51.

⁹³ Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 211–212.

⁹⁴ Kuurne 2002, 26–32.

tytöille annettiin kotiopetusta ruotsalaisen opettajattaren johdolla. Iltaisin perheessä luettiin kotiopettajan johdolla kirjallisuutta; erityisesti Walter Scottin historialliset romaanit olivat suosittuja.⁹⁵ Rotkirchin perheen pojista korkeimman kasvatuksen saivat Fredrik ja Adolf, joista molemmat olivat ylioppilaita Turun akatemiasta⁹⁶. Fredrik valmistui varatuomariksi vuonna 1831, mutta Adolfin yliopisto-opinnot eivät johtaneet tutkintoon, vaikka hänen mainitaan päässeen ylioppilaaksi vuonna 1832 ja kirjautuneen oikeustieteelliseen tiedekuntaan 1838. Hän opiskeli myös tovin Ruotsissa Degerbergin maanviljelysopistossa.⁹⁷ Saattaa olla, että Adolfin opintoja sotki niin isän kuolema 1832 kuin Fredrik-veljen kuolema vuonna 1833, sillä veljensä poismenon jälkeen Adolf joutui keskittymään Stensbölen perintötilan hoitoon.⁹⁸

Aatelistyttöjen kotikoulutuksesta 1700-luvun Suomessa ei ole säilynyt juurikaan tietoja, mutta esimerkiksi kreivillisen Creutzin perheestä tiedetään, että poikia varten palkatun kotiopettajan opetuksista pääsivät osallisiksi myös perheen tyttäret, kuten Vainio-Korhonen on tutkimuksissaan osoittanut. Myös muualta Suomesta tiedetään vastaavanlaisia esimerkkejä.⁹⁹ Tämän kaltainen kasvatusta näyttäisi olleen myös Rotkirchien perheen käytössä. Perheen lapset kasvatettiin 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, mutta heidän kasvatuksessaan ei näyttäisi olevan juurikaan eroja 1700-luvun kasvatustapoihin ja -tapoihin.

Valistusajan koulutusihanteita tukee myös analyysi Rotkirchien kotikartanon kirjastosta, jossa Mathildan isän C. F. Rotkirchin kokoelmaan kuului muun muassa Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) ja Georges Leclerc de Buffonin (1707–1788) teoksia. Rotkirchien Stensbölen kartanossa oli tyypillinen kartanokirjasto. Sen kokoelmat olivat keskittyneet Mathildan aikana erityisesti tieteeseen, yhteiskuntaan, juridiikkaan sekä

⁹⁵ Westermarck 1926, 19. Tytöille tarkoitettu pensioaatti-kouluja oli toiminnassa 1800-luvun alun Suomessa, mutta tämän hetkiset tiedot eivät viittaa siihen, että Mathilda olisi käynyt sisäoppikoulua. Vainio-Korhonen 2012, 31–32, 59.

⁹⁶ Vuodesta 1828 Suomen Keisarillisen Aleksanterin yliopisto. Yliopiston siirrosta ks. esim. Westerlund 2001, 125–127.

⁹⁷ Kotivuori, Yrjö: Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=13841>> ja <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=15031>>; Kuurne 2002, 32.

⁹⁸ Kuurne 2002, 32. Adolf oli tullut myös erotetuksi Suomen tarkkampuajapataljoonan aliupseerin toimesta vuonna 1833. Kotivuori, Yrjö: Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=15031>>.

⁹⁹ Vainio-Korhonen 2010, 212–213. Tukholmassa tiedetään olleen 1800-luvun alussa useita tyttökouluja, mutta nämä oli suunnattu pääasiassa porvariston lapsille. Aateliston lapset koulutettiin edelleen kotona. Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 215–216, 219–220.

erilaisiin oppikirjoihin, kuten maalauksen ja piirustuksen opetukseen. Kaunokirjallisuus ja antiikin klassikot tulivat kirjastoon sen kokoelmia tutkineen Jarl Pousarin mukaan vasta 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.¹⁰⁰

Rotkirchien perhe koki kaksi ikävää takaiskua 1830-luvulla. Mathildan isä Carl Fredrik kuoli vuonna 1832, jonka jälkeen perhe muutti Turkuun. Isän kuoleman jälkeen Stensbölen kartanoa hoiti perheen vanhin poika Fredrik, mutta hän menehtyi vuonna 1833, minkä jälkeen tila siirtyi Adolffille.¹⁰¹ Caius Kajantin mukaan perheen naiset joutuivat muuttamaan tavanomaista vaatimattomampiin asuinolosuhteisiin siirryttyään Turkuun.¹⁰² Elinkustannusten pieneneminen on varmasti ollut selviö perheen taloudellisen kivijalan menehdyttyä, mutta toisaalta perheellä oli kuitenkin varaa lähettää Mathilda vuonna 1833 Tukholmaan opiskelemaan taidetta. On toki mahdollista, että Mathildan isosetä kreivi Aminoff tuki Mathildaa ja muuta perhettä taloudellisesti vaikeimpina aikoina.

2.2. TAVOITTEENA TAITEILIJAN URA

Mathilda Rotkirch otti varhaisimmat askeleet taiteilijana jo vuosia ennen Tukholman muuttoa. Ensimmäiset tunnetut piirroksensa Mathilda teki 12-vuotiaana vuonna 1825, joskin kyse oli Jouni Kuurnen mukaan vielä samanlaisista piirustuksista, joita ajan muutkin aatelislapset piirsivät.¹⁰³ Esimerkkiä Mathildan ei tarvinnut hakea kaukaa, sillä hänen äidiltään Augustalta tunnetaan yhdeksän teosta, minkä lisäksi myös molemmat veljet, Fredrik ja Adolf, harrastivat ajan tapojen mukaan piirustusta.¹⁰⁴ Riitta Konttisen mukaan on myös mahdollista, että Mathildan sisko Therese olisi opiskellut taidetta Tukholmassa, mutta häneltä ei ole jäänyt tunnettuja teoksia jälkipolville.¹⁰⁵ Rotkircheilla oli myös kelpo taidekokoelma, joka sisälsi muun muassa muotokuvia perheenjäsenistä.¹⁰⁶ Tätä taustaa ja perheen koulutuskiinnostusta vasten ei ole vaikeaa kuvitella, että Mathildalle suotiin mahdollisuus uraan taiteilijana.

¹⁰⁰ Pousar 2004, 145–153.

¹⁰¹ Westermarck 1926, 24; Kuurne 2002, 32.

¹⁰² Kajanti 1999, 112.

¹⁰³ Kuurne 2002, 48–50.

¹⁰⁴ Kuurne 2002, 29; Bonsdorff 2004, 109–110.

¹⁰⁵ Konttinen 2010, 18–19.

¹⁰⁶ Bonsdorff 2004, 108–113.

Ruotsissa korkeinta taidekoulutusta 1800-luvun alussa ylläpiti vuonna 1735 perustettu Kuninkaallinen taideakatemia, joka aluksi koulutti ruotsalaisia sisustajia ja linnanrakentajia maan omiin tarpeisiin. Myöhemmin vuonna 1773 kuningas Kustaa III otti taideakatemian valtion hoiviin. Naisia hyväksyttiin taideakatemian jäseniksi ja kunniajäseniksi vuodesta 1773 alkaen, mutta opiskelemaan ensimmäiset naiset otettiin vasta vuonna 1847. Vuodesta 1864 alkaen naiset saivat saman aseman ja koulutuksen kuin miespuoliset kollegansa. 1800-luvun alussa taideakatemian näyttelyissä teoksiaan esittelivät kuitenkin lukemattomat naistaiteilijat, joten ero nais- ja miestaiteilijoiden välillä oli lähinnä muodollisessa koulutuksessa.¹⁰⁷

Suomen taide-elämää ja koulutusta säätelivät pitkään 1800-luvulle asti vuoden 1720 ammattikuntajärjestykseen pohjautunut ammattikuntalaitosjärjestelmä, jonka pääasiallisena tehtävänä oli kouluttaa uusia käsityöläisiä ja turvata ammattikuntansa toimeentuloa sekä yhteisöä.¹⁰⁸ Ajan taidekoulutuksessa oli siis voimassa käsityökoulutuksen perinteet mestari–kisälli -ajatteluineen. Samaan aikaan alkoi kuitenkin Jukka Ervamaan mukaan murentua perinteinen yhteys käsityömaalauksen ja taidemaalauksen välillä. Tähän vaikutti muun muassa käsityömaalauksen ja taulu maalauksen voimakas eriytyminen.¹⁰⁹ Vapaa taiteilijuus ei ollut kuitenkaan vieras käsite ammattikuntalaitoksen aikakautenaakaan. Ervamaan mukaan 1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuolella Ruotsissa ja Suomessa toimi jo useita vapaita taiteilijoita, jotka maalasivat ammatikseen esimerkiksi muotokuvia. Taidemaalareita toimi sekä kaupungeissa että kiertelevinä maalareina.¹¹⁰

Ammattikuntalaitoksen järjestämä koulutus oli tarkoitettu vain miehille, mutta naisten mahdollisuus opiskella taidetta ei kuitenkaan ollut poissuljettua. Ruotsin

¹⁰⁷ Bengtsson & Werkmäster 2004, 23–26, 33, 41; Ingelman 1982, 33. Taiteilija Ulrica Pasch (1735–1796) valittiin Ruotsin taideakatemian jäseneksi 1773. Pasch oli arvostettu ja tunnettu taiteilija 1700-luvun Ruotsissa, mutta toisin kuin hänen veljensä Lorens Pasch nuorempi, Ulrica ei saanut jatkaa taideopintojaan Kööpenhaminassa ja Pariisissa. Lindberg 2007, 68–74.

¹⁰⁸ Suomeen ensimmäinen erillinen maalariammattikunta perustettiin Turkuun vuonna 1785. Ervamaa 1977, 11–19.

¹⁰⁹ Ervamaa 1977, 10–19. Suomessa taiteella käsitettiin 1700-luvun lopulle ja 1800-luvun alkuvuosiin asti pääasiassa kirkkotaidetta sekä muotokuvamaalausta, ja siten taiteella oli selvä käytännönläheinen funktio. 1800-luvun alkupuolelta asti suomalainen kuvataide on kuitenkin kulkenut käytännössä käsi kädessä eurooppalaisen kehityksen kanssa. Ervamaa 1977, 10.

¹¹⁰ Ervamaa 1977, 12–19. Ruotsin Taideakatemian perustamisen jälkeen tosin virallisesti vain taideakatemian jäsenet olivat vapautettuja maalariammattikunnasta.

naistaiteilijoiden koulutusmahdollisuuksia tutkineen Ingrid Ingelmanin mukaan 1800-luvun alkuun asti tunnetut naistaiteilijat tulivat pääasiassa perheistä, joissa isät tai veljet olivat käsityöläismaalareita tai kuvataiteilijoita.¹¹¹ Samanlaisesta perhetaustasta ponnahtivat myös useat mannereurooppalaiset naistaiteilijat.¹¹² Koulutus kulki siis monesti perheen sisällä siten, että perheen lapsi tai lapset – pojat tai tytöt – jatkoivat isänsä ammattia.

Naisten kouluttautumisessa oli myös muita mahdollisuuksia 1800-luvun yhteiskunnassa. Näin oli erityisesti niissä perheissä, joissa koulutukseen suhtauduttiin tavallista avoimemmin ja joissa oli resursseja kouluttaa tyttöjä. Koulutusta annettiin usein kotona, jossa opettajana toimi kotiopettaja. Hänen taitoihinsa kuuluivat yleensä maalauksen alkeet. Opettaja saattoi myös olla työtä etsinyt ammattimaalari, joka kierteli talosta toiseen tekemässä muotokuvia perheistä, tai sitten paikkakunnalla asunut maalari. Oppia ammennettiin myös itsenäisesti kirjoista lukemalla. Näitä kirjoja sai niin Ruotsista kuin ulkomailtakin.¹¹³

Taiteilijan urasta kiinnostuneiden naisten oli mahdollista hankkia koulutusta myös yksityisissä kouluissa Ruotsissa, ainakin 1820-luvulta lähtien. Naisten omista kouluista tunnetaan Ruotsissa muutama lyhytaikainen 1830-luvulta. Naiset pitivät keskenään myös opintopiirejä, joissa opeteltiin yhdessä maalaamista.¹¹⁴ Maksullista yksityisopetusta tarjosivat myös niin korkean tason ammattilaiset, kuten Ruotsin taideakatemian professori Johan Gustav Sandberg, kuin nuoret vielä itse opiskelijoina toimineet taiteilijat, kuten Turun piirustuskoulun tuleva johtaja Robert Wilhelm Ekman.¹¹⁵ Yksityisopetusta annettiin yleensä ryhmien sijaan yksilöille.¹¹⁶

Ruotsissa oli 1800-luvun alkupuolella useita naisia, jotka jollain tapaa harjoittivat taidemaalarin ammattia. Useimmat tulivat porvaristosta, mutta joukossa oli myös

¹¹¹ Ingelman 1982, 24; Bengtsson & Werkmäster 2004, 33; Ervamaa 1977, 18–19.

¹¹² Lindberg 2007, 76–77.

¹¹³ Bengtsson & Werkmäster 2004, 34.

¹¹⁴ Bengtsson & Werkmäster 2004, 36–38.

¹¹⁵ Bengtsson & Werkmäster 2004, 36–38; Bengtsson 1991, 115–117; Kuurne 2002, 33–34. Esimerkiksi Ranskassa oli käytössä samanlainen käytäntö, jossa naisopiskelijoita opettivat Ranskan akatemian jäsenet, kuten Elisabeth Vigée-Lebrun ja Jean-Baptiste Greuze. Bergström 2012, 72.

¹¹⁶ Bengtsson 2012b, 221.

aatelisnaisia. Osalle maalaaminen oli pelkkä harrastus, osalle taas elinkeino.¹¹⁷ Naistaiteilijoiden olemassaolosta kertovat myös laskelmat, joiden mukaan Kuninkaallisen taideakatemian näyttelyihin vuosina 1800–1810 teoksiaan asetti esille 66 naistaiteilijaa.¹¹⁸ Suomessa ennen vuotta 1820 syntyneistä naistaiteilijoista tutkimus tuntee nimeltä kahdeksan.¹¹⁹ Ranskan kuuluisassa Salongissa taas töitään esitteli vuosien 1791–1815 välisenä aikana 207 naistaiteilijaa ja 1800-luvun neljänä ensimmäisenä vuosikymmenenä naisten keskimääräinen prosenttiosuus Salongin taiteilijoista oli noin 10 prosenttia.¹²⁰

Euroopassa tunnettiin jo 1700-luvulla lukuisia naistaiteilijoita, jotka olivat arvostettuja ammattilaisia ja hyväksytyjä eurooppalaisen taideyhteisön jäseniä. He olivat suurten taidekeskusten, kuten Pariisin, Rooman ja Berliinin taideakatemioiden jäseniä ja heidän taidettaan oli näytteillä ajan tunnetuimmissa gallerioissa ja hoveissa. Esimerkiksi venetsialainen Rosalba Carriera (1675–1757) tunnettiin pastellimaalauksen pioneerina, sveitsiläinen Anglica Kauffman (1741–1807) kuului Lontoon taideakatemian perustajajäseniin ja ranskalainen Elisabeth Vigée-Lebrun (1755–1842) maalasi seitsemän vuotta keisarinna Katariina Suuren hovissa Venäjällä. Ruotsalainen Ulrica Pasch (1735–1796) taas valittiin Ruotsin taideakatemian jäseneksi vuonna 1773. Lisäksi monet naistaiteilijat toimivat myös taideakatemioiden ulkopuolella.¹²¹ Esimerkiksi Pariisissa naisilla oli 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla lukuisia mahdollisuuksia asettaa töitään esille erilaisissa gallerioissa.¹²²

Mathilda Rotkirchin varsinainen taiteilijaelämä käynnistyi 1830-luvun alussa. Adolf-veljen mukaan Mathilda teki jo nuorena kauniita piirroksia kynällä, pastelliväreillä, ja myöhemmin vesiväreillä. Eräs hänen työnsä oli niin hyvin maalattu, että Fredrik-veli ja heidän äitinsä päättivät antaa hänen maalata myös öljyväreillä. Myöhemmin keväällä

¹¹⁷ Bengtsson & Werkmäster 2004, 34.

¹¹⁸ Bengtsson & Werkmäster 2004, 23.

¹¹⁹ Suomen kuvataiteilijat -verkkomatrikkeli, <<http://www.kuvataiteilijamatrikkeli.fi/fi/haku/ennen-vuotta-1900-syntyneet.html>>; Konttinen 2010, 8–28.

¹²⁰ Bergström 2012, 71–72. Salongin ovet avautuivat akatemiaan kuulumattomille taiteilijoille – naisille ja miehille – vuonna 1791.

¹²¹ Lindberg 2007, 60–85; Hyde 2012, 33–35. Ranskalainen taiteilija Hortense Haudebourt-Lescot valittiin Ranskan Akatemian Rooman toimipisteen johtajaksi vuosille 1807–1816. Bergström 2012, 74.

¹²² Hyde 2012, 39–40.

1833 Mathilda sai luvan matkustaa Tukholmaan opiskelemaan maalaustaidetta.¹²³ Tukholmassa Mathilda aloitti perspektiiviharjoittelun Robert Wilhelm Ekmanin (1808–1873) johdolla. Tämän jälkeen vuorossa olivat maalausharjoitukset siveltimellä sekä Ekmanin että professori Johan Gustaf Sandbergin (1782–1854) johdolla.¹²⁴ J.G. Sandberg oli ruotsalainen taidemaalari, joka tuli tunnetuksi historiamaalauksistaan sekä Uppsalan tuomiokirkkoon tekemistään freskoista. Hänestä tuli Ruotsin taideakatemiaan jäsen vuonna 1821 ja professori seitsemän vuotta myöhemmin. Akatemian johtajaksi hän yleni vuonna 1845.¹²⁵ Yksityiset ateljeet olivat yleensä maksullisia Euroopassa, joten Mathildan opetus ei järjestynyt ilmaiseksi.¹²⁶

Mathilda oli vuonna 1832 perustetun Ruotsin Taideyhdistyksen jäsen, kuten Sandberg ja Ekmanin, mutta hänen liittymisvuodestaan on esillä ristiriitaisia tietoja. Helena Westermarckin mukaan Mathilda liittyi Taideyhdistyksen jäseneksi vuonna 1836, mutta Taideyhdistyksen historian kirjoittanut Georg Nordensvan taas antaa ymmärtää, että Mathilda olisi liittynyt jäseneksi vuonna 1833, vuosi sen jälkeen kun taiteilija Sophie Adlersparre (1808–1862) oli hyväksytty jäseneksi ensimmäisenä naistaiteilijana.¹²⁷ Ruotsin Taideyhdistys, toisin kuin Ruotsin taideakatemia, oli avoinna naisille toimintansa alusta lähtien.¹²⁸ Bo Lindwallin mukaan ensimmäisenä vuonna yhdistyksen toiminnassa oli mukana 25 naista, mikä oli noin viisi prosenttia yhdistyksen kokonaisjäsenmäärästä. Heistä harva oli kuitenkin itse taiteilija.¹²⁹ Taideyhdistyksen tarkoituksena oli edistää, ylläpitää ja levittää kiinnostusta kuvataiteisiin, järjestää näyttelyitä sekä toimia verkostona taiteilijoille ja taiteesta kiinnostuneille.¹³⁰ Tähän verkostoon myös Mathilda osaltaan taideyhdistyksen jäsenenä kuului.

Elämä Tukholmassa tuntui tehneen Mathildaan vaikutuksen. Sopeutumiseen auttoivat niin Rotkirchien yhteiskunnallinen asema kuin sukulaissuhteet, sekä sisarukset, jotka

¹²³ Westermarck 1926, 24; Kuurne 2002, 33.

¹²⁴ Ekman oli lähtenyt Suomesta Tukholmaan vuonna 1824 suorittamaan taideopintojaan. Hän opiskeli Ruotsin taideakatemiassa sekä Sandbergin oppilaana 1830-luvulle asti. Ekman valmistui vuonna 1836, jonka jälkeen sai matkastipendin opintomatkalleen Roomaan ja Pariisiin. Ekman edusti taiteilijana jo uutta sukupolvea, joka kasvoi ulos ammattikuntalaitoksesta kohti vapaan taiteilijuuden ihannetta. Hintze 1926, 22–41, 57–59, 76–77, 93–94; Ervamaa 1977, 19–22.

¹²⁵ Westermarck 1926, 24–25; Kuurne 2002, 33.

¹²⁶ Bengtsson 2012a, 201; Bengtsson 2012b, 221.

¹²⁷ Westermarck 1926, 37–38; Nordensvan 1932, 29; Bengtsson 1991, 117–118.

¹²⁸ Nordensvan 1932, 16–18; Lindwall 1982, 14.

¹²⁹ Lindwall 1982, 14.

¹³⁰ Nordensvan 1932, 12–23.

olivat hänen seuranaan hetken aikaa Tukholmassa. Kaupungissa oli myös ruotsalaisia säätyläissukulaisia sekä ystäviä, jotka tutustuttivat hänet seurapiireihin, jossa hän liikkui sekä säätyläisenä että taiteilijana. Westermarckin mukaan Mathildasta pidettiin Tukholmassa hyvin paljon, mistä Mathilda myös ilmaisee kiitoksensa kirjeessään sisarelleen Emilielle 13.9.1833.¹³¹ Seuraelämän ohella Tukholman viehätystä Mathildan mielessä lisäsivät varmasti hyvin alkaneet taideopinnot ja ylipäänsä opintojen aloittaminen.

Mathilda palasi Turkuun syksyllä 1834 oltuaan vuoden päivät Tukholmassa. Turussa hän maalasi seuraavan kahden vuoden aikana aina toisinaan norjalaisen piirustusopettajan Thomas Leglerin johdolla. Mathilda joutui myös harjoittelemaan yksin, sillä hänen oli vaikeaa saada ohjausta ja asiantuntevia neuvoja. Mathilda säilytti Turussa ollessaan yhteyden Ekmaniin, sillä kirjeessään veljelleen Adolfille hän mainitsee Ekmanin lupanneen lähettää Tukholmasta värejä sekä kangasta.¹³² Mathildan Tukholmassa saama opetus oli ollut ensiluokkaista, joten itsekseen harjoittelu ei varmastikaan täyttänyt hänen kohonnutta vaatimustasoaan. Turussa oli vain vuonna 1830 perustettu Turun maalariammattikunnan piirustuskoulu, mutta sinne Mathildalla ei ollut naisena asiaa.¹³³

Mathilda matkusti takaisin Tukholmaan syksyllä 1836 mukanaan äitinsä Augusta sekä sisarensa Therese, sillä Tukholma oli edelleen suomalaisten taiteilijoiden pääasiallinen opiskelukaupunki.¹³⁴ Tukholmassa he viihtyivät aina vuoteen 1838 asti, mikä merkitsi jälleen edistystä Mathildan taiteelliselle uralle. Mathilda aloitti uudelleen opinnot Sandbergin ja Ekmanin johdolla, jotka olivat Westermarckin mukaan erittäin auttavaisia ja ystävällisiä Mathildaa kohtaan, erityisesti Ekman, joka vieraili Rotkircheilla usein.

¹³¹ Westermarck 1926, 29.

¹³² Westermarck 1926, 30–32; Kuurne 2002, 33–34.

¹³³ Willner-Rönholm 1996, 11–31. Naisille oli mahdollista päästä opiskelemaan piirustuskouluun vasta 1850-luvun taitteessa. Turun piirustuskoulusta enemmän ks. Willner-Rönholm 1996 ja Kontinen 2010, 30–34.

¹³⁴ Westermarck 1926, 36–37; Kontinen 2010, 14–15. Mathildan kuoleman jälkeen 1840- ja 1850-luvulla monet suomalaiset naistaiteilijat opiskelivat Tukholman ohella myös Düsseldorfissa, josta tuli suosittu suomalaisten keskuudessa 1850-luvulla. Kontinen 2010, 31–37. Düsseldorfin taideopetuksesta lisää ks. esim. Pennonen 2011.

Mathilda harjoitteli maalamalla kopioita muiden teoksista¹³⁵, mutta hän maalasi myös omia teoksiaan, kuten hänen isästään maalaamansa muotokuvan.¹³⁶

Ruotsalainen taidemaalari Sophie Adlersparre asui Rotkirchien luona ainakin jonkun aikaa niinä kahtena vuotena, jolloin Rotkirchit asuivat Tukholmassa. Sophie oli opiskellut muun muassa Ekmanin ja Sandbergin johdolla taidemaalausta, missä yhteydessä nuoret taiteilijanalut olivat tutustuneet. Sophiella ja Mathildalla oli myös tapana jakaa sama malli maalausharjoituksissaan.¹³⁷ Westermarckin mukaan molemmilla taiteilijoilla oli sama polku kuljettavanaan, he olivat samassa tilanteessa urallaan ja heillä oli samat esteet ja edellytykset. He myös tukivat ja auttoivat toisiaan; vertaistuellla oli merkityksensä, jopa suurempi kuin opettajilla.¹³⁸ Naisten yhteinen säätyläistausta auttoi varmasti myös toisen lähtökohtien, realiteettien ja odotusten ymmärtämisessä sekä tukemisessa ja kannustamisessa.¹³⁹

Vakavasti otettavaksi taiteilijaksi pyrkiminen oli Sophie Adlersparrelle tietoinen päätös, vaikka hän usein epäilikin omia kykyjään ja mahdollisuuksiaan. Adlersparre oli saanut aatelistytölle tyypillisen kasvatuksen piirustusopinointeen sekä harjoittanut yksityisopinointoja Ölännissa. Lisäksi hän opiskeli kahteen otteeseen Sandbergin alaisuudessa yhdessä Mathildan kanssa. Adlersparre oli myös tunnustettu taiteilija elinaikanaan Ruotsissa: hän pääsi Ruotsin Taideyhdistyksen jäseneksi heti sen perustamisvuonna 1832, hän sai teoksiaan aseteille muun muassa Kuninkaallisen taideakatemian näyttelyihin, teki useita opintomatkoja Manner-Eurooppaan sekä antoi yksityisopetusta nuorille naisopiskelijoille. Hän maalasi paljon muotokuvia, joista tunnetuin lienee maalaus Ruotsin kruununprinsessa Josefinasta. Adlersparre oli myös yksi ensimmäisistä ruotsalaisia naistaiteilijoista, jotka elättivät itsensä taiteella.¹⁴⁰

¹³⁵ Samalla tavalla esimerkiksi Sophie Adlersparre maalasi kopioita opiskellessaan Pariisissa Léon Cogniet'n ateljeessa. Teosten kopiointi harrastivat niin nais- kuin miestaiteilijatkin, joskin naistaiteilijat varmasti paikkasivat kopioinnilla niitä ammatillisia puutteita, joita esimerkiksi harjoittelemattomuus alastomien miesmallien kanssa synnytti. Bergström 2012, 73–74; Bengtsson 1991, 120–124.

¹³⁶ Westermarck 1926, 36–37.

¹³⁷ Westermarck 1926, 36; Bengtsson 1991, 115–117.

¹³⁸ Westermarck 1926, 44; Kuurne 2002, 34.

¹³⁹ Sophie Adlersparre tuli aatelisperheestä, hänen isänsä toimi Jämtlänin maaherrana. Bengtsson 1991, 114–115.

¹⁴⁰ Bengtsson 1991, 114–124.

Mathilda oli kahdella taulullaan mukana Kuninkaallisen taideakatemian näyttelyssä vielä vuonna 1838, ennen kuin hän palasi Turkuun.¹⁴¹ Mathilda haikaili Tukholman elämänmenoa sekä taiteilijapiirejä, ystäviä ja kollegoita. Hän ei tuntunut viihtyvän Turussa, jossa elämä oli hänen mielestään tylsää ja sielutonta. Mathilda kirjoitti veljelleen 11.11.1839, ettei voi olla poissa Turun kahviloista ja klubeista, ilman että häntä kutsuttaisiin koppavaksi. Westermarckin mukaan maalaaminen oli Mathildalle ainoa asia, joka antoi sielunrauhaa. Taide tarjosi vastapainon Turun seurapiirilämälle, johon Mathilda osallistui omien sanojensa mukaan vastentahtoisesti.¹⁴² Pian hän oli kuitenkin jo toisenlaisten seurapiirien vietävänä.

¹⁴¹ Westermarck 1926, 46; Bengtsson 1991, 117. Kuninkaallisen taideakatemian näyttelyihin oli taideakatemian ulkopuolisilla mahdollisuus saada teoksiaan esille 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Bengtsson & Werkmäster 2004, 23.

¹⁴² Westermarck 1926, 46–47.

3. SUOMESTA KOHTI SUURTA EUROOPPAA

3.1. GRAND TOURIN PERILLINEN?

Ihminen on matkustanut aikojen saatoissa monien eri motiivien, kuten kaupankäynnin, opiskelun, uskonnon tai diplomatian johdattamana. 1600-luvun kuluessa vapaa-ajan matkustaminen nosti päätänsä Euroopan säätyläisten keskuudessa. Syntyi ilmiö nimeltään grand tour, suuri matka, jossa aatelismies – yleensä englantilainen – kierteli sofistikoituneen oppaan johdolla useiden kuukausin ajan Euroopassa ja erityisesti Italiassa sivistämässä itseään, luomassa kontakteja ja oppimassa taitoja, joita myöhemmin tarvittiin Euroopan hoveissa.¹⁴³ Grand tourin kehityskausi ajoittui 1600-luvulle, se nousi suosionsa lakipisteeseen 1700-luvulla ja jatkui hieman muuntuneena aina 1800-luvulle asti. Muutoksen mahdollisti erityisesti keskiluokan osallistuminen grand tour -matkustukseen sekä liikennevälineiden kehittyminen ja sitä kautta matkustuskäsitysten ja -tapojen muuttuminen 1800-luvun kuluessa.¹⁴⁴

Grand tour on ilmiönä lähtökohdiltaan englantilainen ja sen juuret ovat 1500-luvun lopun Englannissa, jolloin alkoi näkyä muutoksia työperäisestä matkustamisesta oppimista ja koulutusta korostavaan matkustamiseen. Muutos oli selkeä, mutta muutosajankohdan määrittäminen on vaikeampi asia. Sukupolvien ajan englantilaiset olivat matkustaneet kaupan, sotien, uskonnon tai politiikan johdosta ympäri Eurooppaa, mutta 1550-luvun puolen välin jälkeen matkustamisen fokus kohdistui yhä enemmän itsensä kehittämiseen ja sivistämiseen. Syitä tähän muutokseen oli yhtäläillä yläluokan halussa kehittää itseään kuin valtion taholta tullut näkemys siitä, että sivistyneempi hallitseva luokka kykeni tuottamaan enemmän vaurautta koko valtiolle kuin lukkiutumalla vanhoihin oppeihin.¹⁴⁵

Tyypillinen grand tour –matkustaja oli yläluokkainen englantilainen nuori mies, jolla oli sekä aikaa että varallisuutta harrastaa grand tour -matkailua Euroopassa.¹⁴⁶ Vasta 1800-luvulle tultaessa matkustajien enemmistön sosiaaliluokka vaihtui yläluokasta keskiluokkaan. Brittiläiset eivät olleet ainoita, jotka tekivät kyseisiä matkoja, sillä

¹⁴³ Towner 1996, 96–100; Withey 1998, 6–8; Kostiainen 2004, 50–51; Jokinen & Selkokari 2011, 8.

¹⁴⁴ Towner 1996, 96–98; Kostiainen 2004, 50–51. Esimerkiksi James Buzard ajoittaa grand tourin vuosien 1660 (brittiläisen monarkian valtaan paluu) ja 1837 (kuningatar Victorian valtaan nousu) väliselle aikakaudelle. Buzard 2008, 38.

¹⁴⁵ Brennan 2004, 9–19.

¹⁴⁶ Buzard 2008, 38–39; Withey 1998, 6–7.

esimerkiksi ranskalaiset, saksalaiset ja venäläiset toteuttivat omia grand tour -matkojaan. Historiantutkija John Townerin mukaan grand tour -matkailijoista ja matkailijamäärästä on kuitenkin vaikeaa muodostaa kansainvälisesti kattavaa kokonaiskuvaa. Joka tapauksessa Townerin arvion mukaan yksin Englannista saattoi 1700-luvulla matkustaa Keski-Eurooppaan vuosittain yli 15 000 matkustajaa.¹⁴⁷

Grand touriin liitetään tiettyjä ominaisuuksia, jotka ovat yhtäläisiä tai vastaavia kaikilla matkustajilla. Tärkein yhdistävä tekijä grand tourissa sosiaalisen taustan ohella on pyrkimys itsensä sivistämiseen, kouluttamiseen ja kultivoitumiseen. Matkustajia kiinnostivat erityisesti renessanssin ajatukset ja sen myötä antiikki, taide, arkkitehtuuri ja klassinen kulttuuri. Ulkomailla matkailijat myös kehittivät diplomatian taitojaan sekä kieliosaamistaan. Kokemuksen ja sivistyksen karttumisen myötä monelle grand tourin käyneelle englantilaiselle matkaajalle avautuivat helpommin ovet valtiollisiin virkoihin sekä korkeampiin sosiaalisiin ympyröihin.¹⁴⁸ Kokonaisuudessaan tourilla oli hyvin vahva ideologinen kaikupohja.¹⁴⁹ Eurooppaan ja erityisesti Italiaan tehdyllä matkalla oli siis individuaalisen kehittämisen lisäksi myös tärkeä vaikutus sosiaalisen aseman parantamiseen ja menestymiseen yhteiskunnassa.

Grand tourin tehneillä nuorilla miehillä oli yleensä mukanaan henkilökohtainen tuutori, joka toimi matkalla oppaana, kouluttajana ja valvojana. Tuutoriksi valikoitui yleensä vanhempi mies, jolla oli sivistyksellisen pääoman lisäksi myös kokemusta kohdemaista ja matkustamisesta. Tuutorin tehtävänä oli opettaa matkan aikana, tutustuttaa tuutoroitava kulloiseenkin kulttuuriin sekä antaa käytännön neuvoja eri asioista.¹⁵⁰ Opinmatkalla kulki mukana myös paljon muuta väkeä, kuten taiteilijoita, opettajia ja erilaisia palvelijoita ja avustajia. Seurueen koko oli riippuvainen matkustajan asemasta ja maksukyvyistä.¹⁵¹

Matkan luonteen ohella grand tour -matkoja sitovat toisiinsa tietyt ajalliset yhteneväisyydet ja kaavat. Ensimmäkin grand tourit käynnistyivät yleensä huhtitoukokuussa tai elo-syyskuussa, mihin yhtenä keskeisenä syynä oli suotuista ilmnala

¹⁴⁷ Towner 1996, 96–97.

¹⁴⁸ Towner 1996, 99–100; Withey 1998, 6–8.

¹⁴⁹ Buzard 2008, 38.

¹⁵⁰ Kostianen 2004, 52; Black 1992, 283.

¹⁵¹ Buzard 2008, 41.

esimerkiksi Alppien ylittämiseen. Roomaan taas mentiin joulun alla tai alkukeväästä, jolloin kaupungissa ei ollut vielä ylitsepääsemättömän kuuma. Toiseksi matkoilla oli yleensä tietyt pääkohteet, kuten Rooma, Pariisi, Firenze tai Napoli, joissa vietettiin muita kohteita pidempi aika – usein useita kuukausia. Kolmas tärkeä yhteinen nimittäjä grand tourin 300-vuotisessa historiassa oli matkaan keskimäärin käytetty aika. Matkajat vähenivät 1600-luvun kolmesta vuodesta 1700-luvulla kahteen vuoteen ja 1800-luvulla toisinaan jopa 4–6 kuukauteen; aristokraateilla matkaan käytetty aika oli suhteellisesti pidempi kuin keskiluokkaan kuuluneilla. Townerin mukaan nopeutuneilla liikenneyhteyksillä ei juurikaan ollut tekemistä käytetyn ajan putoamiseen, vaan kyseessä oli lähinnä kehityssuunta, jossa yksittäisissä matkakohteissa vietetty aika väheni.¹⁵²

Naisille grand tour –matkustamisen nautinnot avautuivat yleensä vasta siinä vaiheessa kun he olivat avioituneet tai jääneet leskeksi, jolloin he saattoivat matkustaa joko perheen tai aviomiehen kanssa tai itsenäisemmin ilman holhousa. Naimattomia naisiakin lähti grand tourille, mutta tämä oli enemmän poikkeus kuin sääntö 1700-luvun aristokratialle.¹⁵³ Poikkeuksena voidaan mainita englantilainen naisasianainen ja kirjailija Mary Wollstonecraft (1759-1797), joka naimattomana keskiluokkaisena naisena matkusti yksin Ranskaan ja myöhemmin ympäri Pohjoismaita.¹⁵⁴ 1700-luvun lopulla grand tour -matkustajia oli liikkeellä yhä useampia, ja yhä useampi edusti muuta sosiaaliluokkaa kuin ylintä valtaeliittiä, joihin vapaa-ajan matkustus perinteisesti oli liitetty. Matkustajien sosiaalinen tausta siis laajeni, vaikka 1800-luvun alun matkustajat olivat monesti edelleen yläluokkaa.¹⁵⁵

Englantilaisten naisten grand toureja tutkineen Brian Dolanin mukaan 1700-lopulla Manner-Euroopan grand tour -matkailu ei ollut enää herrasmiesten yksinoikeus. Matkustus tarjosi naisille ulospääsyä tiukasta kotipuolen roolisäätelyistä, mahdollisuuden kouluttautua sekä mahdollisuuden nauttia vapaammasta sosiaalisesta ”itsenäisyydestä” ja uusista ajatuksista. Manner-Euroopan tarjoamat mahdollisuudet

¹⁵² Towner 1996, 128–132.

¹⁵³ Ilmakunnas 2009, 51.

¹⁵⁴ Dolan 2002, 4–5; Bohls 2004, 140–141.

¹⁵⁵ Buzard 2008, 42; Colbert 2005, 12.

auttoivat myös voimaan paremmin, sekä henkisesti että fyysisesti, matkalla elo oli usein kotiolojen koodistoa ja askareita vapaampaa.¹⁵⁶

Mathildan matka noudatteli monilta osin 1700-lukulaisen grand tour -matkailun ihanteita, erityisesti matkakohteiden valinnan myötä. Grand tourin ihanteisiin kuului oleellisesti matka Pariisiin sekä Italian suuriin kaupunkeihin Roomaan, Firenzeen, Napoliin ja Venetsiaan. Myös Torinossa ja Milanossa vierailtiin, sillä ne sijaitsivat sopivilla paikoilla Alppien ylitysten jälkeen.¹⁵⁷ Italiassa Mathilda kävi vain Milanossa ja Torinossa, mutta mikäli Helena Westermarckiin on uskominen oli tarkoituksena käydä myös Roomassa, Firenzessä ja Napolissa.¹⁵⁸ Ranskassa englantilaisia matkailijoita kiinnosti lähinnä Pariisi sekä kaupungin kyljessä ollut Versailles. Samantyyppinen ilmiö näkyy myös Mathildan matkassa; Ranskan maaperä oli vain läpikulkureitti Pariisiin ja sieltä pois.¹⁵⁹ Versailles'hin Mathilda teki matkan 1. päivä marraskuuta 1840.¹⁶⁰ Monella grand tour -matkailijalla oli myös tapana viettää Pariisissa useampia viikkoja, kuten teki Mathilda seurueineen: yhteensä he viettivät Pariisissa yli viisi kuukautta 22.10.1840–3.4.1841 välisenä aikana.¹⁶¹

Suomalaisista grand tour -matkailijoista ei ole tehty kattavaa yleisesitystä, joten on hieman vaikeaa saada kokonaisvaltaista yleiskuvaa 1700- ja 1800-luvuilla Eurooppaa kiertäneistä suomalaisista matkaajista, ja tämän tutkimuksen viitekehyksessä tärkeistä naismatkailijoista. 1800-luvun suomalaisten matkailijoiden matkakirjallisuutta tutkinut Yrjö Varpio aloittaa kaanoninsa J.V. Snellmanista ja hänen Saksan matkapäiväkirjastaan *Tyskland, skildringar och omdömen från en resa 1840-1841*.¹⁶² Snellman ei ollut ensimmäinen suomalainen kiertomatkailija Euroopassa, mutta ensimmäinen matkakirjoituksensa julkaissut suomalainen hän saattaa olla.

Snellmania vajaa kymmenen vuotta aikaisemmin vuosina 1832-1836 suomalainen tiedemies ja runoilija Johan Jacob Nervander (1805-1845) teki Saksaan, Italiaan,

¹⁵⁶ Dolan 2002, 5–11.

¹⁵⁷ Black 1992, xi; Withey 1998, 7, 23.

¹⁵⁸ Westermarck 1926, 50.

¹⁵⁹ Black 1992, 21.

¹⁶⁰ Rotkirch 1.11.1840, SMR 2002.

¹⁶¹ Rotkirch 22.10.1840 ja 3.4.1841, SMR 2002; Withey 1998, 15.

¹⁶² Varpio 1997, 48–49. Snellmanin teos julkaistiin 1842.

Pariisiin ja Wieniin suuntautuneen grand tourinsa.¹⁶³ Taiteilijoita oli useampia liikkeellä 1800-luvulla. Yhden näkemyksen mukaan suomalaisten taiteilijoiden tekemät matkat täyttivät myös 1800-luvulla grand tourin edellytykset, sillä matkat olivat pitkiä yksilöllisiä matkoja ja niiden pääasiallinen tarkoitus oli koulutuksellinen ja sivistyksellinen.¹⁶⁴ Samoin ruotsalaiset oppineet ja taiteilijat tekivät matkoja 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä.¹⁶⁵

Grand tour -matkailuun tuli osittainen keskeytys Ranskan vallankumouksen ja Napoleonin sotien myötä vuosien 1790 ja 1814 välillä. Se kuitenkin ohjasi englantilaisia hyödyntämään kotimaataan matkailukohteena, mikä sai liikkeelle useita kulttuurisia virtauksia. Tällaiset uudet kiinnostuksen kohteet matkailussa, kuten kasvanut innostus goottilaisuutta keskiaikaa kohtaan, luonnon ihannointi korkeine vuorineen ja vesiputouksineen sekä pittoreskeine maisemineen sulautuivat osaksi romantiikkaa ja romantiikan matkailua.¹⁶⁶ Romantiikan matkailua pidetään Leila Koivusen mukaan kuitenkin enemmän grand tourin sivujuonteena, kuin erillisenä matkustusilmiönä.¹⁶⁷

Grand tour siis säilyi post-napoleaaniselle ajalle, joskin muotoansa hieman muuttaneena. 1800-luvun grand tour -matkaajat omaksuivat edeltäjiensä kiinnostuksen kulttuuriin ja taiteeseen, klassismiin ja pittoreskin ideoihin. Pääasiallisina matkakohteina säilyi edelleen Pariisi ja Italia, mutta näiden rinnalle nousi uusia tärkeitä matkustuskohteita. Suosioon nousivat Alpit ja Sveitsin laaksot järvineen sekä Reininjokilaakso vaihtuvine maisemineen ja rikkaine luontokuvineen.¹⁶⁸ Ennen tiellä olleet vuoret, jäätiköt ja järvet olivat nyt eurooppalaisen matkailun keskiössä.¹⁶⁹ Alppien suosiota kasvattivat sekä niiden nostaminen aikakauden romantikkojen ideaalimaisemaksi että parantuneet ja monipuolistuneet kulkureitit Sveitsistä Italiaan.¹⁷⁰

Uudenlainen suhde luontoon toi matkustajat pois kaupungeista ja koetun sivistyksen parista keskelle luontoa ja sen mahtia, jonka edessä ihminen saattoi korostuneesti tuntea

¹⁶³ Valkeapää 2011, 70.

¹⁶⁴ Jokinen & Selkokari 2011, 10.

¹⁶⁵ Ruotsalaisten matkoista ks. Christensson 2001 ja Lewan 1966.

¹⁶⁶ Buzard 2008, 42–45.

¹⁶⁷ Koivunen 2004, 73.

¹⁶⁸ Withey 1998, 60–61; Koivunen 2004, 75–77.

¹⁶⁹ Koivunen 2004, 77.

¹⁷⁰ Buzard 2008, 47; Koivunen 2004, 75–77; Withey 1998, 64–65; Jokinen & Selkokari 2011, 12.

oman pienuutensa. Romantiikan matkailu muutti matkailun traditioita, mutta ei niin merkittävästi kuin voisi aluksi ajatella. Monet romantiikan matkustukselle tyypilliset ilmiöt, kuten luonnon ja maisemien katsominen ja tarkkailu sekä niistä kirjoittaminen, ovat esiintyneet matkailun historiassa jo ennen romantikkoja, mutta samalla tavalla keskiössä luonto ei ole ollut ennen heitä. Aikaisemmin luonto oli osa kokonaisuutta, kenties vain ympäröivä tila, jonka läpi piti kulkea päästäkseen paikasta toiseen.¹⁷¹

Matkustamisessa tapahtunut murros 1700-luvun taitteessa ei ollut lyhyen prosessin tulos, vaan sen jäljet ovat löydettävissä 1600-luvulta, jolloin ihmisten suhde luontoon ja ympäröivään maailmaan alkoi muuttua. Murrokseen johtaneita syitä olivat niin lisääntynyt ja monipuolistunut tieto maailmasta, tekninen kehitys, maallistuminen kuin teollistuminenkin. Luonto saattoi jopa itse esiintyä tietynlaisena panteistisena uskontona. Muutosta ruokkivat myös kaupungistuminen ja teollistuminen, joka aikaansai sen, että kuva luonnosta ja maaseudusta muuttui hiljalleen arkipäiväisestä idealisoidummaksi ihailuksi ja kaipuuksi. Luonto tarjosi kaupunkilaisille pakokeinon ja samalla vastapainoa ihmisen aikaansaannoksille.¹⁷²

Romantiikan matkailu eli yli Napoleonin sotien, mutta niin eli myös klassinen ajatus grand tourista. Napoleonin jälkeinen Eurooppa tarjosi erilaisia mahdollisuuksia ja yrittäjiä matkailulle ja matkailijoille. Ensinnäkin turistien määrä nousi roimasti 1700-luvusta eikä mannermainen matkustaminen ollut enää pienen etuoikeutetun joukon omaisuutta.¹⁷³ Matkustajien määrän lisääntyminen ei ollut kuitenkaan pelkästään positiivinen asia. Monille matkustajille paineita loi tarve löytää yksilöllisiä kokemuksia ja matkustuskohteita samalla, kun joka paikassa tuntui tungeksivan matkustusinnostuksen saaneita kulkijoita. Uudenlainen, ”kaikille” mahdollinen matkustus synnytti 1800-luvulla itsessään myös vastareaktion. Monet matkailijat halusivat nimenomaan identifioitua matkailijoiksi eivätkä turisteiksi, esikuvinaan muun muassa tunnetut romantiikan matkajaat Germaine de Staël ja Lordi Byron.¹⁷⁴

¹⁷¹ Koivunen 2004, 71–72.

¹⁷² Koivunen 2004, 72–73.

¹⁷³ Buzard 2008, 47–48; Withey 1998, 61–65.

¹⁷⁴ Buzard 2008, 49.

Leila Koivusen mukaan useiden tunnettujen matkailukohteiden synnyssä on kaksi vaihetta: löytämisen vaihe ja vakiintumisen vaihe. Kohteen ”löytymisen” keskeisinä edesauttajina toimivat taiteilijat – kirjailijat, runoilijat, kuvataiteilijat – jotka usein suunnitelmallisesti etsivät uusia alueita taiteensa inspiroijiksi. Samalla he rakensivat tietoisesti ja tiedostamatta kuvaa matkailukohteesta, jonne myös muiden matkailijoiden tuli päästä. Monet matkailijat saapuivatkin vaiheen kaksi aikana, jolloin panostettiin liikenneyhteyksiin, palveluihin ja muuhun infrastruktuuriin. Taiteilijat siis osaltaan muokkasivat niitä odotuksia ja toiveita, joita myöhemmät matkustajat kohteille antoivat ja asettivat, toisin sanoen he muokkasivat ihanteita ja rakensivat mielikuvia. Matkustamisen yleistyessä maisemat, jotka olivat tärkeitä 1800-lukulaisille, kuuluivat ja siksi taiteilijat yleensä siirtyivät uusille paikkakunnille uusien maisemien ääreen vanhojen käydessä ahtaiksi ja tavanomaisiksi.¹⁷⁵

Matkustajamääriä kasvatti niin ikään infrastruktuurin parantuminen. Tieverkoston kohentuminen ja tekniset keksinnöt muuttivat matkustusta 1800-luvulla; esimerkiksi höyrylaivat ja raitiotieliikenne nopeuttivat ja tekivät matkustamisesta aikaisempaa edullisempaa, joskin kaikille se ei edelleenkään ollut mahdollista. Kulkijoiden avuksi tulivat myös matkaopaskirjat, jotka erosivat aiemmista matkakirjoista täsmällisemmällä, laajemmalla ja ajankohtaisemmalla tiedoilla esimerkiksi matkareiteistä, majoituspaikoista ja nähtävyyksistä. Samalla matkailu otti ensi askeliaan kohti massaturismia, jo ennen kuin Thomas Cook muutama vuosi Mathildan matkan jälkeen muokkasi eurooppalaisten käsitystä matkailusta uuteen uskoon.¹⁷⁶ Edelleen oli tärkeää käydä ”oikeissa” paikoissa ja tavata ”oikeita” ihmisiä: kulkureitit olivat samat, mutta matka oli vain enemmän valmiiksi aikataulutetumpi 1830- ja 1840-luvulla¹⁷⁷

3.2. MATKALLA HALKI MANTEREEN

Taiteilijoille ja säätyläisille oli tyypillistä matkustaa Suomesta ja Ruotsista Eurooppaan 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä.¹⁷⁸ Taiteilijat ja säätyläiset eivät olleet kuitenkaan ainoita, jotka matkustivat, vaan vuosisadan alussa Eurooppaa kiersi myös

¹⁷⁵ Koivunen 2004, 83–84.

¹⁷⁶ Buzard 2008, 47–49; Withey 1998, 61–72.

¹⁷⁷ Withey 1998, 91–92.

¹⁷⁸ Taiteilijoiden matkoista ks. esim. Jokinen & Selkokari 2011, 8–12.

tieteentekijöitä, lääkäreitä, liikemiehiä, insinöörejä ja teollisuusväkeä. Suomalaisten opintomatkojen suosiossa olivat erityisesti Ruotsin lisäksi Saksa, mutta myös Ranska, Venäjä ja Englanti, Itävalta-Unkari, Tanska ja Sveitsi.¹⁷⁹ Yhteistä kaikille oli kuitenkin mahdollisuus nähdä jotain uutta ja erilaista, sivistää itseään ja hyödyntää oppimaansa myöhemmin kotimaassaan.

Mathilda sai kuulla keväällä 1840, että hän pääsee äitinsä serkun Sophie Aminoffin (1818–1905) ja hänen miehensä Carl Reuterskiöldin (1816–1905) seurassa ulkomaanmatkalle Keski-Eurooppaan. Suunnitelman mukaan he levähtäisivät ensin Emsissä ja joisivat terveysvesiä lähteestä, minkä jälkeen he matkustaisivat Venetsiaan, Roomaan ja Napoliin, ja Firenzestä pidemmän pysähdyksen jälkeen kohti Pariisia, jossa heidän olisi tarkoitus viettää useita kuukausia.¹⁸⁰ Westermarckin mukaan Mathilda oli jo sanomattoman kauan toivonut pääsevänsä matkustamaan etelään ja katsomaan kaikkea sitä kaunista, josta hän oli tähän asti vain kuullut ja lukenut. ”*Kuinka onnekaaksi minut oikein tekivätkään*”, kirjoitti Mathilda kirjeessään veljelleen.¹⁸¹

Maria Elisabeth Sofia (Sophie) Aminoff oli kreivi J.F. Aminoffin tytär, jonka luona Rotkirchit monesti vierailivat, ja saman ikäisenä Mathildan ystävä jo lapsuudesta. Sophie Aminoff meni naimisiin ruotsalaisen kamarieherran ja Gimon ruukin patruunan Carl Leonard Reuterskiöldin kanssa elokuussa 1839. Matkalle lähti lisäksi Carl Reuterskiöldin veli vapaaherra Adam Axel Reuterskiöld (1809–1850).¹⁸² Westermarckin mukaan Reuterskiöldit maksoivat suuren osan Mathildan matkasta.¹⁸³

Yksinään Reuterskiöldien rahat eivät kuitenkaan riittäneet maksamaan Mathildan matkaa. Westermarckin mukaan Mathildan äiti Augusta joutui ottamaan lainaa ostaakseen Mathildalle vaatteita matkaa varten. Lisäksi kreivi Aminoff lahjoitti Mathildalle matkaa varten 100 ruplaa.¹⁸⁴ Mielenkiintoisen lisätiedon Mathildan

¹⁷⁹ Söderström 1982, 26–27; Mustelin 1970, 149–155.

¹⁸⁰ Westermarck 1926, 50. Westermarckin tietolähteenä on todennäköisesti Mathildan kirje veljelleen 14.4.1840.

¹⁸¹ Westermarck 1926, 50; Carpelan 1954, 38; Elgenstierna 1931, 250. Monet naimattomat tai leskeksi jääneet naiset matkustivat Euroopassa sukulaisten tai muun tuttavaseurueen kanssa. Foster 1990, 39.

¹⁸² Elgenstierna 1931, 257–260; Kuurne 2002, 98.

¹⁸³ Westermarck 1926, 51. Reuterskiöldit ovat todennäköisesti maksaneet Mathildan matkat ja majoitukset samalla kun he omat maksaneet omansakin.

¹⁸⁴ Westermarck 1926, 51.

matkavalmisteluihin antaa Mathildan perukirja, jonka mukaan Mathilda oli lainannut äidiltään 8.5.1840 yhteensä 500 riikintaaleria. Perukirja ei kerro lainan tarkoitusta, mutta ajankohdaksi on kirjattu viikko ennen Mathildan lähtöä Tukholmasta kohti Lyypekkiä, joten vaikuttaa siltä, että Mathilda lainasi äidiltään matkaa varten rahaa. Saman perukirjan mukaan Mathildan äiti oli puolestaan lainannut Mathildan isän perinnöstä 1000 riikintaaleria vuonna 1832.¹⁸⁵

Vertailukohdan nuoren aatelisnaisen varojen käytölle antaa Kirsi Vainio-Korhosen tutkimus 1800-luvulla eläneestä aatelisnaisesta Sofie Munsterhjelmista, joka hoiti itsenäisesti omaa talouttaan, maksoi perintötuloistaan vuokraa enolleen ja lainasi rahaa sukulaisille ja tuttaville korkoa vastaan. Sofie Munsterhjelm oli 24-vuotias ottaessaan vastuun omasta taloudestaan.¹⁸⁶ Tarkempaa dokumenttia Mathildan varojen käytöstä tai vastuista ei ole säilynyt, mutta hänen perukirjansa osoittaa, että Sofien tavoin myös Mathilda hallinnoi itse omia rahojaan. Velka oli tarkoitus maksaa takaisin, kuten Westermarck on esittänyt, mitä todennäköisimmin taiteella, olihan Mathildalla jo kokemusta taiteen kautta saaduista ansioista.¹⁸⁷ Matkan valmistelut aiheuttivat Mathildalle kovaa kiirettä ja huhtikuun lopulla hän sairastui kuumeeseen, mutta jo 5.5.1840 hän kirjoitti veljelleen parantuneensa häneen asetettujen juotikkaiden avulla ja matka saattoi alkaa. Hän matkusti Tukholmaan höyrylaiva Solidella liittyäkseen siellä osaksi muuta matkaseuruetta. Laiva oli ensimmäinen, joka tuona keväänä oli matkustanut Suomesta Ruotsiin ja ensimmäinen, joka aloitti säännöllisen höyryliikenteen Turusta Tukholmaan.¹⁸⁸

Mathilda Rotkirchin Euroopan-matkan kohdalla on mielenkiintoista pohtia hänen lähtönsä syitä ja hänen matkansa motiiveja. Miksi nuori naimaton nainen halusi lähteä kiertämään pitkäksi aikaa Eurooppaa, mitä hän halusi matkallaan nähdä ja mistä hän haaveili matkansa suhteen? Oliko matkustaminen Mathildan kaukainen haave vai tuliko ajatus lähdöstä hänelle yllättäen?

¹⁸⁵ Mathilda Rotkirchin perukirja 15.8.1842. Turun hovioikeuden arkisto, TMA.

¹⁸⁶ Vainio-Korhonen 2012, 124–128.

¹⁸⁷ Westermarck 1926, 40, 51.

¹⁸⁸ Westermarck 1926, 51; Söderström 1982, 30.

Englantilaisia naismatkailijoita tutkinut Shirley Foster jakaa 1800-luvun englantilaisten naismatkailijoiden motiivit Italiassa käymiselle kolmeen luokkaan: Italiaan matkustettiin terveyden tähden tai taloudellisista syistä, sillä Italiassa eläminen oli huomattavasti halvempaa kuin Englannissa, mutta yleisin syy matkustamiselle oli kuitenkin mahdollisuus päästä nauttimaan kaikesta siitä taiteesta ja kulttuurista, historiasta, jota Italia matkailijalle tarjosi.¹⁸⁹ Epäilemättä monen matkailijan kohdalla myös kaikki kolme motiivia toteutuvat, mutta joka tapauksessa on huomion arvoista, että myös naisilla tärkeä motiivi oli sivistyksellinen.

Jouni Kuurne on esittänyt, että Mathilda Rotkirchin matka olisi ollut opintomatkan sijaan vain tavallinen kiertomatka, toisin kuin ehkä Mathildan aikalaiset tai myöhemmät kirjoittajat ovat matkan nähneet. Kuurne perustelee väitettään Mathildan vähäisellä kiinnostuksella taiteeseen, mikä näkyi muun muassa harvalukuisina Pariisin merkintöinä sekä vähäisenä innostuksena tehdä ja harjoittaa taidetta matkan aikana, erityisesti Pariisissa.¹⁹⁰

On totta, että Mathilda vaikenee taiteesta Pariisin merkinnöissään ja että hänen Louvressa kopioimiensa taulujen määrä ei ole kovin suuri.¹⁹¹ Hän ei myöskään mainitse tavanneensa taiteilijakollegoita, sillä vain ruotsalainen Per Wickenberg (1812–1846), joka toimi Mathildan ammatillisena mentorina Pariisissa, mainitaan nimeltä.¹⁹² Mathilda kuitenkin kirjoittaa tammikuussa 1841, kuinka hän on ollut sairaana monta päivää ja uudemman kerran sairaudestaan helmikuun alussa.¹⁹³ 4.1.1841 hän antaa ymmärtää, että kovin vähän on tapahtunut viimeisen kahden kuukauden aikana, minkä vahvistaa myös hänen matkapäiväkirjansa.¹⁹⁴ Lisäksi Mathildalla on epäilemättä ollut velvollisuuksia Reuterskiöldejä ja erityisesti Sophieta kohtaan.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Foster 1990, 35–37.

¹⁹⁰ Kuurne 2002, 15, 45.

¹⁹¹ Kuurne 2002, 69.

¹⁹² Westermarck 1926, 64–66. Wickenberg oli ohjannut Sophie Adlersparrea vuonna 1839 Pariisissa samalla tavoin kuin Mathildaa vuotta myöhemmin. Kuurne 2002, 45.

¹⁹³ Rotkirch 25.1.1841, 8.2.1841, SMR 2002.

¹⁹⁴ Rotkirch 4.1.1841, SMR 2002. Ks. Mathildan marraskuun lopun ja joulukuun kirjoitukset.

¹⁹⁵ Esimerkiksi Zürichissä 5.8.1840 Mathilda joutui jäämään illaksi sisälle hotellihuoneeseen Sophien loukattua jalkansa aikaisemmin päivällä. Rotkirch 5.8.1840, SMR 2002.

Erään viitteen Mathildan suhtautumisesta antaa Helena Westermarck, joka siteeraa Mathildan nyttemmin kadonnutta kirjettä. Kirjeessä Mathilda toteaa, että velan takaisin maksu äidille ei tule olemaan ongelma, sillä hän näkisi ja kokisi matkallaan paljon sellaista, mikä hyödyttäisi hänen taidettaan.¹⁹⁶ Mathilda käykin ahkeraan erilaisissa näyttelyissä ja gallerioissa, niin Pariisissa kuin muissakin kaupungeissa.¹⁹⁷ Esimerkiksi Torinosta hän kirjoittaa seuraavasti:

*Oih! täällä on niin monta [taulua], jotka ihastuttavat minua, niin monta etten voi edes laskea. Joka kerta kun menen sisälle taidegalleriaan on minun suuri toiveeni, että saan nähdä uutta ja haluan kaikkea sitä kaunista, jota olen nähnyt; ja että pian pääsisin maalaamaan.*¹⁹⁸

Mathildalla on siis selkeä ajatus siitä, että matka tulee nimenomaan hyödyttämään hänen taiteellista uraansa. Myös hänen matkapäiväkirjaansa lukiessa ei voi väistää ajatusta, etteikö Mathilda ottaisi matkaansa oppimisen näkökulmasta, sillä niin usein hän kirjoittaa juuri taiteesta ja näkemistään teoksista. Hän suunnitteli maalaavansa Louvressa ja tässä häntä opasti tunnettu ruotsalainen taiteilija Per Wickenberg. Hänen tarkoituksensa oli maalata nimenomaan Pariisissa, minkä sairaudet kuitenkin osittain estivät.

Opintomatkat, kylpylämatkat tai taidematkat eivät olleet Mathildalle tuntemattomia asioita, sillä monet hänen lähipiiristään olivat liikkuneet Suomessa, Ruotsissa sekä Manner-Euroopassa. Olihan hän itsekin asunut kahteen otteeseen Tukholmassa. Mathildan veljistä Johan oli tehnyt kotiopettajansa johdolla opintomatkan Suomessa, samoin Fredrik-veli suuntasi vuonna 1822 Suomeen ja vuonna 1827 Ruotsiin. Adolf-veli taas matkusti Ruotsissa 1830-luvulla.¹⁹⁹ Myös Aminoffien suvussa oli kokemusta matkustamisesta, sillä esimerkiksi J.F. Aminoff oli vierailut vuonna 1803 Teplitzin ja Carlsbadin kylpylöissä ja hänen poikansa, Sophie Aminoffin veli Gustav (1803–1838), oli ollut 1830-luvulla Italiassa parantelemassa heikentynyttä terveyttään.²⁰⁰ Mathilda oli varmasti kuullut Euroopan matkailusta myös tutuissa taidepiireissä. Mathildan

¹⁹⁶ Westermarck 1926, 51.

¹⁹⁷ Rotkirch 27.5.1840, 22.6.1840, 3.10.1840, 30.11.1841, 24.2.1841 ja 6.4.1841, SMR 2002.

¹⁹⁸ Rotkirch 3.10.1840, SMR 2002.

¹⁹⁹ Kuurne 2002, 31–32.

²⁰⁰ Söderström 1982, 38–39.

Tukholman aikainen opiskelutoveri Sophie Adlersparre lähti vuonna 1839 isänsä seurassa Pariisiin opiskelemaan taidetta Léon Cogniet'n ateljeessa.²⁰¹ Mathildaa opettanut taiteilija R.W. Ekman teki omat opintoretkensä Pariisiin ja Roomaan 1830-luvun loppupuolella.²⁰²

Ulkomaille matkustaminen ei ollut tuohon aikaan suomalaisille mitenkään itsestäänselvyys, sillä Venäjän hallinto pyrki heikentämään yhteyksiä Ruotsiin koko 1800-luvun alun ajan, muun muassa valvomalla ulkomaanmatkoja ja keskeyttämällä ne vähäksi aikaa kokonaan 1830-luvulla. Vuonna 1820 keisari Aleksanteri I kutsui kaikki ulkomailla opiskelevat kotimaahan, minkä jälkeen suomalaisten oli vaikeaa saada matkustuslupia Ruotsiin. Tämän vuoksi 1830-luvulle tultaessa Ruotsissa opiskelleiden suomalaisten määrä oli laskenut rajusti.²⁰³ Torsten Steinbyn mukaan suomalaisten matkustaminen Euroopan mantereelle oli epätavallista koko keisari Nikolai I:n hallituskauden ajan vuosina 1825-1855. Matkat olivat kalliita, eikä passeja myönnetty kovinkaan auliisti. Merimiesten ja kauppiaiden lisäksi ulkomaille matkustivat lähinnä akateemiset henkilöt sekä opiskelijat, mutta taiteilijoita ja vapaita kirjailijoita matkustajien joukosta ei juurikaan ollut.²⁰⁴

Miten Mathilda pääsi matkustamaan Turun ja Tukholman väliä ainakin vuosina 1833, 1834, 1836, 1838, 1840 ja 1841? Oliko kyseisinä vuosina vapaampaa liikkua vai onnistuiko Mathilda saamaan esimerkiksi sukulaisten kautta matkustuslupia muita helpommin? Selaamalla turkulaisissa sanomalehdissä ilmestyneitä matkustajaluetteloita saa sen kuvan, että liikennettä oli Turun ja Tukholman välillä 1830-luvulla ja ainakin vuosikymmenen loppua kohden aktiivisemmin. Matkustajalistojen mukaan Turun ja

²⁰¹ Bengtsson 1991, 119–120. Sophie Adlersparre palasi takaisin vasta kun Mathilda oli jo lähtenyt omalle matkalleen, mutta matkasta on varmasti puhuttu ennen Adlersparren lähtöä.

²⁰² Hintze 1926, 93–94. Mielenkiintoista on, että Adolf Aminoff tapasi R.W. Ekmanin olleessaan Pariisissa kesällä 1840. Muutamaa vuotta myöhemmin Ekman maalasi muutokuvan Aminoffista. Söderström 1982, 70–71.

²⁰³ Engman 2009, 149–150.

²⁰⁴ Steinby 1986, 5. Venäjän keisari Nikolai I oli 1830-luvun alussa tiukentanut matkustuslupia ulkomaille 1830 tapahtuneen Puolan kapinan ja muiden levottomuuksien takia; vallankumouksellisten aatteiden ja levottomuuksien ei haluttu leviävän Venäjän ylimystön ajatuksiin. Matkustusrajoitukset jatkuivat koko 1830-luvun. Tommila 1982, 18; Söderström 1982, 28–35.

Tukholman väliä kulki monenlaista väkeä, kuten aatelisia, hallinnon virkailijoita, upseereita, maanmittaajia, palkollisia ja opiskelijoita.²⁰⁵

Passi oli välttämätön, kun matkustettiin valtakunnan rajojen ulkopuolelle. 1800-luvun alussa ulkomaanmatkojen käytännöt pohjautuivat Ruotsin aikaisiin säädöksiin, sillä vuoden 1834 passiasetus nojasi vuoden 1768 säädöksiin. Vuonna 1838 ilmoitettiin, että vanhat asetukset ovat voimassa toistaiseksi.²⁰⁶ Pässejä haettiin muun muassa Turusta, missä vuonna 1840 myönnettiin yli kuusisataa passia, joista suurin osa Ruotsiin. Myös Mathilda sai täältä passinsa. Hänelle myönnettiin passi puoleksitoista vuodeksi Ruotsiin, Saksaan (Tyskland) ja Italiaan (Italien).²⁰⁷

Esteistä huolimatta Mathilda siis pääsi matkalle Eurooppaan. Mathildan ja hänen matkaseurueensa taival kohti Manner-Eurooppaa alkoi Tukholmasta höyrylaiva Svithiodilla kohti Pohjois-Saksan Travemündeä 14. päivänä toukokuuta vuonna 1840. Travemündeeseen saavuttiin 17. päivänä toukokuuta ja matka jatkui Hampuriin, jossa seurue vietti neljä täyttä päivää, todennäköisesti matkaan liittyvien käytännön järjestelyiden vuoksi. Hampurista matka jatkui Cellen, Hannoverin ja Kasselin kautta Bad Emsin kylpyläkaupunkiin 2. päivänä kesäkuuta. Bad Emsiin seurue pysähtyi pidemmäksi aikaa, sillä kylpyläkaupungin hoidoista nautittiin aina 18. heinäkuuta asti.²⁰⁸

Säätyläisten ulkomaanmatkoille oli tyypillistä pistäytyminen eurooppalaisiin kylpylöihin joko muutamaksi päiväksi tai useammaksi viikoksi. Kylpyläkaupungin rauhassa hoidettiin terveyttä erilaisia lähdevesiä nauttimalla. Vedenjuonnin ohella kylpylät tarjosivat asiakkailleen myös vilkkaan sosiaalisen ympäristön monine ajanviettotapoineen, mikä olikin yhtäläillä tärkeä motiivi kylpyläkäynneille.²⁰⁹ Suomessa lääkärit saattoivat suositella terveydellisistä syistä matkaa eurooppalaiseen kylpylään.²¹⁰ Mahdollisesti näin oli toimittu myös Mathildan kohdalla.

²⁰⁵ Ks. esim. ÅT 28.12.1836 (nro. 103), ÅT 27.12.1837 (nro. 101), ÅT 28.3.1838 (nro. 24) , ÅU 4.8.1838 (nro. 61) ja ÅU 14.9.1839 (nro. 38). Vuoden 1840 höyrylaivasongin aikana Turusta Tukholmaan matkusti yhteensä 890 matkustajaa. Söderström 1982, 29.

²⁰⁶ Söderström 1982, 34.

²⁰⁷ Turun ja Porin lääninhallituksen ulkomaanpassiluettelo 1838–1840, TMA; Söderström 1982, 28.

²⁰⁸ Rotkirch 14.5.1840–18.7.1840, SMR 2002.

²⁰⁹ Kostiainen 2004, 57–58; Blackbourn 2002, 10–12; Heikkinen 1991, 76–77; Söderström 1982, 71–73.

²¹⁰ Heikkinen 1991, 75–76.

Bad Emsistä Mathildan seurueen matka jatkui 19. kesäkuuta Mainzin, Frankfurtin, Mannheimin ja Karlsruhen kautta toiseen kylpyläkaupunkiin Baden-Badeniin, jossa seurue levähti 28.–31.7. välisen ajan.²¹¹ Baden-Badenista he matkasivat Strasbourgin ja Freiburgin kautta Zürichiin, jossa oli jälleen muutaman päivän pysähdystauko 5.–7. elokuuta. Sveitsissä Mathilda ystävineen vietti aikaa matkustellen eri kaupunkien, kylien ja vuoristokohteiden välillä aina 13. syyskuuta asti, jolloin he lähtivät Zürichistä kohti Alppeja ja Italiaa.²¹²

Italian oli todennäköisesti tarkoitus olla Pariisin ohella Mathildan seurueen toinen päämatkakohde, mutta jostain syystä heidän Italian visiittinsä jäi kovin lyhyeksi. Helena Westermarckin mukaan seurueen tarkoitus oli käydä Venetsiassa, Roomassa ja Firenzessä, mutta nämä jäivät lopulta pois matkaohjelmasta.²¹³ Westermarck ei kuitenkaan sen tarkemmin kerro syytä matkasuunnitelmien muutoksiin, eikä niistä liioin puhu Mathildakaan, vaikka hän valitteleekin kohteiden poisjääntiä.²¹⁴ Passiluettelotietojen mukaan Mathildalle myönnettiin passi Saksaan ja Italiaan, mutta ei Ranskaan, mikä tukee ajatusta siitä, että Italia oli alun perin matkakohteena.²¹⁵

Sen sijaan Mathilda mainitsee 15. syyskuuta, että seurue matkusti Splügenin kylästä eteenpäin ilman Adam Reuterskiöldistä sekä heidän mukanaan matkustaneita kreivi Wachtmeisteria ja luutnantti Lindecreutzia, jotka joutuivat jäämään Splügeniin passiepäselvyyksien vuoksi.²¹⁶ Kolmikko saapui Milanoon – jonne Mathilda oli saapunut jo 17. syyskuuta – vasta 22. syyskuuta.²¹⁷ Alkuperäisten matkasuunnitelmien peruunnuttua Mathildan matkan Italian osuus tyypistyi pääasiassa Milanossa vietettyihin kymmeneen päivään sekä Torinossa vietettyihin kolmeen päivään.²¹⁸

²¹¹ Kuurne 2002, 88–95.

²¹² Kuurne 2002, 96–115.

²¹³ Westermarck 1926, 50; Kuurne 2002, 36.

²¹⁴ Westermarck 1926, 61, 64. Westermarck siteeraa Mathildan veljelleen Adolffille tammikuussa 1841 lähettämää kirjettä.

²¹⁵ Turun ja Porin lääninhallituksen ulkomaanpassiluettelo 1838–1840, TMA. Myöskään samana vuonna Eurooppaan matkustanut Gustaf Mauritz Armfeltille ei myönnetty passia Ranskaan, vaikka hän sinne lopulta kuitenkin matkusti. Söderström 1982, 28–35.

²¹⁶ Rotkirch 15.9.1840, SMR 2002; Kuurne 2002, 105.

²¹⁷ Rotkirch 17.9.1840, 22.9.1840, SMR 2002.

²¹⁸ Kuurne 2002, 115–126.

Eurooppalaiset passikäytännöt vaihtelivat maittain 1700- ja 1800-luvulla. On vaikeaa sanoa, kuinka tarkkaan Mathildan ja hänen seuralaistensa matkaa kontrolloitiin viranomaisten toimesta, mutta ainakin Italian niemimaalla passikäytännöt saattoivat olla hyvinkin tiukkoja. Esimerkiksi englantilaiset matkustajat eivät tarvinneet Ranskaan mennessään passia, mutta halutessaan Napoliin heidän oli haettava viisumi erikseen Rooman Napolin lähettiläältä, ja yleensä oli avuksi, mikäli heillä oli suositus joltain korkea-arvoiselta italialaiselta virkamieheltä.²¹⁹ Italiassa matkustusdokumentteja ja tariffeja vaadittiin useissa kohdin niemimaata.²²⁰ Saattaa siis olla, että osa Italian niemimaasta jäi Mathildalta näkemättä, koska seurueen jäsenet eivät saaneet viisumeita Roomaan ja Napoliin.

Torinosta matkustajat lähtivät 5. lokakuuta takaisin Sveitsiin, jossa he viettivät maata kierrellen vielä muutamia päiviä ennen lähtöä kohti matkan pääkohdetta Pariisia 18. lokakuuta.²²¹ Pariisiin seurue asettui 22. lokakuuta ja vietti siellä yli viisi kuukautta. Lähtö paluumatkalle tapahtui 3. huhtikuuta 1841 ja eteni verraten nopeasti, sillä seurue oli jo 17. huhtikuuta Hampurissa ja saman kuun 25. päivänä Kööpenhaminassa.²²² Pariisissa Mathildan oli tarkoitus ilmeisesti olla vielä pidempään, sillä lähtö sieltä oli tapahtunut äkisti Carl Reuterskiöldin saatua tiedon, että hänen oli heti palattava Ruotsiin.²²³

Tiedon saamisesta kesti vielä siis lähes kuukauden verran, ennen kuin seurue lähti Pariisista, mutta paluumatka oli sitäkin kiireisempi, kuten Mathildan muutamien kommenttien seurueen matkavauhdista antavat ymmärtää.²²⁴ Mathildan mukaan juuri Carlin oli pakko matkustaa heti Ruotsiin, mutta hän ei mainitse mitään siitä, että Sophie oli raskaana, mikä on varmasti myös edesauttanut paluuta. Reuterskiöldit saivat ensimmäisen viidestä lapsestaan Tukholmassa 12.6.1841, alle kaksi kuukautta Tukholman paluun jälkeen.²²⁵

²¹⁹ Withey 1998, 10–11.

²²⁰ Buzard 1993, 79.

²²¹ Kuurne 2002, 126–129.

²²² Kuurne 2002, 130–140.

²²³ Rotkirch 6.3.1840, SMR 2002.

²²⁴ Rotkirch 8.–9.4.1840, SMR 2002.

²²⁵ Elgenstierna 1931, 260.

Mathildan viimeinen kirjoitus matkapäiväkirjaan on päivätty Kööpenhaminasta 26.4.1841. Siinä hän kertoo, kuinka haikein mielin hän jättää taakseen Kööpenhaminan ehtimättä näkemään sitä kunnolla ja kuinka hyvä tunne hänelle tuli ajatuksesta nähdä taas Ruotsi ja Suomi.²²⁶ Kotiin Turkuun Mathilda palasi 15. toukokuuta 1841.²²⁷ Näiden kahdentoista kuukauden aikana Mathilda oli ehtinyt käydä yli 70 kaupungissa ja kylässä saksalaisen, sveitsiläisen, italialaisen, ranskalaisen ja tanskalaisen kulttuuripiirin alueella. Matkustamisen lisäksi hän ehti viettää pidempiä aikoja muun muassa Hampurissa, Bad Emsissa, Genevessä, St. Blaisessa, Milanossa ja Pariisissa.

3.3. VAUNUIN, LAIVAIN JA RAUTATEITSE

Matkustamisen tavat muuttuivat varsin vähän aikaisemmasta tultaessa 1800-luvulle, sillä matkailijoiden pääasiallisena liikkumismuotona olivat edelleen hevoset ja hevosten vetämät vaunut. Napoleonin sotien jälkeen tieverkko oli kuitenkin laajempi ja paremmassa kunnossa kuin 1700-luvulla. Yhä useampia reittejä pääsi kulkemaan vaunujen kanssa. Lisäksi meritiet kokivat muutoksen kun höyryalusliikenne yleistyi 1800-luvulla mahdollistaen vesireittien uudenvälisen hyödyntämisen.²²⁸

Ranskassa oli 1800-luvun alkupuolella varsin kattava ja toimiva julkinen vaunuverkosto. Matkustaja saattoi käyttää joko diligence-vaunuja tai nopeampia postivaunuja. Varakkaampien englantilaisten keskuudessa oli edelleen myös tyypillistä vuokrata postiasemilta tasaisin väliajoin vaihdettavat omat hevoset, mutta kattava postivaunuverkosto hiljalleen vähensi tätä kulkumuotoa. Mukana saattoi olla myös palkattu kuriiri, jonka tehtävänä oli hoitaa matkustukseen ja majoitukseen liittyvät käytännöt. Muualla Euroopassa liikenneverkosto oli Ranskaa rajoittuneempi, mutta postivaunut kulkivat kuitenkin isoimpien kaupunkien välillä. Italiassa liikennevälineinä oli monesti postivaunuja halvemmat yksityisten ajurien ajamat vetturino-vaunut.²²⁹

Mathilda kirjasi matkapäiväkirjaansa aina toisinaan mainintoja siitä, miten hän ja muu seurue olivat liikkuneet paikasta toiseen. Pääasiassa he kulkivat postivaunuilla,

²²⁶ Rotkirch 26.4.1841, SMR 2002.

²²⁷ ÅU 15.5.1841, nro 38.

²²⁸ Withey 1998, 63–65. Mm. Suomessa höyryliikenne käynnistyi 1830-luvulla. Söderström 1982, 30.

²²⁹ Kuurne 2012, 28–31; Withey 1998, 12–14, 65–67.

vetturinoilla (*veturin*) tai maalaisvaunuilla, mutta muutaman kerran Mathilda mainitsee myös erikseen diligence-vaunut.²³⁰ Jostain syystä maininnat keskittyvät lähinnä Sveitsin ja Italian osuuksille. Kerran Mathilda mainitsee matkanneensa tavallisia vaunuja pienemmässä char-à-bancissa, mihin liittyi myös matkan ainoa muistiin kirjattu matkustustapaan liittyvä suoranainen vastoinkäyminen:

*Sophie ja minä emme olleet kulkeneet kauaa ennen kuin saimme nähdä toisen char-a-bancin pysähtyneenä, Carl ja Adam olivat nousseet pois ajopelistä ja lähemmällä silmäilyllä löysimme kuskin kännissä kaatuneena hevosten alle ja niin kunnottomana, ettei hän pystynyt enää ajamaan; niin Carl ja Adam kävivät istumaan meidän ajopeliimme, ja niin me nauraen tälle seikkailulle, jatkoimme matkaamme [...]*²³¹

Yllä olevassa esimerkissä matkustettiin aluksi kaksin vaunuissa, mutta monessa tapauksessa vaunumatkustaminen oli yksi sosiaalisen kanssakäymisen muoto. Yrjö Hirn käyttää omassa postivaunuja käsittelevässä teoksessaan termiä ”matkayhteiskunta” kuvaamaan jopa päiväkausia samoissa vaunuissa matkustavia henkilöitä ja heidän muodostamaansa miniatyyriyhdyskuntaa. Matkustajat tunsivat usein olevansa sidottuja toisiinsa, koska vaunumatkustus pakotti ihmiset tutustumaan keskenään.²³² Aina yhdessäolon kokemus ei kuitenkaan ollut positiivinen, vaan toisten matkustajien tavat saattoivat rasittaa pitkän matkan aikana.²³³

Hirnin mukaan katetuista vaunuista muodostui puolueettomia paikkoja, joissa sellaiset ihmiset tapasivat toisensa, jotka eivät arkielämässään muuten olisi tutustuneet. Vaunut olivat paikka, joissa yhteiskuntaluokat joissain määrin jopa sekoittuivat. Postivaunut olivat vähän samassa asemassa kuin kylpylaitoksetkin, joissa säätyeroista ei välttämättä välitetty samalla tapaa kuin päivittäisessä arjessa, ainakaan aateliston ja porvariston välillä.²³⁴

²³⁰ Ks. esim. Rotkirch 31.8.1840, 9.9.1840, 15.9.1840 ja 27.9.1840, SMR 2002.

²³¹ Rotkirch 19.8.1840, SMR 2002.

²³² Hirn 1926, 334–335.

²³³ Kuurne 2012, 31; Withey 1998, 12–13, 66–67.

²³⁴ Hirn 1926, 338. Kylpylaitosten sosiaalisesta elämästä ks. tarkemmin Blackbourn 2002, 16–17 ja Lempa 2002, 71–73.

Säätyeroja hälventävästä luonteestaan huolimatta vaunumatkustus oli hyvin tiiviisti jaoteltu hierarkisiin luokkiin. Esimerkiksi suurimmissa ranskalaisissa vaunuissa oli 1700- ja 1800-luvuilla jopa kolme erillistä vaunuluokkaa, joihin matkustajat istutettiin. Sama luokkaerottelu saattoi koskea myös levähdyspaikkoja sekä toimintaa vaunun kohdatessa ylämäen. Vaunut olivat usein rakennettu niin, että ensimmäisen luokan matkustajilla oli katetusta tilasta huolimatta mahdollisimman hyvä näkyvyys ulos. Toisinaan myös ykkösluokan matkustajat istuivat vaunun kattopaikoilla paremman näkyvyyden takia.²³⁵

Hevosten vetämien vaunujen lisäksi Mathilda matkusti seurueineen myös meriteitse. Matkan kannalta tärkeimmät laivareitit olivat matkan alussa Tukholman ja Lyypekin välinen osuus sekä matkan lopussa ensin Hampurista höyrylaivalla Tanskaan ja Kööpenhaminasta purjelaivalla Ruotsiin.²³⁶ Myös laivoja ja erityisesti höyrylaivoja käytettiin siirtymiseen matkalla. Esimerkiksi Elben ylityksestä Mathilda kirjoittaa näin: ”*Matkasimme yli kauniin Elben Haarburgiin. Ilma oli ikävä. Höyrylaiva oli tunnin ajan niin täynnä, että vaivoin pystyi vain aavistelemaan luonnon kauneutta.*”²³⁷

Mathilda teki laivoilla myös pienempiä päiväkohtaisia retkiä, kuten vaikkapa 16.8.1840 päiväretken Genevestä Nyoniin.²³⁸ Tyypilliseen tapansa hän kuvailee höyrylaivoilla tehtyjä matkoja hyvin niukkasanisesti. Lähinnä maininnat koskettavat ohitettuja paikkakuntia tai maisemia sekä muutaman kerran sateen takia katettuun salonkiin pakenemista, mikä häiritsi maisemien katselua:

*Matkustimme höyrylaivalla yli sen kauniin järven; mutta satoi melkein koko ajan joten minulla ei ollut kovinkaan viihtyisää alhaalla salongissa, mutta ohitimme monta kylää ja kaupunkia.*²³⁹

Purjealuksia vauhdikkaampi ja luotettavampi höyrylaivaliikenne yleistyi nopeasti monella Euroopan vesireitillä 1800-luvun alkupuolella, paikoitellen samaa tahtia rautatieliikenteen kanssa. Englannin kanaalissa höyrylaivaliikenne vakiintui 1820-luvun

²³⁵ Hirn 1926, 316–327; Söderström 1982, 50–51.

²³⁶ Rotkirch 14.5.1840 ja 26.4.1841, SMR 2002.

²³⁷ Rotkirch 25.5.1840, SMR 2002.

²³⁸ Rotkirch 16.8.1840, SMR 2002.

²³⁹ Rotkirch 13.9.1840, SMR 2002.

alussa ja Reinin varrella kulki säännöllisesti lauttoja vajaat kymmenen vuotta kanaalin yhteyksiä myöhemmin. Erityisesti Reinin reitti kiinnosti romantikoita, sillä väylän varrella oli lukemattomia linnoja ja raunioita sekä maisemallisia vaihteluita. Samalla muuttunut laivaliikenne kuitenkin edusti orastavaa massaturismikulttuuria ja nopeaa matkustamistapaa.²⁴⁰ Höyrylaivoilla tehtiin myös lyhyempiä päiväretkiä ja matkoja.²⁴¹

Höyrylaivamatkustus vastasi postivaunujen tapaan pienoisyhteiskuntaa, sillä samassa laivassa oli yleensä matkustajia kaikista sosiaaliluokista.²⁴² Mathilda valaisee laivamatkustuksen sosiaalista puolta kertoessaan tutustuneensa madame Percyyn ja hänen tyttäriinsä: ”[...] *englantilaisia, jotka olivat olleet 4 vuotta Italiassa ja joiden kanssa saatamme kohdata Pariisissa. Se oli oikein mukavaa.*”²⁴³ Samoin matkan ensimmäisellä etapilla Mathilda kirjoittaa ranskalaisesta runoilijasta Droinet’sta, joka ainutlaatuisuudessaan oli huvittanut matkaseuruetta.²⁴⁴ On ehkä hieman yllättävääkin, kuinka Mathilda vaikenee matkustustapojen sosiaalisesta puolesta. Mathilda ja Reuterskiöldit ovat varmasti kuitenkin seurustelleet matkan aikana ajan sosiaalisten vaatimusten mukaan. Ehkä Mathilda koki, että matkan aikana tavatut kanssamatkustajat eivät kiinnostaneet kotiväkeä, elleivät sitten olleet ruotsalaisia.

Mathildan matkustustavoista mielenkiintoisimman ja samalla vaitonaisuimman jakson luovat maininnat rautateistä (*jernväg*) seurueen kulkuvälineenä. Mathilda matkusti junalla merkintöjensä mukaan neljä kertaa: ensimmäinen kerta oli 21.7.1840, jolloin seurue teki junalla päivämatkan Wiesbadeniin, toinen oli päiväretki Milanosta Monzaan 25.9.1840, kolmas kerta oli retki Versaillesiin 1.11.1840 ja neljännellä kerralla 16.2.1841 seurue matkasi päiväksi St. Germainiin.²⁴⁵ Mathildan rautateitse tekemät matkat olivat kaikki luonteeltaan päiväretkiä senhetkisen sijaintipaikan ympäristöön, eivätkä ne siten edesauttaneet varsinaisen matkan etenemistä.

Rautateiden leviäminen yleiseksi kulkuvälineeksi tapahtui 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä hyvin pian sen jälkeen, kun uusi keksintö oli otettu hyötykäyttöön

²⁴⁰ Buzard 2008, 47–48; Withey 1998, 63, 84.

²⁴¹ Koivunen 2004, 84–85.

²⁴² Söderström 1982, 45.

²⁴³ Rotkirch 9.9.1840, SMR 2002.

²⁴⁴ Rotkirch 14.5.1840, SMR 2002.

²⁴⁵ Rotkirch 21.7.1840, 25.9.1840, 1.11.1840 ja 16.2.1840, SMR 2002.

Pohjois-Englannin hiiliteollisuudessa.²⁴⁶ Ensimmäinen julkinen rautatie rakennettiin Englantiin Stocktonin ja Darglingtonin välille, minkä jälkeen rakennusprojektit levisivät maailmalle muutamassa vuodessa, joskin aluksi rataosuudet olivat vielä lyhyitä ja epäjohdonmukaisesti suunniteltuja kokonaisuuksia. Yhdysvalloissa ratoja ryhdyttiin suunnittelemaan 1820-luvun lopussa, Englannissa Manchesterin ja Liverpoolin välille avattiin linja vuonna 1830 ja Belgian sekä Saksan ensimmäiset linjat avattiin 1830-luvun puolessa välissä.²⁴⁷ Ranskassa ensimmäinen linja avattiin vuonna 1828 ja vuoteen 1841 mennessä niitä oli yhteensä 20 kappaletta. Mathildan kulkemista reiteistä Saint-Germain-en-Laye vihittiin käyttöön vuonna 1837 ja Versailles kolme vuonna myöhemmin.²⁴⁸ Lyhyitä reittejä rakennettiin aluksi myös Saksaan, jonne ensimmäiset rautatiet syntyivät Baijeriin 1830-luvun puolessa välissä. Vuoteen 1840 mennessä rautatieverkostoa oli Saksan alueella kuitenkin vain alle 500 kilometriä.²⁴⁹

Mathilda mainitsee siis matkanneensa neljä kertaa rautateitse, mutta merkinnät matkapäiväkirjassa jäävät jostain syystä vain maininnan tasolle. Ainoastaan matkalla Milanosta Monzaan Mathilda suostuu hieman tarkemmin havainnollistamaan kyytiä: ”*Matkasimme aikaisin aamulla rautateitse Monzaan. Junavaunu eteni oikein nopeasti ja hyvästi kaksi ja puoli peninkulmaa [svensk mil] 20 minuutissa.*”²⁵⁰ On vaikea sanoa, mikä sai Mathildan vaikenemaan lähes tyystin rautatiematkustamisesta.

Mielenkiintoisen vastinparin Mathildan matkalle antaa Sophie Aminoffin veli Adolf Aminoff, joka omalla Euroopan matkallaan vuonna 1840 käytti samoja liikennevälineitä kuin Mathilda. Aminoff kertoo päiväkirjassaan matkustaneensa junalla ja kulkeneensa Mathildan tavoin molempia Pariisista lähteneitä reittejä. Aminoffkaan ei kirjoita junamatkustuksesta sen enempää, toisin kuin monet muut matkailijat, jotka raportoivat päiväkirjoihinsa rautateiden ihmeellisyyksistä.²⁵¹ Kyse saattaa olla konventioiden määrittelemästä vaikenemisesta, sillä Amanda Gilroyn mukaan naiset monesti vaikenivat maskuliinisiksi katsomistaan aiheista. Hänen mukaansa romantiikan

²⁴⁶ Klinge 1994, 155–156; Schivelbusch 1996, 8–10.

²⁴⁷ Zetterberg 2011, 13–15.

²⁴⁸ Palau & Palau 1995, 23.

²⁴⁹ Sagarra 2001, 39–40.

²⁵⁰ Rotkirch 25.9.1840, SMR 2002.

²⁵¹ Söderström 1982, 53–54.

aikakaudella sukupuolieron merkitys kasvoi Euroopassa korostaen samalla ”naisellista” katsomistapaa.²⁵²

Mathildan vähäsanaista lähestymistapaa voisi ehkä ymmärtää, mikäli hänellä olisi ollut aikaisempia kohtaamisia höyryvetureiden kanssa, mutta hyvin todennäköisesti näin ei ollut. Suomeen rautatiet saapuivat vasta vuonna 1862 ja Ruotsissa päätös rautateistä tehtiin vuonna 1854. Venäjällä ensimmäinen rautatie Pietarin ja Tsarskoje Selon välillä avattiin vuonna 1838, mutta laajempi rakentaminen alkoi vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Suomen lehdistössä uutisia ja kirjoituksia uudesta julkisesta kulkuneuvosta oli kuitenkin julkaistu jo 1830-luvulla.²⁵³ Mathilda oli näin ollen varmasti lukenut ja kuullut puhuttavan rautateistä, vaikkei hänellä ollutkaan niihin henkilökohtaista kosketusta.

Miksi sitten Mathildan olisi voinut olettaa kirjoittavan rautateistä enemmän? Wolfgang Schivelbuschin mukaan junan moninkertainen nopeus hevossaunuihin verrattuna muutti – tai pikemminkin hävitti – 1800-lukulaisten ajan ja tilan kokemuksen. Mathildan aikalaisten havainnointikyky oli rakentunut tyystin toisenlaisen liikenneteknologian, nopeuden ja ympäristön läsnäolon varaan. He myös huomasivat muutoksen ja pyrkivät analysoimaan sitä.²⁵⁴ Mathilda oli tottunut liikkumaan hevosten ja aasien kyydissä tai höyrylaivan kyydissä vesireittejä, mutta rautatien olisi luullut olevan niin erilainen kokemus, että siitä olisi kirjoitettu omia tuntemuksia muistiin. Toisaalta Mathildan kirjoittaa tuntemuksistaan liikennevälineissä ylipäättänsä kovin vähän.

Nopeus muutti nähtyä ja lisäsi vaikutelmien määrää, mikä merkitsi osalle matkailijoille sopeutumisvaikeuksia uuteen liikkumismuotoon. Schivelbuschin mukaan hitaampaan matkustamistyyliin tottuneille matkailijoille vauhdikas rautatie saattoi tuntua siltä, että he menettävät jotain oleellista matkasta.²⁵⁵ Ensimmäiset ykkösluokan junavaunut pyrittiinkin monesti rakentamaan niin, että ne muistuttaisivat hevossaunuja.²⁵⁶ Schivelbuschin esitykset herättävät ajatuksen, että ehkä Mathilda ei osannut kuvata

²⁵² Gilroy 2000, 5–6.

²⁵³ Zetterberg 2011, 18–19.

²⁵⁴ Schivelbusch 1996, 25–26, 33–37.

²⁵⁵ Schivelbusch 1996, 53–59.

²⁵⁶ Schivelbusch 1996, 67.

maisemaa tai liikettä junan kyydissä; korkeintaan referoi kuulemaansa junan nopeutta. Tai sitten Mathilda ei vain yksinkertaisesti halunnut kirjoittaa sen enempää kokemuksiaan rautateistä, sillä ne eivät sopineet hänen kuvaansa matkustamisesta tai matkakirjallisuudesta.

Rautateiden mukanaan tuoma muutos tapahtui 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Rautatieverkoston kattavuus laajeni dramaattisesti, mikä lisäsi matkustajamääriä, halvensi lippujen hintoja ja paransi lippujen saatavuutta sekä lyhensi matkustusaikoja ennen näkemättömällä tavalla. Samalla se myös säännönmukaisti reittejä ja toisaalta avasi uusia matkakohteita matkailijoille. Rautatiet saivat osakseen luonnollisesti myös kritiikkiä, mutta vuosisadan puolen välin jälkeen kritiikki kohdistui matkustuskokemuksen sijaan siihen, kuinka leviävä liikennemuoto vaikuttaa matkailuun kasvuun ja yleistymiseen.²⁵⁷ James Buzardin mukaan mitään yksittäistä matkustusmuotoa ei sinällään kritisoi, vaan kritiikki kohdistui enemmän aina muuttuvia matkustusmuotoja kohtaan nostalgisoiden vanhoja liikkumisvälineitä.²⁵⁸

²⁵⁷ Withey 1998, 96–102.

²⁵⁸ Buzard 1993, 37.

4. ROMANTIIKAN MATKAAJA

4.1. RAUNIOMAISEMAT JA ROMANTIikka

Romantiikka oli tyyllisuunta ja epookki, joka piti sisällään niin politiikkaa, filosofiaa kuin taidettakin. Erityisesti taiteilijat muokkasivat tyyllisuuntaa omanlaisekseen ja vakiinnuttivat ihmisten mieliin tietynlaisen kuvaston. Romantikkojen kuvakieltä hallitsivat luonto ja puutarhamaisemat, esteettisyys, pittoreski ja subliimi, luonnon kauneus ja toisaalta sen kauheus. Romantiikan kuvakieltä kehittivät muun muassa taidemaalarit J.M.W. Turner (1775–1851), John Constable (1776–1837), Eugène Delacroix (1798–1868) sekä Caspar David Friedrich (1774–1840).²⁵⁹ Romantiikan aikakauteen liitetään kiinteästi myös runoilijat ja kirjailijat François-René de Chateaubriand (1768–1848), August Wilhelm Schlegel (1767–1845) tai John Keats (1795–1821), vain muutamia mainitakseni.²⁶⁰

Matkustaminen oli kiinteä osa romantikkojen elämää, sillä vaellus, etsintä ja päämäärätön kulkeminen kuuluivat romantiikan estetiikkaan. Käytäntönä oli, että romantikkojen tekemistä seikkailuista julkaistiin matkakertomuksia suuren yleisön luettavaksi. Matkakirjallisuudessa romantikko vaelsi vailla päämäärää, sillä tärkeää oli etsintä, ei saavuttaminen.²⁶¹ Romantitot myös suhtautuivat avoimesti toisiin kulttuureihin. Englantilaiset runoilijat William Wordsworth (1770–1850) ja Lordi Byron (1788–1824) matkustelivat Sveitsissä ja Italiassa sekä ranskalainen Madame de Staël (1766–1817) Italiassa, kuten myös Heinrich Heine (1797–1856), kaikki 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä.²⁶² Ruotsalainen runoilija Per Atterbom (1790–1855) taas teki pitkän matkan Saksaan ja Italiaan 1810-luvulla.²⁶³

Tutkija Amanda Gilroy sijoittaa romantiikan ajan vuosiin 1775–1844. Ajanjakso jää grand tourin hiipumisen ja rautatiematkailun ja massaturismin alkamisen välimaastoon. Hänen mukaansa vuoden 1815 jälkeistä matkailua leimaa enemmän romantiikan tunnemaailma kuin grand tourille leimallinen uusklassismin ja maskuliinisuuden

²⁵⁹ Reynolds 1985, 12-21, 46-64; McCalman 2001, 1-3.

²⁶⁰ Phelan 2009, 41-66.

²⁶¹ Thompson 2012, 1-5; Varpio 1997, 26-27.

²⁶² Thompson 2012, 28-29; Niekerk 2009, 148-150; Withey 1998, 44-45, 58-60.

²⁶³ Lewan 1966, 20-47.

agenda.²⁶⁴ Yrjö Varpion mukaan romantiikan teemoilla oli merkittävä vaikutus 1800-luvun alun suomalaisiin matkailijoihin, joille matkustamisesta tuli itseisarvo, ei vain päämäärän saavuttamiseen perustuva liike.²⁶⁵

Romantiikka taiteen tyyliuunana ei ole mitenkään yksiselitteinen tai yhtenäinen ilmiö, eikä sen monimuotoisuutta ole helppo kiteyttää.²⁶⁶ Romantiikka haastoi uusklassismin säännönmukaisuuden ja yleispätevän totuuden etsinnän, sillä romantikot pyrkivät näkemään maailman ja taiteen omista sisäisistä lähtökohdistaan käsin. Romantiikka taiteen tyyliuunana ei kuitenkaan ollut yhtenäinen tyyliuunta tai suora vastine uusklassismille, vaan enemmän joukko uusklassismista lohjenneita erilaisia tyyliä.²⁶⁷ Romantiikka toi subjektiivisuuden käsitteen yksilöiden elämään. Keskiössä oli nimenomaan yksilön sisäinen kokemus, tunteet ja niiden monimuotoisuus. Taiteessa haluttiin korostaa koettua luontoa; ei niinkään luonnon imitointia, vaan yksilön aitoa kokemusta luonnosta. Ihmisen luovuuden tuli vastata luonnon luovuutta, luonnon ilmentämistä artistin omien tunteiden ja tunteiden kautta.²⁶⁸ Romantiikan ajan taidetta määrittelee myös valon ja värien vahva esittäminen.²⁶⁹

Luonnon ohella myös historialliset kohteet nostivat suosiotaan, erityisesti Britanniassa, jossa romantiikan aikakaudella rakennettiin kansakunnan historiasta kuvaa tarinoineen, traditioineen sekä historiallisina tapahtumaketjuineen ja -kohteineen. Kansakunnan jalustalle nostetut tapahtumat pyrittiin sijoittamaan tietyille alueille, jonka myötä periferiset maisemat saattoivat saada uuden merkityksen. Samalla myös vanhat linnat, luostarit, kirkot ja sortuneet rauniorakennelmat nousivat matkailun kohteiksi. Vanhoja hylättyjä ja usein raunioituneita rakennuksia kohtaan liitettiin tiettyä melankolisuutta, joka todisti haikeudesta menneisiin aikoihin.²⁷⁰ Pittoreskin kauneuteen kuuluivat olennaisena osana rauniot, goottilaiset kaaret, vanhat linnat ja luostarit, jotka tekivät maisemasta kuvauksellisen miellyttämällä ajan esteettistä silmää.²⁷¹ Tärkeää oli, että rauniot olivat epätäydellisiä, luonnon ja ajan valtaamia ja vavisuttamia, mutta kuitenkin

²⁶⁴ Gilroy 2000, 2.

²⁶⁵ Varpio 1997, 27.

²⁶⁶ Honour & Fleming 2006, 647.

²⁶⁷ Honour & Fleming 2006, 647–648.

²⁶⁸ Dupré 2008, 29–33; Honour & Fleming 2006, 647–648.

²⁶⁹ Brennan 1987, 19.

²⁷⁰ Koivunen 2004, 78.

²⁷¹ Thomas 2008, 21–22.

niin tunnistettavia, että katsoja kykeni täyttämään raunioista puuttuvat palaset mielikuvituksessaan.²⁷²

Viehätys raunioihin pohjasi antiikin Rooman arkkitehtuuria ja taidetta kohtaan tunnettuun kiinnostukseen, joka oli tärkeässä asemassa myös grand tour -matkailussa. Sophie Thomaksen mukaan moderni historiatietoisuus syntyi romantiikan aikana, jolloin historiasta ja arkeologiasta kiinnostuttiin myös suuren yleisön silmissä ja sitä tutkittiin yhä laajemmin.²⁷³ Esimerkiksi matkustajille ja antiikin historian tutkimukselle tärkeän Pompeijin arkeologiset kaivaukset käynnistyivät jo 1748 ja Lähi-idän sekä Egyptin arkeologiset tutkimukset kaivauksineen 1800-luvun alussa.²⁷⁴ Antiikin aarteita, kuten kolikoita ja patsaita kerättiin, mutta yhtäläillä kotiin saatettiin tuoda matkoilta myös marmoripilareita ja muita rakennuksiin liittyviä osia.²⁷⁵ Näin teki muun muassa Ruotsin kuningas Kustaa III, joka toi Italian matkaltaan vuonna 1784 Tukholmaan antiikin taidearteita, jotka siirrettiin hänen kuolemansa jälkeen perustetun Ruotsin kansallismuseon peruskokoelmaksi.²⁷⁶ Yksin antiikki ei ollut matkailijoiden kiinnostuksen kohteena, vaan myös keskiaika ja goottilaisuus nousivat jälleen suosituksi ja hyväksytyksi estetiikaksi.²⁷⁷

Sophie Thomasin mukaan rauniot ovat fragmentteja, jotka herättävät katsojissa mielikuvia menneisyydestä. Ne antavat katsojalle mahdollisuuden kuvitella menneisyyden läsnäolon ja täyttää puuttuvat palaset lopputuloksen ja raunion välillä. Rauniot tekevät näkymättömän näkyväksi muistuttaen samalla itsepintaisesti ajan kulumisesta. Rauniot siis ilmentävät sekä ajan vääjäämätöntä kulumista että materian ja muistojen kamppailua todennäköisyyksiä vastaan. Rauniot ovat nostalgiaa, mutta myös todiste ajan kulumisesta ja uusiutumista.²⁷⁸

Mathildan matkalla raunioiden (*ruins*) kohtaaminen keskittyy pääasiassa vuoden 1840 toukokuun ja heinäkuun väliselle ajalle, jolloin Mathilda liikkui saksalaisen

²⁷² Hunt 1992, 181–182.

²⁷³ Thomas 2008, 48–49. Englantilaisten kiinnostuksesta antikvarianismia kohtaan 1600- ja 1700-luvulla ks. enemmän Piggott 1976, 101–129.

²⁷⁴ Thomas 2008, 65; Withey 1998, 225–230.

²⁷⁵ Sweet 2012, 111–113

²⁷⁶ Mansén 2011, 541–543.

²⁷⁷ Withey 1998, 53.

²⁷⁸ Thomas 2008, 42–44.

kulttuuripiirin alueella. Erityisesti Emsin kylpyläkaupungista seurue teki useampia retkiä rauniolinnoille, kuten Sporckenburgiin ja Nassauhun.²⁷⁹ Osa matkapäiväkirjaan tehdyistä rauniomerkinnöistä ovat Mathildalle tyypilliseen tapaan lyhyitä ja ytimekkäitä, mutta poikkeuksiakin löytyy:

*Näin Löwenburgin linnan, jotka rakennettiin 40 vuotta sitten [...] paikalla sijaisi samankaltainen linna jo 400 vuotta sitten, siksi se oli siihen taas rakennettu; kaikki näytti vanhalta ja rappeutuneelta, mutta huonekalut useassa huoneessa olivat ommeltu kankaasta ja 2-300 vuoden ikäisiä, hyvin säilyneitä, rokokoo-kuvio vastasi nykypäivän makua. Pöytä, kaappi etc. olivat kaikki useita satoja vuosia vanhoja. Näkymä tornista oli äärettömän kaunis, sillä sieltä näkyi kauas ympärillä.*²⁸⁰

Mielenkiintoista on, että rauniot eivät aina olleet historian aikana tuhottuja tai sortuneita rauniolinnoja, vaan kyseessä saattoi olla myös yritys toisintaa historiaa ja luoda keinotekoisesti uudelleen ajan saatossa hävinneitä rakennuksia.²⁸¹ Tällainen toiminta oli tyypillistä 1800-luvun Euroopassa, jossa valeraunioita ja keinotekoisia rakennelmia rakennettiin pittoreskin hengessä puistoihin ja puutarhoihin. Mallia otettiin erityisesti antiikista ja roomalaiseksi koetusta arkkitehtuurista. Rauniot representoivat luonnon ja kulttuurin yhteyttä, mutta myös vahvistivat tiettyä haluttua historiakuvaa ja menneisyyden merkityksiä, joskin myös uuden alkua.²⁸² Ainakaan Mathilda ei koe näissä jälkeinpäin rakennetuissa raunioissa olevan mitään paheksuttavaa tai kummallista.

Raunioiden korjattiin ja uudelleenrakennettiin paljon esimerkiksi Reinin varrella. Robert R. Taylorin mukaan Napoleonin sotien jälkeen vuonna 1815 Reininjokilaakson kymmenistä linnoista vain kaksi oli säilynyt ehjänä lukuisten sotien, eroosion ja varkaiden vierailtua seudulla. Suurin osa näistä linnoista rakennettiin uudestaan tai korjattiin 1800-luvun kuluessa. Runoilijoiden ja taiteilijoiden suosiossa olleesta Reininjokilaaksosta tuli tärkeä osa eurooppalaisten matkailijoiden kulttuurivalistusta,

²⁷⁹ Rotkirch 8.6.1840 ja 12.6.1840, SMR 2002.

²⁸⁰ Rotkirch 31.5.1840, SMR 2002.

²⁸¹ Ks. myös Rotkirch 25.7.1840, SMR 2002.

²⁸² Thomas 2008, 50–53.

sillä heille kerrottiin inspiroivia tarinoita ja legendoja linnoista ja niiden asukkaista. Tarinat harvoin vastasivat todellisuutta, mutta se ei häirinnyt matkailijoiden uskoa romanttiseen keskiaikaan. Rein-joen linnat olivat fantasioita, joita taiteilijat tuottivat. He loivat kuvia tummista, hämyisistä linnoista, jotka sijaitsivat korkealla vehreän metsän ympäröimänä, ja joita katseltiin alhaalta joelta käsin.²⁸³

Rauniomaisemista kertoessaan Mathilda ottaa kantaa luonnon ja rakennetun maiseman suhteeseen Reininjokilaaksossa sijaitsevaa Heidelbergin linnaa käsittelevässä kirjoituksessaan. Käynti linnan raunioilla sai Mathildan pohtimaan luonnon, ihmisen ja jumalan välistä suhdetta, sekä pysyvyyden ja katoavaisuuden välistä herkkää tasapainoilua:

*Jossa aika ja maailma niin tärveltyneinä, haluaa luonto syrjäyttää jumalaisella kiertävällä muratilla, läpi kaikkialla kasvavien puiden ja puskien. Niin kaunistaa uusi elämä toisinaan vanhan, ja olen varma, että ikinä ei ole tämä linna ollut niin kauniina katsojien ihasteltavana kuin nyt.*²⁸⁴

Mathildalle kauneinta on juuri jumalaisen luonnon valta yli ihmisen. Hän jatkaa lisäksi, että ”*Tunsin itseni niin onnekaaksi, kun sain nähdä jumalan, ajan ja ihmisten yhteisen ihanan aikaansaannoksen.*”²⁸⁵ Suhde luontoon muuttui 1700-luvun lopulla Euroopassa. Luonto ei näyttäytynyt ihmisille enää Jumalan ja paholaisen, hyvän ja pahan, käymän ikuisen kamppailun näyttämönä, vaan luonto kaikessa kauneudessaan ja rujoudessaan nähtiin Jumalan aikaansaannoksena ja siten lähtökohtaisesti hyvänä. Jumala oli yhtä luonnon kanssa; luonnossa eli jumalallinen henki.²⁸⁶ Mathildalle tärkeää oli, että maisemassa tuntui sekä ihmisen että Jumalan kädenjälki.

Rauniot kuuluvat kiinteästi puistoihin ja erilaisiin rakennettuihin luonnonmaisemiin. Maisemapuistojen suosio ja rakennusbuumi alkoi 1700-luvulla, jolloin Englannissa suunniteltiin luonnonmukaisempi vastine ranskalaiselle muotopuutarhalle. Puistot ottivat myös mallia aikansa tunnettujen taiteilijoiden, etenkin Gaspard Poussinin (1615–

²⁸³ Taylor 1998, 1–7.

²⁸⁴ Rotkirch 26.7.1840, SMR 2002.

²⁸⁵ Rotkirch 26.7.1840, SMR 2002.

²⁸⁶ Mansén 2011, 434–436; Withey 1998, 39–40; Ariés 1981, 473–474.

1675) ja William Gilpinin (1724–1804) maisemamaalauksista ja pittoreskista estetiikasta.²⁸⁷ Maisemapuistot olivat 1700-luvulla sivistyneistön toisilleen luomia tiloja ja kulttuurin tuotteita. Monesti maisemapuutarhat imitoivat antiikin Roomaa ja klassista kulttuuria temppeleineen ja solisevine puroineen, mutta niiden perimmäisenä tarkoituksena oli jalostaa esille idea luonnon arkisuuden taustalla.²⁸⁸ Samalla puutarhat ja maisemamaalaus muistuttivat yhä enemmän toisiaan.²⁸⁹

Maisemapuutarhoista tuli myös suosittu huvi säätyläistön piirissä 1700-luvun lopulta alkaen, niin Ruotsissa kuin Suomessa. Kävelyreitit, lammikot, rauniot, suihkukaivot, sillat, huvimajat ja kukkaistutukset olivat osa romantiikan kuvastoa. Luonnosta tuli esteettinen kokemus, mutta myös leikkisä paikka, jonne saattoi ”kadota” esimerkiksi kuurupiiloa leikkiessä.²⁹⁰ Uusia puistoja rakennettiin, mutta myös vanhoja kuninkaallisten yksityisomistuksessa olleita puistoja avattiin yleisölle.²⁹¹ Suomessa koettiin osittainen katkos puutarharakentamisessa Suomen sodan jälkeisinä vuosina, minkä jälkeen vallalle nousi ranskalaistyylinen muotopuutarha vanhan englantilaisen maisemapuutarhan sijaan. Puutarhat kuitenkin säilyivät säätyläisten suosiossa.²⁹²

Puistot ja puutarhat kuuluivat myös Mathildan matkakohteisiin. Hannoverissa Mathilda vieraili kasvitieteellisessä puutarhassa, joka oli ”rikas ja kaunis”²⁹³, Lausannessa hän tutustui kehruuhuoneen neljään puutarhaan ja Italiassa Isola Bellan saarella virtaavat vesijärjestelmät ja patsaat ihastuttivat häntä kovasti.²⁹⁴ Isola Bellan saarella Mathildaan tekee laajan vaikutuksen saaren arkkitehtuuri, taidekokoelmat, istutetut puut ja kukat, toisin kuin Isola Madrella, jossa maisema oli luonnontilainen. Isola Bellalla Mathilda korostaa erityisesti taiteen ja ihmisen vuoksi rakennettua maisemaa:

[...] ja kaikki kylmässä maassa saarella, joka aikaisemmin oli paljas vuori; sinne kaikki on tuotu, kaikki tehty taiteen vuoksi. 1670 sai kreivi Vitaliano Borromeo (kirjoittaa Amorette) idean asua saarella ja tehdä varsinaisen

²⁸⁷ Sweetman 2004, 290–291; Reynolds 1985, 46–47.

²⁸⁸ Honour & Fleming 2006, 631.

²⁸⁹ Mansén 2011, 213.

²⁹⁰ Vainio-Korhonen 2012, 88; Mansén 2011, 215–218; Ruoff 2001, 81–88.

²⁹¹ Mansén 2011, 225; Honour & Fleming 2006, 644–645.

²⁹² Ruoff 2001, 124–138.

²⁹³ Rotkirch 27.5.1840, SMR 2002

²⁹⁴ Rotkirch 27.5.1840, 13.8.1840 ja 29.9.1840, SMR 2002.

*ihmeteon. Ja se on ihmeellistä kun ajattelee, mitä siellä aikaisemmin oli ja kuinka paljon ihmisten kädet voivat synnyttää.*²⁹⁵

Samanlaista haltioitumista Mathilda koki myös Baden-Württembergissä Schwetzingenin linnapuistossa, jonne oli rakennettu puutarhan lisäksi myös suihkulähteitä, patsaita, temppeleitä, raunioita, turkkilainen lehto ja moskeija. ”*Oih! kaikki antaa niin sievän ja lumotun näyn, että sitä koko ajan haltioituu*”²⁹⁶, kuvailee Mathilda kokemuksestaan, jonka hän olisi mielellään suonut jatkuvan usean päivän ajan. Mathilda korostaa erityisesti puiston jumalallisuutta sekä taiteen ja luonnon sopusointuista liittoa puistossa, joka oli yhdistelmä uusklassista arkkitehtuuria ja taidetta, antiikin mytologioita, ottomaanien vierautta sekä ihmisen valjastamia luonnon elementtejä.

Pelkkää ihastusta puistot eivät aiheuttaneet, sillä Voltairen asuinlinnan puisto Ferney’ssä edustaa ”vanhaa tyyliä”. Mathilda ei täsmennä, mitä hän vanhalla tyyllillä tarkoittaa, mutta mitä ilmeisemmin kyseessä oli säännönmukaisen tarkka ja linjattu barokkipuisto.²⁹⁷ Mielenkiintoinen on myös Mathildan matkapäiväkirjamerkintä Pariisista 31.10.1840, jolloin hän kirjoittaa: ”*Aamupäivällä näin Jardin des plantes’n puiston ja eläimet [...]*”²⁹⁸. Mathilda ei kuitenkaan avaa mitenkään kokemuksestaan Jardin des Plantes’n puistossa, mikä herättää kysymyksiä siitä, eikö vanha ja arvostettu pariisilainen kaupunkipuisto täyttänyt Mathildan käsityksiä ihannepuistosta? Vai oliko Mathildan tarkoitus täydentää kokemuksestaan myöhemmin, mutta jostain syystä näin ei koskaan tapahtunut?

4.2. JYLHÄ LUONTO

Luontomatkailun kohteet vaihtuivat romantiikan aikakaudella ihmisen jäljen ja maalaismaisemien arvostuksesta luonnon monimuotoisuuden ja vastakohtien ihailuksi. Aiemmin suosiossa olleet kaupungit tuntuivat nyt tylsiltä ja tavanomaisilta suhteessa jylhään ja luonnontilaiseen ympäristöön. Ideaalimaisema löytyy Sveitsistä; sen Alpeilta

²⁹⁵ Rotkirch 29.9.1840, SMR 2002.

²⁹⁶ Rotkirch 25.7.1840, SMR 2002.

²⁹⁷ Rotkirch 17.8.1840, SMR 2002.

²⁹⁸ Rotkirch 31.10.1840, SMR 2002.

sekä järvimaisemista ja laaksoista, joissa kiinnostivat luonnon vaihtelevuus ja dramaattisuus. Maa tarjosi ikkunan romantiikan ideaalimaisemaan, kuten Leila Koivunen on todennut.²⁹⁹ Sveitsissä oli toki vierailtu aikaisemminkin grand tourin aikana, mutta tällöin se oli merkinnyt lähinnä vaivalloista Alppien ylitystä. Lynne Withey'n mukaan Sveitsi oli erityisen kiinnostuksen kohteena Napoleonin sotien jälkeen 1800-luvulla.³⁰⁰

Romantiikan matkailun, jonka yksi näkyvä osa Sveitsin matkailu oli, juuret ovat kuitenkin jo 1700-luvun aatteissa ja ajatuksissa. Syitä tälle on löydettävissä useita. Ajan valistusfilosofit, kuten Jean-Jacques Rousseau, kritisoivat vallalla ollutta urbanisaatiota ja kaupunki-ideaalia ja puhuivat mieluummin luonnosta ja sen kauneudesta. Heille idealisoinnin kohteena oli enemmän villi ja primitiivinen maisema kuin sofistikoitunut kaupunki. Luontoa tuli arvostaa, ei pelätä. Myös romantiikan runoilijat ja heihin vahvasti vaikuttanut J.W. Goethe etunenässä, ohjasivat matkailijoita Sveitsin alppimaisemiin. Mielenkiintoista tosin on, että Witheyn mukaan sekä Rousseau, Goethe että monet heidän aikalaisistaan mielellään kyllä kirjoittivat Alpeista ja vuoristomaisemista, mutta todellisuudessa he kammoksuvat ajatusta matkustaa itse korkeilla ja vaikeakulkuisilla vuorilla.³⁰¹

Mathilda seurueineen saapui Sveitsiin Schaffhauseniin illalla 3. päivänä elokuuta. Maa oli seurueelle keskeinen matkakohde, sillä he matkustivat ympäri Sveitsiä yli kuukauden ajan. Mathilda kävi muun muassa Bernissä, Thunissa, Lausannessa ja oleskeli useamman päivän Zürichissä ja Genevessä. Seurue asui useamman päivän kapteeni Dardelin luona St. Blaisessa, jossa oli samaan aikaan myös muita vieraita. St. Blaisesta he tekivät retken jäätikölle ja lähiseudun maastoihin ennen matkaa Mont Cenis'n solan läpi Italiaan. Italian jälkeen Mathilda matkakumppaneineen palasi vielä Sveitsiin ja St. Blaiseen muutamaksi päiväksi, kunnes vaunujen suunnaksi käännettiin Ranska ja Pariisi.³⁰²

²⁹⁹ Koivunen 2004, 75–77.

³⁰⁰ Withey 1998, 19–21, 61–65, 83.

³⁰¹ Withey 1998, 38–41.

³⁰² Rotkirch 3.8.1840, SMR 2002. Italiaan pohjoisesta tulleet matkustajat kulkivat pääasiassa kolme reittiä: Ranskasta päin Alpit ylitettiin Mont Cenis'n kautta, Saksasta tulleet menivät Brennerin solan ja Itävallan kautta ja Sveitsistä tulleet St. Gotthardin solan kautta. Withey 1998, 64–65; Jokinen & Selkokari 2011, 12.

Sveitsin maisemat näyttäytyvät heti Mathildan ensimmäisissä kirjoituksissa muista poikkeavina. Saksassa kirjoitukset olivat keskittyneet lähinnä kylpylöihin, kaupunkeihin sekä rauniomaisemiin, vaikka näissäkin merkinnöissä luonto on monesti läsnä. Sveitsin luontomaisemat ovat matkapäiväkirjassa kuitenkin eri tavalla keskiössä. Mathilda tuo myös selvästi esille, kuinka hän odottaa pääsyä Sveitsiin: ”Ajatus siitä, että lähestymme enemmän ja enemmän Sveitsiä oli niin ihastuttavaa, ihmeellistä, että todella saan nähdä tämän hurmaavan luonnon.”³⁰³

Romantiikan matkailusta ja Sveitsin luonnosta puhuttaessa nousee useasti yksi nimi esille: sveitsiläinen filosofi Jean-Jacques Rousseau (1712–1778). Niin myös Mathildan matkapäiväkirjassa, sillä Mathilda näki matkansa aikana sekä Rousseauun patsaan Genevessä että kaksi kertaa Rousseauun kotitalon St. Pierren saarella lähellä Neuchâtelia.³⁰⁴ Benjamin Colbertin mukaan esimerkiksi Rousseauun koti oli tunnettu matkakohde jo 1700-luvun lopun ja 1800-luvun matkailijoille.³⁰⁵ Rousseau ja hänen turistikohteeksi muodostunut kotitalonsa jäivät Mathildan matkapäiväkirjassa kuitenkin vain maininnan tasolle, mutta Rousseauun nimen mainitseminen on silti merkityksellistä, sillä valitusfilosofi vaikutti keskeisesti tyyliisuuntaan, jota kutsutaan romantiikan matkailuksi.

Jean-Jacques Rousseau oli kirjallisuutta, kieliä, matematiikkaa ja filosofiaa opiskellut tunnettu yhteiskuntateoreetikko ja filosofi, jonka vaikutus 1800-luvun romantiikkaan ja naturalismiin oli suurta. Rousseau kritisoi vuonna 1750 ilmestyneessä kirjassaan *Discours sur les sciences et les arts* kaupunkikulttuuria ylistäen samalla luonnonmukaista elämää. Yksitoista vuotta myöhemmin hän kirjoitti romaanin *Julie ou la nouvelle Héloïse*, jossa hän korosti rakkauden ohella pittoreskeja maalaismaisemia ja erityisesti Sveitsin luonnon rikkautta. Rousseau myös itse matkusti Sveitsissä ja hänen esimerkinsä ja kirjoituksensa olivat yksiä niistä tekijöistä, jotka nostivat maan luontomatkailun ja erityisesti vuoristomatkailun ja -kävelyn suosituksi. Sveitsin luonto ja pittoreskit Alpit tarjosivat romantiikan aikalaisille ihannoidun kuvan luonnosta ja sen jylhistä rinnakkaisuuksista, mikä osaltaan teki Sveitsin Alpeista yhden aikansa

³⁰³ Rotkirch 3.8.1840, SMR 2002.

³⁰⁴ Rotkirch 15.8.1840, 28.8.1840 ja 14.10.1840, SMR 2002.

³⁰⁵ Colbert 2005, 40–41.

suosituimmista matkailukohteista.³⁰⁶ Sveitsiin sijoittuvat myös Mathildan kirjoitukset pittoreskeista näkymistä.³⁰⁷

Grand tour -matkailun pääasiallinen liikkumisväline oli hevoskyyti, mutta romantiikan aikakaudella käveleminen, ja erityisesti vaeltaminen, tulivat suosituiksi matkustusmuodoiksi. Aikaisemmin kävelemistä ei oltu pidetty soveliaana tapana, mutta romantiikalle kävely merkitsi vapautta ja läheisyyttä luontoon, mikä teki siitä tavoiteltua ja jopa muodikasta. Erityisen suosittuja olivat kävelyretket vuoristoon. Matkailijat saattoivat varustautua vuorivaelluksilleen esimerkiksi kävelykepein ja piirrosvälinein, mutta vaatteet pysyivät silti samoina kuin muuallakin matkustettaessa – miehillä puvut ja naisilla hameet. Kävelyinnostus oli kuitenkin lähinnä lyhyempiä retkiä varten ja pidemmät välit kuljettiin edelleen hevoskyydillä tai höyrylaivoilla.³⁰⁸

Korkeiden paikkojen ihannointi oli tyypillinen matkailuun ja romantiikkaan liittyvä konventio 1800-luvulla. Erityisen tärkeää oli katsoa ylhäältä kauas ja alas, nähdä laajoja perspektiivejä.³⁰⁹ Mathildan matkapäiväkirjassa sama konventio näkyy vahvana, sillä hän kirjoittaa monesti siitä, kuinka kauniit tai jumalaiset näkymät kulloisestakin korkeasta paikasta siintää. Esimerkiksi Sveitsin d’Aletschin jäätiköltä Mathilda ihastelee seuraavasti:

*Sumuiset peitteet ympärillämme menimme ulos ja näimme merkittävän näyn; paljon vuoria on allamme, kyllä, koko Alpit ketjussa; järviä ja kaupunkeja muiden muassa, kaikki aikaansaavat näkymän, jota en ikinä unohda.*³¹⁰

Pittoreskin ja subliimin teemat, kuten dramaattisuus, maalauksellisuus, mystisyys ja rehevyys, olivat vahvasti edustettuina 1700-luvun ja 1800-luvun alun maalaustaiteessa. Pittoreskin tarkkoihin konventioihin kuului aikaisemmista tyyliuunnista poiketen teoksen matala horisonttiviiva, jossa puilla ja rakennuksilla oli tarkat paikkansa. Huomio oli kuitenkin luonnossa, ei rakennuksissa.³¹¹ Erityisesti vuorten ja maisemien

³⁰⁶ Beattie 2006, 120–122; Korpela 2004, 82–83; Withey 1998, 40.

³⁰⁷ Rotkirch 19.8.1840 ja 22.8.1840, SMR 2002.

³⁰⁸ Koivunen 2004, 84–85.

³⁰⁹ Beattie 2006, 127–129; Koivunen 2006, 127–129.

³¹⁰ Rotkirch 5.9.1840, SMR 2002.

³¹¹ Brennan 1987, 40.

suhde yllä olevaan siniseen, yliluonnolliseksikin koettuun taivaaseen oli tärkeää romantiikan ajan kuvataiteilijoille ja kirjailijoille. Taivaan ja maan sulautuminen oli kohta, johon he kiinnittivät huomionsa ja katseensa.³¹² Taiteilijat taas välittivät taiteen kuluttajille ja matkailijoille tapoja katsoa ja kokea maisemaa, samalla muokaten niitä odotuksia, joita matkakohteille annettiin. He tuottivat ihanteita ja rakensivat mielikuvia.³¹³ On hyvä myös huomioida, että kuvauksen kohteet olivat valikoituja otoksia ja imaginaareja vaikutelmia luonnosta.³¹⁴

Alpit tekivät Mathildaan vaikutuksen useampaan otteeseen. Erityisesti Alpeissa vaikuttivat niiden korkeus sekä lumipeitteiset huiput, joita Mathilda ihasteli 19. elokuuta matkalla kohti Chamonix'ta:

*[...] mitä enemmän nousimme ylöspäin sitä kauniimmalta ja pittoreskimmalta kaikki näytti; välillä korkeita vuoria pienine vesiputouksineen kaikkialla, lopulta kohottautuivat Mont Blanc ja muut lumipeitteiset vuoret ylitse muiden, ilma muuttui kylmemmäksi, sanalla sanoen tunsin tulleeni aivan toiseen maailmaan.*³¹⁵

Maisemien ihannointi korkealta oli laaja ilmiö 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Euroopassa. Eräs kyseisen ilmiön muodoista oli kuumailmapalloilu, joka oli eräänlainen valistusajan ja tieteen kehityksen symboli. Ilmiöstä kiinnostuivat laajasti seurapiirit ja ilmailuharrastelijat eri sosiaaliluokista, mutta myös ajan oppineet Rousseauta ja Voltairea myöten käsitelivät teksteissään ilmailua. Kuumailmapalloilu tuki myös romantiikan ajatuksia, sillä siinä ihailtiin luontoa nimenomaan korkealta ja suunnasta, josta ei aikaisemmin oltu päästy maailmaa hahmottamaan. Ylipäänsä lennot kuohuttivat aikalaisten tunteita ja ajatuksia.³¹⁶

Korkeuden, lumipeitteisyyden ja jumalaisen näkymän lisäksi vaikutuksen tekevät myös luonnon kirjon monimuotoisuus ja vaihtelevat korkeuserot. Matkustaminen tässä vaihtelevassa maastossa tarkoitti Mathildalle ”*nautinnollisia tunteja*”.³¹⁷ Chamonix'ssa

³¹² Twitchell 1983, 9–10.

³¹³ Koivunen 2004, 83–84.

³¹⁴ Twitchell 1983, 8–9.

³¹⁵ Rotkirch 19.8.1840, SMR 2002.

³¹⁶ Lynn, Michael R. 2010, 1–10, 163–167.

³¹⁷ Rotkirch 2.9.1840, SMR 2002. Ks. myös esim. 5.9.1840 ja 9.10.1840, SMR 2002.

Mathilda tekee mielenkiintoisen havainnon ihmisen ja luonnon suhteesta: ”[...] matkalla kylästä huomasin itseni ympäri ymmärryksestä ja tunsin itseni niin pieneksi, niin pieneksi siinä suuressa laaksossa ympäröivine suurine vuorineen”³¹⁸ Tällaisten vastakohtien ja pienuuden kokeminen oli tyypillistä subliimin kokemukselle ja romantiikan matkaajille.³¹⁹

Vuoret ottivat myös veronsa, sillä Mathilda koki useamman kerran väsymystä, pelkoa, kylmyyttä, märkää ja erilaisia vaivoja kehossaan kiivetessään kävellen tai ratsastaen kohti korkeuksia. Samalla hän kuitenkin tunsu kiitollisuutta ja koki olevansa etuoikeutettu päästessään kaikkiin niihin paikkoihin, joita Sveitsissä matkustaminen hänelle tarjosi.³²⁰ Mathildan asennetta matkustamiseen ja nähtävyyksien katsomiseen kuvaa hyvin hänen kirjoituksensa seurueen kiipeämisestä Balmen luolaan:

*Kun tämä hyvä tie loppui ja minulla oli neljännes jäljellä, huusivat muut, että minun ei pitäisi uskaltautua ylös, mutta jo niin kauan olin tullut, joten minulla oli pientä kiistaa itseni kanssa siitä, mitä minun pitäisi tehdä, päätin, että yritän, koska mielestäni se oli ollut pitkää aikaa jo niin vaikeaa ponnistella, suorastaan ei mitään. Hitaasti ilman vaivoja rinnassa nousin ja olin niin iloinen; sillä sellainen luola olisi vaivannut minua paljon, jos en olisi saanut nähdä sitä. Sen pituus voi olla 7 lieuta, ja paikoin 600 jalkaa korkea.*³²¹

Mathildan Alpeja koskevissa matkapäiväkirjoituksissa näkyy luonnon ”hurjuus”, joka toistuu myös muissa luontokuvauksissa, erityisesti vesiputousten kohdalla. Kesyttämätön luonto on pelottava ja vaarallinen, ihmisen ulottumattomissa oleva jumalainen näytelmä ja siksi niin kiinnostava. Tämä tulee hyvin esille Mathildan 2.9.1840 tekemässä merkinnässä: ”Täältä kuljimme kauas laaksoon toiselle vesiputoukselle, Drümmelbachille, jonka hirmuisuuden näkeminen hämmästytti kovin minua, vesi näkyi tulevan hirveällä vauhdilla suoraan sisältäpäin ja keskeltä vuorta, se

³¹⁸ Rotkirch 20.8.1840, SMR 2002.

³¹⁹ Koivunen 2004, 77–78.

³²⁰ Rotkirch 20.–21.8.1840 ja 3.–5.9.1840, SMR 2002. Mathilda kulki pääasiassa samoja reittejä kuin seurueen miespuoliset jäsenetkin, mutta joissain kohdin matkaseurueen naiset ja miehet ovat kulkeneet eri reittejä. Ks. esim. Rotkirch 8.9.1840 ja 10.9.1840, SMR 2002.

³²¹ Rotkirch 22.8.1840, SMR 2002.

tuntui minusta kuin paholainen suihkuttaisi vettä helvetistä.”³²² Vastaavanlainen hirmuisuuden ihaileminen ja toisaalta jännitys olivat tunteita, jotka liittyivät pittoreskiin ja subliimiin kokemukseen; pelottavia asioita tarkasteltiin turvallisen välimatkan päästä. Tyypillistä oli, että luonto tarjosi impulsseja, jotka suodatettiin omien tunteiden kautta. Kauhun elementeistä tuli nautinnon välineitä.³²³

Vesiputoukset, joihin Mathilda ihastui, eivät olleet pelkästään luonnon muovaamia maisemia, sillä Casselissa matkaseurue vierailee Wilhelmshöhen puistossa, jonne oli rakennettu vesiputousrakennelma. Mathilda hullaantuu putouksesta kovin, sillä siinä yhdistyvät hänelle tärkeät teemat: taide ja luonto, joiden elementit käsi kädessä toistavat mahtipontisuutta, korkeutta ja ainutlaatuisuutta.³²⁴

Sveitsi oli Mathildalle matkan varmasti monipuolisin osuus, sillä maa tarjosi vaihtelevan luonnon, henkeäsalpaavia maisemia, mielenkiintoisia kaupunkeja, retkiä ja sosiaalisia seurapiirejä. Kaikkea sitä, mitä romantiikan matkustajan oli lupa Sveitsiltä odottaa. Tunnelmiaan ja kokemuksiin pittoreskin idyllimaasta Mathilda tiivistää 9. elokuuta päivätyssä kirjoituksessa seuraavasti:

*[...] Alpit näkyivät usein ja pieni vesiputous valui lähimmältä vuorelta, myös vuoristopuroja oli kaikkialla. Oih! Miten ihanaa ja mukavaa se olikaan, tuntui kuin olisin ollut täysin eri maailmassa, sanat, joilla kuvailisin nautintoani tuntuivat toden totta puuttuvan ajatellen niitä ilmaisuja, joita käytin monista kauniista maisemista, joita näin Saksassa, mutta joita on kuitenkin mahdotonta verrata näihin. Kyllä, Sveitsi! Sinä olet ihana maa, täällä haluaisin elää ja kuolla. Oih! jos mamma ja sisarukseni asuisivat täällä.*³²⁵

Kirjoitukset luonnosta eivät toki rajoittuneet yksin Sveitsiin. Saksassa Mathildan aika kului paljon kaupungeissa, joista käsin tehtyjen retkien kautta kosketukset luonnon

³²² Rotkirch 2.9.1840, SMR 2002.

³²³ Buzard 2008, 45; Twitchell 1983, 14.

³²⁴ Rotkirch 31.6.1840, SMR 2002.

³²⁵ Rotkirch 9.8.1840, SMR 2002.

kanssa tapahtuivat.³²⁶ Mathildan matkaseurueen tekemät retket voidaan jakaa kolmeen luokkaan: luontomaisemiin tehtyihin retkiin, rauniomaisemiin tehtyihin retkiin sekä tiettyihin kaupunkeihin tai spesifeihin kohteisiin tehtyihin retkiin.³²⁷ Luontoretkien pääasiallinen tarkoitus oli ehdottomasti korkealle kiipeäminen ja sieltä käsin sekä ympäröivän luonnon että kylien, kaupunkien ja muiden ihmisten rakentamien kohteiden tarkastelu. Rauniomaisemissa Mathildan kiinnostuksen kohteena olivat kiinteät rauniot, joko alkuperäiset tai myöhemmin rakennetut, jotka olivat nimenomaan nähtävyyksiä, yleensä kauniita sellaisia. Kaupunkeihin kohdistuneet retket taas sisälsivät paljon kulttuurinähtävyyksiä ja paikallista kulttuuria.

Italiassa seurueen matka keskittyi pitkälti kaupunkimatkailuun, sillä päivät Milanossa ja Torinossa veivät suurimman osan Mathildan Italian ajasta. Italia oli Mathildalle ennen kaikkea kaupunkia, kulttuuria ja taidetta, mutta muutamissa kohdin hän pääsee nauttimaan myös luonnosta. Tällöin merkinnät keskittyvät veteen, sillä Mathildaa ihastuttaa muun muassa jumalainen Como-järvi, Isola Madren saaren puut sekä kipuaminen Cenis-vuorelle.³²⁸

4.3. USKONNOLLISUUDEN KOHTAAMINEN

Uskonnollisuuteen ja erityisesti kuolemaan liittyvät merkitykset muuttuivat valistuksen ja romantiikan aikakaudella. Romantiikan ajan ihmiset uskoivat edelleen voimakkaasti Jumalaan, jopa vahvemmin kuin valistuksen aikaan, mutta helvetin pelon tilalle oli tullut usko kauniimmasta tuonpuoleisesta.³²⁹ Samalla tavalla suhde luontoon muuttui, sillä luonto nähtiin kaikkine kulmineen, hienouksineen ja erheineen 1700-luvun kuluessa Jumalan luomisvoiman täydellistymänä. Luonnollinen maisema oli Jumalan luomaa ja siten hyveellistä.³³⁰ Myös suhtautuminen kuolemaan ja vainajien muistamiseen muuttui 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella.³³¹

³²⁶ Saksan kirjoituksissa Mathilda keskittyy ”villin” luonnon kommentoimisen sijaan kuvaamaan ihmisen muokkaamia maisemia, kuten puutarhoja, linnoja ja raunioita.

³²⁷ Ks. esim. 6.6.1840, 13.6.1840, 29.6.1840, 16.8.1840, 25.9.1840 ja 16.2.1841, SMR 2002.

³²⁸ Rotkirch 16.9.–6.10.1840, SMR 2002.

³²⁹ Dupré 2008, 57–58; Ariès 1981, 409–474.

³³⁰ Withey 1998, 39–40.

³³¹ Ariès 1981, 409–474.

Uskonto oli läsnä Mathilda Rotkirchin matkalla, sillä hänen matkaohjelmaansa kuului vierailuja moniin kirkkoihin ja uskonnollisiin kohteisiin. Ensimmäiseen kirkkoon Mathilda tutustui jo heti matkansa alkuvaiheessa Lyypekissä 17.5.1840, mistä hän kommentoi lyhyesti matkapäiväkirjaansa:

[Matkustimme] Lyypekkiin, jossa majoituimme Stadt Hamburgiin; näimme vain Marian kirkon; se oli melkein 650 vuotta vanha; Dödsdansen, Alb. Dürerin maalama oli siellä, kovin originelli, mutta ei minun mielestäni erityisen hyvin maalattu.³³²

Lainaus on hyvin tyypillinen Mathildalle ja kuvaa hänen suhtautumistaan useimpiin kirkkoihin. Kirkot näyttäytyvät hänelle ohimenevinä, usein vaatimattomina ja yksinkertaisina, mutta kauniina. Mathilda ei kuitenkaan sen tarkemmin analysoi suurinta osaa mainitsemistaan kirkoista, vaan tyytyy kirjoittamaan niistä vain muutaman rivin ja olennaisen huomion.³³³ Vastaavanlaista käyttäytymistä on myös todettu englantilaisilla matkustajilla, joille useimmille kirkot eivät olleet toisenlaisesta uskonnollisesta vakaumuksesta johtuen pyhiä. Ne olivat enemmän paikkoja, joissa ihasteltiin taidetta, kuten freskoja ja veistoksia.³³⁴

Osa kirkoista, joissa Mathildan vierailee matkansa aikana, tekee kuitenkin häneen muita suuremman vaikutuksen. Erityisesti Strasbourgin katedraalista, Freiburgin goottilaistyyllisestä kirkosta sekä Milanon tuomiokirkosta Mathilda kirjoittaa paljon tarkemmat kuvaukset, kuin esimerkiksi Geneven ”ei niin merkittävästä” kirkosta.³³⁵ Tutustuminen isoihin katedraaleihin on ollut Mathildalle selkeästi yksi matkan kohokohdista, mutta mielenkiintoista on, että esimerkiksi Pariisin Notre Damen katedraalia hän ei mainitse matkapäiväkirjassaan sanallakaan. Notre Dame oli kuitenkin yksi Pariisin keskeisimmistä nähtävyyksistä jo 1700-luvulla yhdessä Louvren, Tuileries’n puutarhan ja Luxembourgin palatsin kanssa, joissa kaikissa Mathilda mainitsee vierailleensa. Myöskään Panthéonia hän ei mainitse sanallakaan.³³⁶

³³² Rotkirch 17.5.1840, SMR 2002

³³³ Ks. esim. Rotkirch 27.6.1840, 11.8.1840 ja 6.4.1841, SMR 2002

³³⁴ Sweet 2012, 173.

³³⁵ Rotkirch 1.8.1840, 2.8.1840, 17.8.1840, 19.–24.9.1840 ja 1.–2.10.1840, SMR 2002.

³³⁶ Rotkirch 25.1.1841, 29.3.1841 ja 30.3.1841, SMR 2002; Black 1992, 21–23.

Strasbourg'n katedraalin kuvauksissa näkyy Mathildan koko matkapäiväkirjaa heijasteleva esteettinen suhtautuminen rakennuksiin sekä niissä sijainneisiin taideteoksiin. Mathilda viittaa lyhyesti ja kuvailevasti katedraalin rakennusvaiheisiin kun hän luonnehtii katedraalissa olevia taideteoksia:

*Useita loputtoman kauniita alttaritauluja oli kirkossa myös, erityisesti pidin, esittävä Vapahtaja ristillä, Maria, joka on näkymässä pyörtyneenä kaatunut naisen käsille, hänen asentonsa, ilme oli luontevin, miellyttävin, mitä näin. Kirkon maalatut ikkunat olivat suunnattoman kauniit, ne antoivat niin äärettömän miellyttävän loisteen, vaikka kirkko muuten oli pimeä.*³³⁷

Strasbourg'n katedraali tuotti Mathildalle myös pettymyksen, kun hän ei päässytkään kiipeämään muiden mukana katedraalin torniin, joka oli tuolloin Euroopan korkein. Menetetty mahdollisuus ihaila maisemia korkealta tornista koskettaa Mathildaan suuresti: ”ajatus minun ruumiillisesta heikkoudestani teki minut taas niin surulliseksi”³³⁸. Alistuneisuus vaihtui kuitenkin lopulta taas iloksi, kun hän sai nauttia muiden tornissa käyneiden kertomuksista.³³⁹

Matkapäiväkirjamerkintöjä Milanon tuomiokirkosta leimaa yhtäläisyydet Strasbourg'n katedraalin kanssa, vaikka Mathilda ei teekään suoria vertauksia kirkkojen välille. Sisääntulo tuomiokirkkoon tekee Mathildaan vaikutuksen, samoin kuin valon ja varjon leikittely tilassa, mutta kirkon taidearteista hän tyytyy lähinnä korostamaan sakaristossa sijaitsevia kirkkokalleuksia.³⁴⁰ Samaan ikkunoiden läpi syntyvään valovaikutelmaan hän kiinnittää huomiota myös Freiburgin kirkossa.³⁴¹ Mathildan mainitsema valon ja varjon tematiikka, usein yhdistettynä jumalallisuuteen, oli tyypillinen osa romantiikan ja pittoreskin diskurssia sekä uusgootilaista tyyliä.³⁴²

³³⁷ Rotkirch 1.8.1840, SMR 2002.

³³⁸ Rotkirch 1.8.1840, SMR 2002.

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ Rotkirch 18.9.1840, SMR 2002.

³⁴¹ Rotkirch 2.8.1840, SMR 2002.

³⁴² Sweet 2012, 242; Brennan 1987, 19.

Kiinnostus keskiaikaa ja goottilaista arkkitehtuuria kohtaan kasvoi 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä Euroopassa. Roomalainen taide ja antiikin kulttuuri viehättivät edelleen matkailijoita, mutta Rooman ulkopuolella suosiota sai yhä enemmän keskiajan historia ja aikakauden rakennukset, kuten kirkot, tornit ja palatsit, erityisesti kristillinen arkkitehtuuri. Kiinnostus oli sekä antikvaarinen ja arkkitehtuurinen että mielikuvituksellinen ritareineen, linnoineen ja poliittisine järjestelmineen. Pittoreskin hengessä keskiaika sai, erityisesti kirjallisuudessa, osakseen tummia sävyjä ja varjoja, ja sen kuvastoon kuuluivat niin raunioituneet luostarit pelonsekaista kunnioitusta herättävine katedraaleineen.³⁴³ Innostus goottilaiseen arkkitehtuuriin näkyi myös 1800-luvun taiteessa ja erityisesti Caspar David Friedrichin ja hänen seuraajiensa teoksissa. Heidän teoksissaan oli kuvattu monia kristillisiä aiheita, kuten kirkkoja, hautausmaita ja kirkon henkilökuntaa työssään. Kristilliset aiheet oli kuitenkin verhottu romantiikan muotokieleen subliimiin ja maisemakuvauksen symboliikkaan.³⁴⁴

Matkapäiväkirjasta huokuu Mathildan vahva kiinnostus goottilaista arkkitehtuuria kohtaan, jota hän pitää yleensä kauniina ja mielenkiintoisena.³⁴⁵ Mathilda vieraili Milanon goottilaistyyliisessä tuomiokirkossa uudestaan kaksi päivää myöhemmin, jolloin kertoo kauniiden maalausten tehneen häneen juhlallisen vaikutuksen. Tällä kertaa Mathilda pääsi myös kirkon torniin, josta hänen mukaansa ”*voi parhaiten ihailia sitä uskomattoman suurta työtä, siellä, missä jokainen asia on erinomaisen hyvin tehty, oikea tornien metsä terästettynä patsailla.*”³⁴⁶ Mielenkiintoinen on myös maininta kahdesta rakastavaisesta, jotka olivat hypänneet rakkautensa tähden tornista vuosi ennen Mathildan vierailua.³⁴⁷ Neljännellä tuomiokirkkokäynnillään Mathilda uskaltaa jo hieman kritisoida kirkon kattoa, jonka tulisi olla hänen mukaansa toisenlainen.³⁴⁸ Kaikki ulkomailla oleva ei siis ole automaattisesti hienoa, vaan Mathilda osaa myös tunnistaa ristiriitaisia ja itselle negatiivisia mielikuvia herättäviä näkymiä ja teoksia.³⁴⁹

³⁴³ Sweet 2012, 236–242, 266; Vaughan 1998, 214–215.

³⁴⁴ Littlejohns 2009, 235–238; Vaughan 1998, 218–220.

³⁴⁵ Ks. esim. Rotkirch 29.7.1840, 30.7.1840 ja 24.9.1840, SMR 2002.

³⁴⁶ Rotkirch 20.9.1840, SMR 2002.

³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ Rotkirch 23.9.1840, SMR 2002.

³⁴⁹ ks. esim. Rotkirch 17.8.1840 ja 30.8.1840, SMR 2002.

Italialaiset kirkot tekevät Mathildaan kaiken kaikkiaan suuremman vaikutuksen kuin muut matkan aikana mainitut kirkot. Novarassa hän kiinnittää huomiota niin katedraalin valoisuuteen ja freskoihin kuin pienemmän nimettömäksi jääneen kirkon Jeesuksen tarinaa esittäviin maalauksiin, jotka hämmästyttivät Mathildaa kovasti.³⁵⁰ Samalla tavalla kirkkojen freskot ja taidekokoelmat innostavat ja ihmetyttävät Mathildaa myös Milanon muissa kirkoissa sekä Torinon katedraalissa että Certosa di Pavian kirkossa.³⁵¹ Luonnehdinta Certosa di Pavian kirkosta kuvaa hyvin Mathildan kiinnostuksen kohteita ja tapaa ilmaista ihastustaan:

Hämmästyin kerta kaikkiaan suurenmoisesta kirkosta, ja sen valtavista sisäpuolisista rikkauksista, taulut, freskot, maalaukset yms. [...] Mutta en ikinä uskonut saavani nähdä jotain niin aistikasta ja myös kaikkialta täynnä kalleuksia siinä kirkossa, en ikinä voinut ajatella mitään sellaista. Koko kirkko oli marmorilla kaikissa mahdollisissa väreissä, hienoimpia mosaiikkeja, fiineimpiä reliefejä ja kaikenlaisia jalokiviä, isoja ja pieniä.³⁵²

Tällainen kiinnostus symboleja ja uskonnon ympärille rakennettuja merkityksiä kohtaan oli tyypillistä romantiikan aikakaudelle. Uskontoa kohtaan oli sallittua näyttää suuria tunteita ja sen avulla pyrittiin aikaan saamaan voimakkaita elämyksiä. Niin luomiskertomus kuin Jeesuksen syntymäkin mystifioitiin. Symbolien ja mystisyyden ohella romantikkojen uskonkokemuksiin kuuluivat myös näyttävät juhlallisuudet, joiden avulla Jumalan kaikkivaltiota korostettiin. Samoihin aikoihin 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla katolilaisuus tuli hyväksytyksi uskonnoksi Ruotsin valtakunnassa.³⁵³ Katolinen symboliikka ja aistillisuus tekivät myös sinänsä luterilaiseen Mathildaan suuren vaikutuksen, kuten yllä olevasta lainauksesta voimme päätellä. Mathilda katsoi kirkkojen aarteita toki taiteilijan silmin, mutta yhtä lailla tunnepitoinen runsauden ihannoiti oli tyypillinen romantikon piirre.

Rakenteisiin ja taiteeseen keskittyneiden havaintojen lisäksi Mathilda tuo matkapäiväkirjassaan esille myös ajatuksiaan uskonnoista ja niiden eroavaisuuksista.

³⁵⁰ Rotkirch 1.–2.10.1840, SMR 2002.

³⁵¹ Rotkirch 18.9.–4.10.1840, SMR 2002.

³⁵² Rotkirch 26.9.1840, SMR 2002.

³⁵³ Mansén 2011, 428–436.

Erityisesti maininnat koskettavat katolilaisuutta ja sen erovaisuuksia luterilaisuuteen. Kirjoittamisen arvoisen vaikutuksen tekevät niin luostarissa esillä oleva koristeellisuus ja kuoleman läsnäolo kuin nunnat toimissaan, vaikka nunnista kertovat maininnat ovatkin vain ohimeneviä huomioita nunnien läsnäolosta: ”*Nunnaluostarissa näin taas nunnan kopissaan*”.³⁵⁴

Grand tour -matkailijoille, erityisesti protestanteille, oli tyypillistä kiinnostus katolilaisuutta kohtaan.³⁵⁵ Näin on myös Mathildan kohdalla, sillä hän tuo huomioissaan vaivihkaisesti esille katolilaisuuden eron luterilaisuudesta. Kuitenkin Strasbourgin tuomiokirkossa käydessään hän tavallaan – ehkäpä tuomiokirkon upeuden häikäisemänä – hyväksyy katolilaisuuden, vaikka se ei edustakaan samaa uskontokuntaa kuin hän:

*Oih! Millainen kirkko! Olin kovin haltioitunut sisääntulosta alkaen, mitä kauemmin olin siellä, sitä lämpimämmäksi mieleni kohosi, unohdin, että ne, jotka ylöslähtivät Korkeimman luo rukouksensa olivat katolisia; ja samaapa se on myös, sillä kaikki me olemme Jumalan lapsia, uskomme samaan isään.*³⁵⁶

Muutenkin suhtautuminen katolilaisuuteen, tai ainakin sen näkyviin piirteisiin, on varsin positiivista.³⁵⁷ Muutamia kriittisempiä kirjoituksia hänen matkapäiväkirjastaan kuitenkin löytyy. Mathilda kirjoittaa syyskuun 20. päivänä, kuinka onnellinen hän on kun ei ole katolilainen, sillä heidän hartausmenonsa ja pyhyiden korostaminen tuntuvat olevan Mathildalle hieman liikaa. Samoja kriittisiä merkintöjä löytyy myös muutama päivä myöhemmin Milanon katedraalista.³⁵⁸ Mathildaan tekevät siis kirkot rakennuksina, taideteosten näyttämöinä sekä huikaisevina tiloina usein vaikutuksen, mutta katolilaisten seremonioiden suhteen hän kokee ongelmia. Tiivistäen voidaan sanoa, että hän katselee kirkkotaidetta taiteilijan silmin, mutta uskonnollisia seremonioita yksinkertaisempiin menoihin tottuneen luterilaisen uskovaisen silmin.

³⁵⁴ Rotkirch 29.–31.7.1840, SMR 2002.

³⁵⁵ Colbert 2005, 118–119; Withey 1998, 26, 81–82.

³⁵⁶ Rotkirch 1.8.1840, SMR 2002.

³⁵⁷ Rotkirch 28.7.1840, 12.8.1840 ja 19.8.1840, SMR 2002.

³⁵⁸ Rotkirch 20.9.1840 ja 26.9.1840, SMR 2002.

Mielenkiintoista on myös havaita Mathildan muutaman kerran kuvaavan käyntejään hautausmailla ja haudoilla. Osa käynneistä kohdistuu kirkkojen yhteydessä oleviin kalmistoihin, mutta ainakin Pariisin Père-Lachaisen hautausmaalla hän mainitsee käyneensä.³⁵⁹ Eero Kuparisen mukaan hautausmaat olivat suosittuja turistikohteita 1800-luvun alkun Euroopassa ja Yhdysvalloissa, vaikka laajemmin ne yleistyivät turistikohteina vasta 1800-luvun lopulla. Hautausmaaturismia myös rakennettiin tietoisesti erilaisin keinoin matkailijoiden houkuttelemiseksi.³⁶⁰ Mathildan vierailu Père-Lachaisen hautausmaalla ei ollut mitenkään epätyypillinen teko, sillä sinne oli jo perustamisvuodesta 1804 lähtien siirretty kuuluisien ranskalaisten hautoja muilta Pariisin hautausmailta. Ensimmäinen hautausmaaopas Père-Lachaisesta tehtiin jo niinkin varhain kuin vuonna 1830.³⁶¹ Poikkeuksellista Mathildan Père-Lachaisea käsittelevässä kirjoituksessa on sen lyhyys, sillä Mathilda vain mainitsee käyneensä kyseisellä hautausmaalla.³⁶²

Yksilöllinen hautaustapa arkkuhautauksineen, kuten esimerkiksi Père Lachaisessa toimittiin, yleistyi 1800-luvun kuluessa porvariston vaurastumisen myötä. Yksilökeskeinen hautaustapa johti yksittäisiin hautoihin ja henkilökohtaisiin hautamuistomerkkeihin, joissa suosittiin 1800-luvulla uusklassismia ja uusgotiikkaa muotoiltuine kivineen, risteineen, obeliskeineen ja pylväineen. Samalla haudoista tuli pysyväisluonteisempia muistojen vaalimispaikkoja, jotka korostivat tiivistä suhdetta perheeseen ja sukuun, sillä hautausmuistomerkit koettiin perheen vaurauden osoituksena ja kunnian kuvastajana. Hautausmaat olivat siten paitsi näkyvyyden ja näyttäytymisen paikkoja, myös taidemuseoita ja avoimia puistoja.³⁶³

Suhtautuminen kuolemaan muuttui 1800-luvulle tultaessa. Kuolemaa ei enää pelätty samalla tavalla kuin ennen, vaan siitä tuli Philippe Ariès'n mukaan kaunis ja romanttinen. Kuolemaa ei pidetty ihmisen loppuna, vaan ajatus tuonpuoleisesta eli

³⁵⁹ Rotkirch 30.7.1840, 11.9.1840 ja 30.10.1840, SMR 2002.

³⁶⁰ Kuparinen 2006, 136–146.

³⁶¹ Kuparinen 2006, 138. Kirkkoihin hautaaminen oli keskiajalla voimaan tullut tapa, joka yleistyi 1600-luvulla. Hygieenisyyssyistä 1700-luvun lopulta alkaen hautausmaita siirrettiin hiljalleen kaupunkien laitamille. Suomessa tapa yleistyi samoin 1700-luvulla lopulla. Turun hautausmaa perustettiin 1807 ja Helsingin Hietaniemen vanha alue vuonna 1829. Suomen vauraimmissa kaupungeissa hautauskulttuuri sai nopeasti vaikutteita Keski-Euroopasta ja esim. Ruotsista ja Venäjältä. Suurimpia esikuvia oli puistomainen Père Lachaise. Lindgren 2009, 30–33. Ks. myös Ariès 1981, 475–476.

³⁶² Rotkirch 30.10.1840, SMR 2002.

³⁶³ Lindgren 2009, 33–35; Ariès 1981, 503, 531.

vahvana, eikä helvetin pelko vaikuttanut 1800-luvun ihmisiin enää samalla tavalla kuin aikaisemmin. Elämä jatkui tuonpuoleisessa, mutta myös niin ihmisten muistoissa kuin muistomerkeissä, jotka korostivat nimenomaan kuolleen henkilön ikuisuutta sekä sukukeskeisyyttä.³⁶⁴

Mathilda käy matkallaan muutaman kerran tunnettujen ihmisten haudoilla. Kesäkuun lopulla Mathilda vierailee eräällä sukuhaudalla, joka on hänen mielestään ”*goottilaistyylinen ja tavattoman kaunis*”³⁶⁵. Samaa kauneutta Mathilda kokee Strasbourgissa ohittaessaan Moritz Saksilaisen hautamuistomerkin.³⁶⁶ Myös italialaisen arkkipiispan Charles Borromeon haudan näkeminen Milanon tuomiokirkossa ja kuparipatsas Novarassa sekä kuningatar Berthan hautakivi Sveitsissä olivat Mathildalle maininnan arvoisia kokemuksia.³⁶⁷

Euroopassa oli tyypillistä 1700- ja 1800-luvulla vierailta tunnettujen taiteilijoiden ja kirjailijoiden haudoilla, mutta myös paikoilla, joissa he olivat eläneet ja asuneet. Kyse oli uudesta porvarillisesta julkisuudesta, mutta myös suurmieskultista, jossa palvottiin taiteilijoita ja kirjailijoita. Tällaisia pyhiinvaelluksen ja muiston kohteita olivat muun muassa Voltaireen, Rousseahun, Newtoniin ja Montesquie’hin liitetyt paikat sekä erilaiset pantheonit, joita oli Rooman Pantheonin³⁶⁸ lisäksi Westminster Abbey ja St. Paul Englannissa sekä Pantheon Pariisissa. Muistomerkit ja pantheonit alleviivasivat uudella tavalla kansallista erityisyyttä ja kansakunnan saavutuksia muodostaen samalla kansallisen julkisivun matkailijoille.³⁶⁹

Mathilda näki matkallaan niin Rousseau ja Voltairen kotitalot kuin Wilhelm Tellin mukaan nimetyn kappelin.³⁷⁰ Aikansa tunnettujen henkilöiden muistomerkkien ohella keskeisimmäksi kokemukseksi Mathildan matkapäiväkirjassa nousee Napoleonin I:n

³⁶⁴ Ariès 1985, 241–260; Ariès 1981, 409–411, 442–443, 471–474.

³⁶⁵ Rotkirch 29.6.1840, SMR 2002.

³⁶⁶ Rotkirch 1.8.1840, SMR 2002.

³⁶⁷ Rotkirch 12.8.1840, 23.9.1840 ja 30.9.1840, SMR 2002.

³⁶⁸ Esimerkiksi Rooman Pantheonilla on iso merkitys suurimieskultin rakentamisessa. Se rakennettiin keisari Hadrianuksen ajalla kaikkien jumalien temppeliksi, muutettiin 600-luvulla katoliseksi marttyyripyhimyskirkoksi ja renessanssin myötä kirkko maallistui ja muuttui taiteilijoiden muistopyhätköksi. Myöhemmin taiteilijamuistomerkit on suurimmaksi osaksi poistettu Pantheonista. Lindgren 2009, 42

³⁶⁹ Lindgren 2009, 42–43, 65, 275.

³⁷⁰ Rotkirch 8.8.1840, 17.8.1840 ja 28.8.1840, SMR 2002.

ruumiin siirtäminen Pariisin Invalidikirkkoon joulukuussa 1840. Mathilda seurasi ruumissaattoa ruotsalaisten tuttaviansa seurassa Champs-Élysées’illä ja oli onnellinen siitä, että sai nähdä tapahtuman sisätilojen lämmöstä. Itse saattoa hän kuvailee näin:

[...] neljä mustaa ruumisvaunua edellä ja sitten, valkoinen sotahevonen tuli ennen vaunua [...] vartioita kaikkialla, oli hauskaa nähdä juhlakengät jopa marssiessa ja tietysti kovin nätit. Vastoin oletuksia kesti juhla loppuun asti hyvin rauhallisena; vaikka moni oli tullut tallatuksi kuoliaaksi ja sairaaksi vilustuessaan.³⁷¹

Muutamaa päivää myöhemmin yritti Mathilda vierailla Napoleonin haudalla, mutta huonoin tuloksin:

Yritimme päästä sisään Invalidikirkkoon nähdäksemme ruumisarkun ja tilaisuutta varten koristellun hienon kirkon. Mutta ihmispaljous oli niin suurta kirkon ulkopuolella, että sisäänpääsy oli mahdotonta, ja olimme kauan jonossa kunnes alkoi väsyttää ja kylmetä, joten päätimme lähteä pois ja tulla takaisin jokin toinen kerta, mutta minulta jäi se toinen kerta tyystin väliin, mikä tekee minut surulliseksi.³⁷²

Napoleonin I:n ruumiin siirtämisellä Pariisiin oli varmasti sisä- ja ulkopoliittinen tarkoitusperänsä, mutta samalla se oli myös merkittävä tapahtuma, jota seuraamaan kerääntyi ihmisiä tungokseen asti. Mathildan tapauksessa oli kyse tärkeästä seurapiiritapahtumasta, joka kiinnosti myös kotona lukijoita. Tilaisuus alleviivaa myös 1800-luvun alkupuolen kuolemaan ja hautaamiseen liittyvien käytänteiden muutosta; Napoleonin ruumis ja hauta olivat julkista omaisuutta ja osa julkista speaktaakkelia, jolla oli omat poliittiset tarkoitusperänsä.

³⁷¹ Rotkirch 15.12.1840, SMR 2002.

³⁷² Rotkirch 18.12.1840, SMR 2002.

5. SÄÄTYLÄISTAPOJA

5.1. SOSIAALINEN ELÄMÄ KAUPUNGEISSA

Matkustaminen oli 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä edelleen säätyläisten harrastus, vaikka mahdollisuudet avautuivat yhä useammalle, erityisesti varakkaammalle keskiluokalle. Matkustajamäärät kasvoivat, liikenneinfrastruktuuri parani ja majoituskapasiteetit lisääntyivät matkustusreiteillä. Matkustaminen oli kuitenkin edelleen kallista.³⁷³ Suomesta lähdettiin kyllä ulkomaille, mutta harva Turusta vuonna 1840 lähtenyt matkustaja pääsi Pohjoismaita tai Venäjää kauemmaksi.³⁷⁴ Esimerkiksi monet ruotsalaiset matkustajat 1700- ja 1800-luvun taitteessa kuuluivat yhteiskunnan ylhäisimpään joukkoon.³⁷⁵ Säätyläisillä oli tarvittava koulutus, mahdollisuus liikkua, tutustua taiteeseen ja kirjallisuuteen jo ennakkoon, mikä kaikki edesauttoi matkustamista ja maisemista sekä nähtävyyksistä nauttimista.³⁷⁶ Mathildalle matkan tekeminen mahdollistui varakkaiden sukulaisten tuella. He suhtautuivat matkustamiseen säätynsä suoman aseman kautta positiivisesti ja kykenivät myös rahoittamaan matkan vaatimat kustannukset.

Säätyläistön yleinen ajanviettotapa 1700- ja 1800-luvulla oli seurustelu toisten säätyläisten kanssa. Eurooppalaisen säätyläistön seurustelukulttuuriin kuului avoin kansainvälisyys, uudet tulokkaat otettiin helposti mukaan, kansalaisuudesta ja uskonnollisesta tausta riippumatta. Säätyläiset seurustelivat kuitenkin vain säätyläisten kanssa ja säätyrajoilla oli merkitystä. Seurustelu oli osa säätyläistön tapakulttuuria, ja seurustelutapojen osaaminen oli lähtökohtainen oletus seurapiireissä. Jopa ulkokultaisuuteen asti varjeltiin säätyläisten kesken tahdikasta ja kohteliasta käytöstä.³⁷⁷ Esimerkiksi Mathildan sukulainen Adolf Aminoff tapasi ulkomaanmatkallaan vuonna 1840 useita tuttavיה ja sukulaisia sekä tuntemattomia säätyläisiä, joiden tapaamista ei oltu erikseen suunniteltu. Hän seurusteli niin upseereiden, diplomaattien kuin taiteilijoidenkin kanssa. Seurustelu oli Söderströmin mukaan Aminoffin matkan keskeinen tarkoitus erityisesti Pariisissa.³⁷⁸

³⁷³ Withey 1998, 60–68.

³⁷⁴ Turun ja Porin lääninhallituksen ulkomaanpassiluettelo 1838–1840, TMA; Söderström 1982, 28.

³⁷⁵ Christensson 2001, 21.

³⁷⁶ Bohls 2004, 66–67.

³⁷⁷ Vainio-Korhonen 2008, 191, 200–202.

³⁷⁸ Söderström 1982, 69–77. 1800-luvun alkupuolen berliiniläisiä näyttelijöitä tutkineen Akselin Salmen mukaan oli tyypillistä, että näyttelijät seurustelivat illanistujaisissa ja muissa seurapiiritapahtumissa

Naisten odotettiin osallistuvan seurapiireihin ja sosiaalisiin tapahtumiin siinä missä miestenkin. Säätyläistyttöjä koulutettiin pienestä asti kohtaamaan seurapiirien vaatimukset: käyttäytymistaidot, viehättävyys, pukeutumistaidot, hienostunut ja älyllinen keskustelutaito sekä kieli- ja tanssitaidot olivat tärkeitä. Samalla ylhäinen elämäntapa siirtyi koulutuksen ja seurustelukulttuurin opetteluun myötä äidiltä tyttärelle. Varakkaimmissa perheissä tyttöjen kasvatukseen oltiin valmiita panostamaan myös rahaa, sillä he edustivat seurapiireissä aina perhettään, sukuaan, isäänsä ja aviomiestään.³⁷⁹

Kansainvälisen seurustelun mahdollisti hyvä kielitaito, jota säätyläisiltä odotettiin. Mathildan elinaikana eurooppalaisen eliitin yhteinen kieli oli ranska. Ranskaa opetettiin kotiopettajien johdolla ja taitoa ylläpidettiin lukemalla ranskan kielistä kirjallisuutta sekä kirjoittamalla kirjeitä muille kielitaitoisille sukulaisille ja tuttaville.³⁸⁰ Itsestään selvää kielitaito ei säätyläisille ollut. Esimerkiksi suomalaisen aateliston parissa ranskaa ei 1700-luvulla osattu kuin suvuista vakavaraisimmissa ja ”sivistyneimmissä”.³⁸¹ Mathildalle oli kuitenkin ranskaa opetettu, minkä hän myös tuo esille matkapäiväkirjassaan, joten seurustelu Pariisissa ja muualla Euroopassa ei ollut hänelle ongelmallista.³⁸²

Vaikuttaa siltä, että Mathildan Pariisin aikaan kuului aktiivinen seurustelu, vaikka hän antaa siitä hyvin niukkoja tietoja matkapäiväkirjassaan. Varsinkin alku Pariisissa oli vauhdikas, sillä Mathilda saapui kaupunkiin 22.10.1840 ja sitä seuranneen viikon ajan hän oli joka päivä ulkona erilaisissa ooppera- ja teatterinäytöksissä sekä konserteissa.³⁸³ Lynne Witheyn mukaan Pariisissa sosiaaliset aktiviteetit herättivät kaupunkiin tulleissa vieraisissa yhtälailla kiinnostusta kuin sen tunnetut taidearteet.³⁸⁴ Mathilda kävi

säätyläistön kanssa. Salmi 2012, 231–233. Myös Mathilda seurusteli matkallaan taiteilijoiden kanssa, ks. esim. 12.7.1840.

³⁷⁹ Vainio-Korhonen 2012, 74–76; Ilmakunnas 2009, 64–66.

³⁸⁰ Ilmakunnas 2009, 65–66; Vainio-Korhonen 2008, 223; Dolan 2002, 18.

³⁸¹ Vainio-Korhonen 2008, 224.

³⁸² Rotkirch 26.8.1840, SMR 2002.

³⁸³ Rotkirch 22.10.–29.10.1840, SMR 2002. Ooppera oli 1700-luvulla korkeinta kulttuuria, jolla oli selvästi suurin statusarvo ajan ihmisille. Tukholman kuninkaallinen ooppera oli perustettu vuonna 1782, joten ooppera oli Mathildalle tuttu taiteenlaji jo ennen vuotta 1840. Rotkirch 24.10.1840, SMR 2002; Mansén 2011, 565–568, 574–575.

³⁸⁴ Withey 1998, 77.

mielellään katsomassa näytelmiä ja hän nautti kulttuuritarjonnasta, mutta epäilemättä alkupäivien sosiaalisten aktiviteettien tarkoitus oli näyttäytyä seurapiireille ja tavata uusia mielenkiintoisia ihmisiä. Yhden esimerkin seurustelusta varieteessa Mathilda antaa:

*Varieteessa näin le Flagrante Délit. Le Mendiant Les Saltimbanques. Illalla teimme tuttavuutta kenraali Claryn, Ruotsin kuningattaren veljenpojan kanssa. Hän istui vieressäni aitiiossa ja keskusteli pitkään kanssani kunnes hän esitteli itsensä ja kysyi nimeäni.*³⁸⁵

Claryn nimen mainitsemisella näyttää olleen nähtävyydellinen arvo. Se oli osoitus kotiväelle, että matkan aikana on onnistuneesti tavattu aikansa kuuluisuuksia.³⁸⁶ Kerta ei ollut ensimmäinen, jolloin Mathilda oli tavannut kuninkaallisia, sillä Helena Westermarckin mukaan Mathilda oli tanssinut Venäjän keisari Aleksanteri I:n kanssa ollessaan 7-vuotias. Muutenkin säätyläisten seurustelutavat olivat Mathildalle tuttuja jo lapsuudesta. Mathildan isä C.F. Rotkirch toimi Vaasassa hovioikeuden presidenttinä ja tänä aikana perhe järjesti kaupungin säätyläisille useita juhlia, joissa tanssittiin ja iloittiin ja leikittiin seuraleikkejä. Säätyläiskulttuurin illanviettoihin Mathilda oli tutustunut myös sukulaisensa kreivi J.F. Aminoffin Riilahden kartanossa, jossa järjestettiin usein illallisia ja erilaisia juhlia.³⁸⁷

Säätyläisten ajanviettotapoihin ja tapakulttuuriin kuului oleellisena osana musiikki, jota kuultiin niin oopperoissa, konserteissa, naamiaisissa ja tanssiaisissa. Musiikki ylitti säätyrajoja ollen osa sekä arkea että juhlaa. Aateliston lapset kasvatettiin kuuntelemaan ja ymmärtämään säveliä ja nuotteja, mistä syystä heistä kasvoi monesti musiikin kuluttajien ohella myös musiikin tuottajia ja tukijoita. Musiikki sai myös yhä enemmän visuaalista merkitystä 1700-luvun säätyläisten keskuudessa.³⁸⁸ Mielenkiintoista on, että Mathilda kuvaa monessa matkakirjoituksessaan musiikkia ja kulttuuriesityksiä jumalaisiksi. Hänelle kaiken kauniin, tunteisiin vetoavan ja vavahduttavan elämyksen

³⁸⁵ Rotkirch 6.11.1840, SMR 2002.

³⁸⁶ Samaa mieltä on myös Jouni Kuurne, vaikka toisenlaisiakin arvioita Claryn ja Mathildan suhteesta on esitetty. Kuurne 2002, 133.

³⁸⁷ Westermarck 1926, 19–23.

³⁸⁸ Mansén 2011, 548–552; Ilmakunnas 2009, 218.

takana on kaikkivoipa jumalallisuus, jonka instrumentteina ihmiset toimivat.³⁸⁹ Myös musiikin visuaalinen kokeminen oli Mathildalle tärkeää:

*Olimme konsertissa La salle de Hertz'ssa [...] mutta pian se ilo pilalla, sillä suuri ja paksu rouva tuli ja istui aivan keskelle eteeni [...] Kuinka se pilasi nautintoni, olin niin pettynyt, etten pitkään aikaan pystynyt täysin nauttimaan lauluista, joita ei kuitenkaan voinut olla kuulematta, ja osa siitä konsertista oli täydellisintä ja kauneinta, jota voi kuvitella.*³⁹⁰

Ranskassa, toisin kuin esimerkiksi anglo-amerikkalaisissa maissa, seurusteltiin julkisissa tiloissa, kuten bulevardeilla, kahviloissa, julkisissa puistoissa, teattereissa ja oopperoissa. Eräs 1800-luvun suosittu ilmiö ja käsite oli pariisilainen ravintola, jossa nautittiin maukkaasta tarjoilusta sekä samalla näyttäytyttiin muille kaupunkilaisille. Julkiset tilat olivat myös naisten saavutettavissa, eikä säätyerojakaan korostettu samalla tavalla kuin Lontoossa.³⁹¹ Valitettavasti pariisilaisista ravintoloista Mathilda ei mainitse mitään, mutta Torinossa ollessaan hän kertoo käyneensä kahvilassa, joka oli ”*upein, jonka olen koskaan nähnyt*”³⁹². Mathilda siis antaa ymmärtää, että hän on käynyt aikaisemminkin kahviloissa. Maininta on sinänsä mielenkiintoinen, sillä kahvilat olivat vielä 1800-luvun alkupuolella osa politiikan ja miehisen keskustelukulttuurin paikkoja, joissa säätyläisnaiset eivät käyneet.³⁹³

Mathildan illanistujaisten ja kulttuurinautintojen sekä taideopintojen esteenä olivat useina viikkoina sairaudet, jotka häntä Pariisissa vaivasivat.³⁹⁴ Terveenä ollessaan Mathildan päivät täyttyivät ohjelmasta ja seurustelusta, jota hän harrasti pääasiassa ruotsalaisten ja suomalaisten aatelisten kanssa.³⁹⁵ 15. joulukuuta 1840 Mathilda seurasi Napoleonin ruumissaattoa ja jouluaattona juhliittiin Carl Reuterskiöldin luona:

³⁸⁹ Rotkirch 11.7.1840, 12.7.1840 ja 8.11.1840, SMR 2002.

³⁹⁰ Rotkirch 3.3.1841, SMR 2002.

³⁹¹ Withey 1998, 77–79. Pariisilaisista 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun ravintoloista ja ravintolaelämästä ks. enemmän Spang 2001.

³⁹² Rotkirch 1.–2.10.1840, SMR 2002.

³⁹³ Spang 2001, 83–85; Salmi 2012; 228–230.

³⁹⁴ Rotkirch 4.1.1840 ja 6.3.1840, SMR 2002.

³⁹⁵ Ks. esim. 21.2.1840 ja 5.3.1840, SMR 2002.

Jouluaatto meni oikein iloisesti, kera pienten arpajaisten; meitä oli monta maanmiestä kerääntyneenä Carlille. Kreivi W, kreivi Gyld: kreivi Sandels, paroni Wrede, paroni Nolken, paroni Lejonhjelm, herra Blum, herra Wickenberg, herra Wong, molemmat Nordensvanit ja Adam Reuterskiöld. Me saimme melkein kaikki neljä arpaa, minä lisäksi kallisarvoisen joululahjan.³⁹⁶

Sveitsissä Mathilda sekä Reuterskiöldit pysähtyivät kahteen otteeseen pidemmäksi aikaa St. Blaisen kylään, jossa asuivat Reuterskiöldien tuttavat kapteeni G.A. Dardel ja hänen vaimonsa ruotsalainen kreivitär Lewenhaupt.³⁹⁷ Paikalla oli samaan myös ruotsalaista aristokratiaa, jonka kanssa Mathilda seurusteli. Aika St. Blaisessa kului asianmukaisin ohjelmin: seurue teki lyhyempiä promenadeja ja pidempiä päiväretkiä kylän ympäristöön. He nauttivat maisemista luonnon helmassa, pelasivat sananarvauspeliä ja musisoivat, pääsipä Mathilda jopa soutelemaan järvelle. Toisella vierailukerralla hän tapasi myös paikallista säätyväkeä:

Sitten kävelimme kotiin St. Blaiseen ihanassa kuutamossa, minne herra Dupaquier saattoi minua keskusteltuamme samalla koko ajan musiikista ja taiteesta, hän oli juuri palannut kotiin Pariisista. Hän on oikein mukava, mutta vähän teennäinen.³⁹⁸

Näyttäytymistä harrastettiin myös muissa tapahtumissa kuin illanistujaisissa ja näytelmäesityksissä.³⁹⁹ Taiteilijana Mathildaa kiinnostivat kaikkein eniten taidenäyttelyt ja -galleriat, joissa hän matkansa aikana kävi useasti. Louvren lisäksi Mathilda kävi Pariisissa muutamassa taidenäyttelyssä, Torinossa hän ihaili Rafaelin, Rubensin ja Murillon teoksia ja Darmstadtin prinssin linnassa Hessenissä seurue poikkesi nopeasti ihailemassa tauluja⁴⁰⁰:

³⁹⁶ Rotkirch 24.12.1840, SMR 2002. Kreivi W on todennäköisesti kreivi Wachtmeister, joka oli matkustanut Mathildan ja Reuterskiöldien mukana syksystä 1840 asti. Rotkirch 5.3.1840, SMR 2002. Valitettavasti Mathilda ei anna täsmällisempiä tietoja luetellessaan matkansa aikana tapaamiaan henkilöitä.

³⁹⁷ Westermarck 1926, 58.

³⁹⁸ Rotkirch 14.10.1840, SMR 2002.

³⁹⁹ Salmi 2012, 226–227.

⁴⁰⁰ Rotkirch 29.3.1841, 3.10.1840 ja 23.7.1840, SMR 2002.

Täällä nautin jälleen rikkaasta tarjonnasta, vaikka nopeasti, sillä aikaa ei myönnetty kovinkaan paljoa huoneiden kiertämiseen [...] Tässä galleriassa on paljon sanoinkuvaamattoman ihastuttavia tauluja; kukkia, maisemia, lasia, hedelmiä, eläinten muotoja. Oih, olisin mielelläni jäänyt sinne maalaamaan.⁴⁰¹

Säätyläisyyden ylläpito edellytti tietyn elintason ylläpitoa, jonka tarkoitus oli herättää kunnioitusta ja alleviivata kuulumista tiettyyn säätyyn. Omaa säätyasemaa ilmennettiin erilaisissa julkisissa tilaisuuksissa, kuten promenadeilla, tanssiaisissa ja konserteissa.⁴⁰² Ajan aatelist olivat omaksuneet vahvan säätytietoisuuden, mikä näkyi tarpeena erottua muista säädyistä.⁴⁰³ Käveleminen, tarkemmin sanottuna promenadilla kävely tai promenade,⁴⁰⁴ oli tyypillinen näyttäytymis- ja seurustelukeino säätyläisille 1800-luvulla, mutta sen jäljet johtavat aina 1600-luvulle asti, jolloin kävely nousi suosituksi Ranskan hovissa. Promenadeilla tarkoitettiin lähistölle tehtyjä retkiä, jotka tapahtuivat yleensä kävellen, mutta yhtälailla promenade saatettiin suorittaa ratsain, veneellä tai reellä. Promenadit tapahtuivat usein luonnossa, mutta myös erilaiset rakennetut ympäristöt, kuten kaupunkipuistot ja bulevardit olivat suosittuja promenadin kohteita.⁴⁰⁵

Promenadeihin liittyi säätyläisillä 1800-luvun molemmin puolin näyttäytyminen ja nähdäks tuleminen. Kävelyyn kuului tietty sosiaalinen koodisto tervehtimisineen ja keskusteluineen.⁴⁰⁶ Monilla kävely oli säännöllistä, rutinoitunutta ja päivittäistä ja toisilla taas epäsäännöllistä. Promenadit tehtiin usein päiväsaikaan kauniissa säässä, mutta mitenkään poikkeuksellista ei ollut iltaisella tai huonommassa syyssäässä tehdyt kävelyt; promenadit saattoivat tapahtua kellon- tai vuodenaikaan katsomatta. Yleensä promenadit tehtiin seurassa, koska seurustelu ja keskustelu olivat iso osa promenadikulttuuria. Yhtä lailla promenadille saatettiin lähteä myös yksin ja tavata kävelyn aikana tuttuja ja tuntemattomia.⁴⁰⁷

⁴⁰¹ Rotkirch 23.7.1840, SMR 2002.

⁴⁰² Vainio-Korhonen 2008, 216.

⁴⁰³ Wirilander 1974, 78–82.

⁴⁰⁴ Antero Heikkisen mukaan promenadilla ei ole suoraa suomenkielistä vastinetta, koska sitä harrastettiin ja siitä puhuttiin ruotsinkielisen väestön parissa. Ilmiö itsessään oli kansainvälinen. Heikkinen 1991, 37.

⁴⁰⁵ Heikkinen 1991, 35–39.

⁴⁰⁶ Salmi 2012, 220–222.

⁴⁰⁷ Lempa 2007, 176–180; Heikkinen 1991, 39–46.

Myös Mathilda harrasti matkallaan säädylleen tyypillistä promenadia. Heinäkuun 21. päivä 1840 Mathilda vierailee Wiesbadenin kylpylässä, jossa hänen mukaansa oli ”useita tuhansia kylpylävieraita, mutta heitä ei suuresti näkynyt promenadilla, sillä siellä on paljon monenmoisia kauniita puistoja, siltoja ja lampia.”⁴⁰⁸ Samoin Baden-Badenin promenadi kylpylätaloineen miellytti Mathildaa.⁴⁰⁹ Zürichissä Mathilda teki pienen kävelyretken Adam Reuterskiöldin kanssa, Genevessä he kävivät päivällisen jälkeen promenadin Rousseau-patsaalla ja Milanossa promenadi johti orientaalisien porttien kautta La Scalaa kuuluisaan oopperataloon seuraamaan näytöstä.⁴¹⁰

Mielenkiintoista on, että Mathilda mainitsee tehneensä Baden-Badenissa 29.7.1840 promenadin myös aasilla ratsastaen läheiseen luostariin ja sieltä vuorille ihailemaan vesiputousta.⁴¹¹ Promenadi ei siis tarkoittanut Mathildalle pelkkää kävelymatkaa, vaan ylipäänsä kaikenlaisia retkiä saatettiin kutsua promenadeiksi, olihan promenadeilla sosiaalisen ulottuvuutensa ohella myös vahva terveydellinen ja fyysinen puolensa.⁴¹² Mathilda teki 30. päivänä elokuuta 1840 pitkän kävelyretken St. Blaisen lähellä olevalle vuorelle ja pari viikkoa myöhemmin syyskuussa 1840 hän joutui pitkällä vuoristopromenadillaan kauttaaltaan sateen kastelemaksi.⁴¹³

5.2. VESIKUUREJA JA SEURAPIIRIELÄMÄÄ

*Saavuimme illalla Emsiin, joka sijaitsee keskellä kaunista vuorta. Ukkosti ja satoi juuri silloin, joten en saanut nauttia epätavallisen kauniista luonnosta, minkä varmasti muutoin olisin tehnyt.*⁴¹⁴

Näin kirjoittaa Mathilda 2. päivänä kesäkuuta 1840, jolloin matkaseurue saapui Reininlaakson kylpyläkaupunkiin Emsiin. Kaupunki oli toinen Mathildan matkaan sisältyneistä pidempiaikaisista pysähdyskohteista, sillä he viettivät Emsissä yhteensä 45 täyttä päivää matkustaen kohti Koblenzia 19. päivä heinäkuuta. Emsissä olon lisäksi

⁴⁰⁸ Rotkirch 21.7.1840, SMR 2002.

⁴⁰⁹ Rotkirch 28.7.1840, SMR 2002.

⁴¹⁰ Rotkirch 6.8.1840, 15.8.1840 ja 23.9.1840, SMR 2002.

⁴¹¹ Rotkirch 29.7.1840.

⁴¹² Salmi 2013, 223; Lempa 2007, 164; Heikkinen 1991, 39.

⁴¹³ Rotkirch 20.8.1840 ja 14.9.1840, SMR 2002.

⁴¹⁴ Rotkirch 2.6.1840, SMR 2002.

seurue teki monta päiväretkeä ympäröivään luontoon sekä lähimpiin kyliin ja kaupunkeihin. Ems ei ollut Mathildan ja kumppaneiden ainut kylpyläkohde, sillä matkaseurue kävi myös Baden Badenissa, Wiesbadenissa ja Pfeffersin kylpylässä.⁴¹⁵

Kylpylöitä, kaivohuoneita ja kuumia lähteitä on ollut Euroopassa vuosisatojen ajan. Erityisesti 1800-luvulla uusia kylpylöitä perustettiin runsaasti ja vanhoja lähteitä kohennettiin täyttämään uusien terveys- ja muotivirtausten vaatimuksia. Monella 1800-luvulla syntyneellä kylpylällä, kuten Bathilla ja Wiesbadenilla, oli toki omat edeltäjänsä ja esikuvansa, mutta 1800-luvun kylpyläkulttuuri oli pitkälti kuitenkin oman aikansa tuote. Suurin osa Euroopan kylpylöistä eli kukoistusaikaansa juuri 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä, jolloin ne olivat säätyläiskulttuurin ja seurustelun keskuksia.⁴¹⁶

Nykyisten kaltaisten kylpylöiden syntypaikkana voidaan pitää Englantia, josta ilmiö levisi Ranskan kautta Saksaan ja muualle Eurooppaan. Modernit 1800-lukulaiset kylpylät rakentuivat 1700-luvun valistuksen, absolutismin ja mainonnallisen vallankumouksen pohjalle saavuttaen huippunsa 1800-luvulla.⁴¹⁷ Eurooppalaisten kylpylöiden määrästä vuonna 1835 tehdyn arvion mukaan saksankielisessä Euroopassa (Saksa, Itävalta, Sveitsi, Böömi) oli noin 150 kylpylää, sekä useita Englannissa, Ranskassa, Italiassa ja Unkarissa. Lukuisia kylpylöitä sijaitsi myös Ruotsissa, Venäjällä, Espanjassa ja Tanskassa. Suurin kylpyläkeskittymä löytyi kuitenkin Keski-Euroopasta.⁴¹⁸

Ruotsiin kansainvälinen kylpyläkulttuuri rantautui Euroopasta 1600-luvun aikana. Ruotsalaiset kylpylät pyrkivät alusta lähtien noudattamaan eurooppalaista esimerkkiä kylpylälaitostensa palveluissa ja Elisabeth Mansénin mukaan huomattavin ero ruotsalaisten ja eurooppalaisten kylpylöiden välillä oli niiden koossa ja asiakasmäärissä.⁴¹⁹ Suomessa toimi 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa useita terveyslähteitä ja kaivohuoneita, kuten Loviisan kaivohuone sekä 1830-luvulla

⁴¹⁵ Rotkirch 2.6.1840–31.7.1840, 14.9.1840, SMR 2002.

⁴¹⁶ Blackbourn 2002, 10; Mansén 2001, 26–33.

⁴¹⁷ Blackbourn 2002, 10.

⁴¹⁸ Lempa 2002, 37–40; Lempa 2007, 47.

⁴¹⁹ Mansén 2001, 23–24. Ruotsissa ei myöskään ole kuumia lähteitä ja lähdevesi maassa on pääasiassa rautapitoista, ei suolapitoista, kuten esimerkiksi Saksassa.

rakennettu Helsingin Kaivopuisto. Molemmat vastasivat tarjonnaltaan, tunnelmaan ja hoidoiltaan mannereurooppalaisia kylpylöitä.⁴²⁰ Ruotsissa kylpylöitä ja terveyslähdeitä toimi 1700-luvulla jo useita satoja, tunnetuimpina Ramlösa, Medevi ja Porla.⁴²¹

Matkaseurueen Emsiin pysähdyksen yksi keskeinen syy oli Mathildan terveys, joka oli osoittanut ensimmäisiä tiedossa olevia heikentymisen merkkejä jo vuonna 1833 Tukholmassa.⁴²² Mathilda oli sairastanut kuumetaudin toukokuussa 1840, mikä osaltaan on saattanut vaikuttaa seurueen Emsin vierailuun.⁴²³ Baden-Badenissa vierailu taas oli lähinnä kahden päivän pysähtymiskohde, jossa keskiössä eivät olleet niinkään hoidot, vaan pikemminkin kylpyläelämä sosiaalisine rientoineen ja retkineen.⁴²⁴ Saksalaista Pymontin kylpylää tutkineen Heikki Lempan mukaan kylpylöissä kävi satunnaisia päivävieraita, mutta pitempään viihtyneiden vieraiden tavanomainen vierailu aika kylpylässä kesti kahdesta kolmeen viikkoa tai neljästä kuuteen viikkoa.⁴²⁵

David Blackbournin mukaan kylpylälomailun yhtenä motiivina oli vedestä nauttiminen. Vedessä kylvettiin, mutta sitä nautittiin myös terveysjuomana, joka kasvatti suosiotaan 1700-luvun kuluessa. 1700-luvulla vettä käytettiin vielä terveyden kohentamiseen, mutta seuraavalla vuosisadalla keskiössä oli veden sairauksista, kuten hermostotaudeista, parantava voima. Kylpylöiden toiminta medikalisoitui, lääkäreiden työskentely ammattimaistui ja aktiivisesta hoitoihin hakeutujasta tuli passiivinen potilas. Samalla korostuivat veden terapeuttisen vaikutuksen suosiminen sekä uuden teknologian hyödyntäminen.⁴²⁶

Ainut viittaus Mathildan Emsissä saamiin hoitoihin on hänen kahdesti mainitsemansa Kesselbrunnen 2 -mineraalivesi, josta hän kirjoittaa ensimmäisenä ja viimeisenä

⁴²⁰ Vainio-Korhonen 2008, 303–307; Tommila 1982, 13–28. Ensimmäinen terveyslähde perustettiin Turun Kupittaaalle 1680-luvulla. Mansén 2001, 30.

⁴²¹ Mansén 2001, 24.

⁴²² Westermarck 1926, 29–30. Westermarck arvelee, että Mathildan keuhkotauti olisi saanut alkunsa onnettomasti päättyneestä avioliittokaavailusta Axel Adlersparren kanssa.

⁴²³ Westermarck 1926, 51.

⁴²⁴ Rotkirch 28.–31.7.1840, SMR 2002.

⁴²⁵ Lempa 2007, 54.

⁴²⁶ Blackbourn 2002, 10–11. Luottamus mineraalivesien parantavaan voimaan oli korkeaa Suomessa, sillä paikallisten kaivohuoneiden lisäksi Suomeen tuotiin erikseen saksalaista terveysvettä. Suomessa pyrittiin valmistamaan 1800-luvulla mineraalivettä myös keinotekoisesti. Heikkinen 1991, 82.

kylpylöpäivänään sekä ohimennen kylpylävierailun puolivälissä.⁴²⁷ ”*Aloitin juomaan Kesselbrunnen toista puoli lasia*”, kertoo Mathilda ensimmäisessä Emsiä käsittelevässä matkapäiväkirjamerkinnässään.⁴²⁸ Mineraalivesien juominen oli aina lääkärin toimesta tarkasti ohjeistettua ja yksilöllisesti kontrolloitua, niin Suomessa kuin Keski-Euroopan kylpylöissäkin. Vesikuuri kesti yleensä kuukauden ajan.⁴²⁹ Myös Mathildan tapauksessa hänen terveystveden juomisensa on kuuriluonteista.

Mathilda oli Emsin vierailun aikana muutaman kerran sairaana. Merkinnässään 9.–10.6.1840 hän mainitsee olleensa kipeänä: ”*Muut lähtivät ulos ratsastamaan, mutta minä olin huonovointinen, joten en seurannut heitä*”⁴³⁰. Mathilda ei kyennyt osallistumaan muiden kanssa ratsastusretkelle, mutta jo seuraavana päivänä hän oli lähti vierailulle Koblenziin. Toisen kerran hän kirjoittaa 5.7.1840 vilustuneensa ratsastusretkellä ja olleensa sairaana monta päivää.⁴³¹ Mitenkään kovin sairaalta Mathilda ei siis ainakaan Euroopan matkansa alussa vaikuta olleen. Etenkin kun katsoo hänen matkapäiväkirjamerkintöjään Bad Emsistä, jotka lähes kaikki kertovat joko vaunuilla ja ratsastaen tehdyistä retkistä lähialueille tai erilaisista illanvietoista kaupungissa. Ilmeisesti kylpylähoidot eivät olleet sellainen asia, josta hän halusi enempää matkapäiväkirjaansa kirjoittaa.

Aktiivinen sosiaalinen elämä kylpylöissä ei ollut mitenkään epätyypillistä. Päinvastoin se oli monesti oleskelun tarkoitus ja asia, johon hoitavat lääkärit potilaitaan erikseen kehottivat. Kylpylöissä saattoi olla hyvinkin tiukka hoito-ohjelma, jossa oli tunnin välein merkittyä ohjelmaa, kuten Lempa on tuonut esille 1800-luvun Carlsbadin, Pymontin ja Kissingenin kylpylöiden tapauksessa. Jokaisen kolmen kylpylän kohdalla ohjelmallinen päivä alkoi kuuden–kahdeksan aikaan aamulla ja päättyi kymmenen–kahdentoista aikaan illalla. Väliin mahtuivat säännölliset ruokailu- ja kylpyajat sekä erilaista sosiaalista tai liikunnallista ohjelmaa, kuten kävelyä, seurustelua, tanssia, retkiä, teatteria, näytelmiä, kortinpeluuta tai vaikkapa kirjeiden kirjoittamista.

⁴²⁷ Rotkirch 5.6.1840, 21.6.1840 ja 18.7.1840, SMR 2002.

⁴²⁸ Rotkirch 5.6.1840, SMR 2002.

⁴²⁹ Dolan Kautz 2000, 167–169; Tommila 1982, 50.

⁴³⁰ Rotkirch 9.–10.6.1840, SMR 2002.

⁴³¹ Rotkirch 9.–10.6.1840 ja 5.7.1840, SMR 2002.

Kylpylöille yhtenäistä oli niiden samankaltaiset ruokailu- ja kylpyajat, muiden asioiden suhteen ohjelmat erosivat toisistaan, vaikka ne koostuivatkin samoista elementeistä.⁴³²

Heikki Lempan mukaan kylpylävisiitin oli tarkoitus olla niin pitkä, että vieraalla oli aikaa asettua aloilleen niihin päivittäisiin rutiineihin, jotka tekivät kylpyläkokemuksesta vetoavan. Aikataulut olivat osa kylpyläkokemusta ja niitä noudatettiin sekä tohtorin määräyksestä että sosiaalisten syiden takia, sillä seurapiirielämä vaati tiettyä osallistumista kaikilta kylpylävierailta.⁴³³ Mathildan matkapäiväkirjasta ei käy mitenkään eksplisiittisesti ilmi, että hänelle olisi tehty hoitoaikatauluja kylpylän toimesta. Kuitenkin Mathildan Emsissä viettämä pitkä aika, mineraalivesikuuri sekä erilaiset retket, joita oli hänen merkintöjensä mukaan yhteensä 15, ja matkapäiväkirjassa mainitut kylpylöille tyypilliset illanvietot musisointineen, puhuvat niiden puolesta. Voidaan siis olettaa, että Mathildalle tällainen ohjelma oli tehty siinä missä muillekin kylpylävieraille.

Toisaalta Beth Dolan Kautz on englantilaisen kirjailija Mary Shelley'n 1840-luvun alun kylpylämatkoja koskevassa tutkimuksessaan tuonut esille, että erilaiset kävely- ja maisemaretket eivät välttämättä kuuluneet kylpylöiden viralliseen ohjelmaan. Painopiste oli terveysvesissä, ei niinkään maisemien katselussa tai vuoristoilman nauttimisessa, vaikka niillä on varmasti ollut vaikutuksensa. Ainakin Mary Shelley koki retkien vaikuttavan positiivisesti terveyteen.⁴³⁴

Saksalaisissa kylpylöissä noudatettuja hoitoaikatauluja myötäilevät myös Mathildan maininnat seurueen sosiaalisesta illanvietosta Emsissä. Siinä missä kesäkuun päivät kuuluivat lähinnä retkeillen kylpyläkaupungin ympäristössä, kertovat heinäkuun merkinnät enemmän Emsissä vietetystä seurapiirielämästä. He kuuntelivat niin aikansa tunnettujen säveltäjä-pianistien Henri Herzin ja Sigismund Thalbergin soittoa kuin Sophie Aminoffin laulua.⁴³⁵ Sophien lauluhetkestä Mathilda kirjoittaa seuraavasti:

⁴³² Lempa 2007, 50–52; Heikkinen 1991, 83–89.

⁴³³ Lempa 2007, 54; Lempa 2002, 41–43.

⁴³⁴ Dolan Kautz 2000, 171–172.

⁴³⁵ Rotkirch 11.7.1840, 12.7.1840 ja 13.7.1840, SMR 2002.

*Sophie lauloi Ruotsin kansallislaulun Herzille, mistä hän piti paljon ja lupasi säveltää jonkun oman melodian ja omistaa sen Sophielle. Rouva von Waldeck soitti yhden kappaleen; ja lopuksi saimme jopa kuulla Herzin soittavan monta pientä kappaletta hänen omista sävellyksistään; yhden nimi oli kolme sisarusta, jonka hän soitti hyvin tunteikkaasti.*⁴³⁶

Valitettavasti Mathilda ei kuitenkaan monessakaan päivämerkinnässä kirjoita kylpylän sosiaalisesta elämästä. Hän myös jättää monia päiviä vaille merkintöjä, joten päätellä saattaa, että Bad Emsin ajasta on kirjoitettu ylös vain kaikkein merkityksellisimmät asiat. Jokapäiväiset rutiinit eivät olleet niitä asioita, joita Mathilda halusi tallentaa jälkipolville. Saman päätelmän voi tehdä myös hänen Pariisin kirjoituksistaan. Mathildan kirjoituksia lukiessa tulee myös väistämättä sellainen olo, että Bad Emissä pysähtymiselle oli sekä Mathildalle mutta erityisesti Reuterskiöldeille vahva sosiaalinen tarkoitus. He halusivat kokea kylpyläelämää, joka koostui sekä hoidoista että seurustelusta.

Seurapiireillä on vankka sijansa kylpylälaitosten historiassa, sillä ihmiset kävivät kylpylöissä vesihoitojen lisäksi juuri nauttimassa sosiaalisista tarjonnasta, kuten ruuasta, juomista, tanssista ja kuluttamisesta. Blackbournin mukaan kylpylät syntyivät pitkälti 1700-luvulla virinneen vesihoitoinnostuksen pohjalle, mutta yhtä lailla ne saavat kiittää yksinvaltiuden ajan hovikulttuuria sekä kaupungistuvan Euroopan kulutuskulttuuria. Hovien vaikutuksen voi nähdä vaikkapa kuninkaallisten kylpylävierailuina, kylpylöiden barokkiarkkitehtuurissa sekä hoviväen pyrkimyksissä mitä erilaisimpiin nautintoihin ja viihdytyksiin.⁴³⁷

Kuninkaallisten hovien jättämät jäljet näkyvät eurooppalaisissa kylpylöissä 1800-luvulle asti, vaikka kylpylät kasvoivat hiljalleen 1700-luvun kuluessa ulos riippuvuudestaan hoviväkeen. Samaan aikaan kylpylöistä rakennettiin kokonaisvaltaisia hyvinvointikeskuksia ylempiä sosiaalisia luokkia varten. Kylpylät panostivat myös kuluttamiseen ja viihtyvyyteen, jotta maalaismaiseman yhteyteen olisi saatu yhdistettyä mahdollisimman paljon tuttuja elementtejä kaupungeista saapuville säätyläisille.

⁴³⁶ Rotkirch 13.7.1840, SMR 2002.

⁴³⁷ Blackbourn 2002, 12.

Tällaisia olivat esimerkiksi tiettyyn huvitarkoitukseen perustetut sisätilat, kuten teatterit, kahvilat, tanssisalit, ruokailutilat tai katetut kävelypromenadit, jotka täyttyivät ilta toisensa jälkeen erilaisista ohjelmista.⁴³⁸

Kylpyläkaupungit olivat myös paikkoja, joissa porvarissääty ja aatelissääty tietyllä tapaa sulautuivat keskenään. Kylpylöissä seurustelu oli vapaampaa, eikä säätyjen muuten niin selkeitä eroja välttämättä ollut näkyvissä, tai niistä ei välitetty. Osaltaan kylpyläkulttuurit olivat luomassa uutta yläluokan käsitettä, johon sekoittuivat niin varakkaampi porvaristo kuin vanha aatelissäätykin.⁴³⁹ Toisaalta Heikki Lempan mukaan kylpyläkaupungeissa oli kuitenkin nähtävissä selkeää sosiaalista kitkaa keskiluokan ja yläluokan kesken. Erottelua ruokkivat esimerkiksi sellaiset ”uudistukset”, kuten vierailijalistojen viikoittainen jakelu Pymontin kylpylässä. Samalla toisia vierailijoita kyräiltiin ja tarkkailtiin, minkä avulla rakennettiin ja korostettiin luokkien välistä sosiaalista eroavaisuutta.⁴⁴⁰ Säätyerojen korostaminen ja toisten sosiaalinen tarkkailu olivat varmasti myös voimavara, joka ylläpiti kylpylöiden sosiaalista viehätysvoimaa.

Kylpylävieraista monet pyrkivät hyötymään muista. Kirjailijat ja taiteilijat etsivät varakkaista tukijoista, porvariston jäsenet uusia kauppasuhteita ja vanhemmat suotuisia avioliittomahdollisuuksia lapsilleen. Pääasia oli, että yksilö näki ja tuli nähdyksi osana sosiaalista verkostoa. Samalla kylpylät kuitenkin mahdollistivat vastapoolin edellä mainitulle. Ne olivat paikkoja, joissa pystyi pakenemaan liiketoimintaa, kaupunkia, hovielämää tai vaikkapa avioliittoa. Moraalikoodit ja etiketit olivat kylpyläyhteisöissä löyhemmät ja epävirallisemmat kuin tavallisessa kaupunkiyhteisössä; kylpylöissä arjen roolit saattoi korvata haluamallaan roolilla.⁴⁴¹

Kylpylöiden sosiaalisesta luonteesta huolimatta Mathilda ei juuri mainitse kylpylöissä tapaamiaan muita matkustajia. Kesäkuun 20. päivänä Mathilda kertoo menevänsä

⁴³⁸ Blackbourn 2002, 12–15; Lempa 2007, 47–48; Vainio-Korhonen 2008, 304; Heikkinen 1991, 86–89. Esimerkiksi Bathin kylpylä erottautui Lontoota lukuun ottamatta muista englantilaisista kaupunkialueista juuri luksustuotteiden kuluttamisessa. Towner 1996, 82.

⁴³⁹ Blackbourn 2002, 16–18; Vainio-Korhonen 2008, 305–307. Tosin jo antiikin roomalaisissa kylpylöissä erilaisista sosiaalisista taustoista tulevat ihmiset olivat kanssa käymisessä keskenään. Towner 1996, 53–54.

⁴⁴⁰ Lempa 2002, 71–73. Antero Heikkisen mukaan suomalaisissa kylpylöissä säätyerottelu oli saksalaisia säädellympää. Heikkinen 1991, 83–84.

⁴⁴¹ Blackbourn 2002, 17–18.

Carlin kanssa kaivolle, jossa ”kohtasin vapaaherra Waldeckin ja hänen tyttärensä sekä sisarentyttärensä. Pyysin, että saisin liittyä heidän seuraansa kävelyille. Toive otettiin vastaan hyvin hyvin kohteliaasti koko ajan”⁴⁴². Heinäkuun alussa Mathilda teki kreivi Posses’n, rouva Platenin ja komentajaneuvos Rosénin kanssa retken Ehrenbreitsteinin linnoitukselle.⁴⁴³ Mainituille henkilöille annetut etuliitteet vahvistavat Mathildan seurustelleen kaltaistensa kanssa, kuten säädynmukaiseen elämään kuului.

Mathildan kylpylävierailun kohokohta ainakin hänen kirjoitustensa valossa tuntuu olevan Venäjän keisarillisen perheen vierailu Emsissä. Keisariperhe saapui 19.6.1840 Emsiin, mutta tuona päivänä Mathilda ei vielä päässyt näkemään kuninkaallisia. Sophie Aminoff oli sairastunut samana päivänä, eikä Mathilda halunnut mennä yksin seuraamaan tapahtumaa.⁴⁴⁴ Seuraavana päivänä Mathilda kuitenkin näki keisariperheen ratsastavan parvekkeen ohitse, mikä ”viihdytti minua ja Sophieta suuresti”.⁴⁴⁵

Venäjän keisariperhe näyttää olleen suuren huomion kohteena, sillä heitä mentiin erikseen katselemaan promenaadille: ”Sitten he tekivät monta kierrosta promenaadilla, jolloin tapasimme heidät usein, ja keisari kuin myös kruununprinssi tervehtivät minua.” Mathilda ei ollut ensimmäistä kertaa tekemisissä kuninkaallisen perheen kanssa, sillä hän oli tavannut keisari Aleksanteri I:n vuonna 1819, jolloin keisari oli vieraillut Vaasassa ja yöpynyt Rotkirchien talossa sekä tanssittanut Mathildaa ja Augustaa.⁴⁴⁶ Viimeinen merkintä Venäjän keisariperheestä Mathildan matkapäiväkirjassa on 22.6.1840, jossa hän vain lyhyesti mainitsee nähneensä taas keisarillisen perheen.⁴⁴⁷ Ilmeisesti tsaariperhe matkusti samana päivänä Emsistä pois.⁴⁴⁸

Mitenkään erikoista ei ollut, että Venäjän keisariperhe tai Mathilda matkaseurueineen päätyi juuri Bad Emsiin. Kylpylä oli suosittu erityisesti venäläisten matkailijoiden parissa, mutta myös englantilaisia ja ranskalaisia oli paljon kylpylävieraiden joukossa.

⁴⁴² Rotkirch 20.6.1840, SMR 2002.

⁴⁴³ Rotkirch 3.7.1840, SMR 2002.

⁴⁴⁴ Rotkirch 19.6.1840, SMR 2002.

⁴⁴⁵ Rotkirch 20.6.1840, SMR 2002.

⁴⁴⁶ Kuurne 2002, 29.

⁴⁴⁷ Rotkirch 22.6.1840, SMR 2002. Tor Carpelanin Rotkirchien sukuluettelossa on merkintä siitä, että Emilie Rotkirch olisi ollut hovineitinä keisarinna Alexandra Feodorovnulla, mutta muut lähteet eivät kerro tästä mitään. Maininnan perässä on päivämäärä 20.4.1830. Carpelan 1958, 934.

⁴⁴⁸ Kuurne 2002, 85.

Kokonaisuudessaan vuonna 1838 Bad Emsissä oli vieraita noin 3500, joista ulkomaalaisia noin 35 prosenttia ja vuonna 1842 vieraita oli jo noin viisi tuhatta, joista ulkomailta tulleiden kävijöiden määrä oli noin 43 prosenttia.⁴⁴⁹ Ems ei kuitenkaan ollut isoin tai suosituin kylpylä Saksassa, sillä Baden-Badenissa kävijöitä oli vuonna 1840 noin neljä kertaa enemmän.⁴⁵⁰

Matkaseurueen Bad Emsissä viettämä aika päättyi 19. päivä heinäkuuta 1840, jolloin he suuntasivat kohti Koblenzin kaupunkia ja sieltä edelleen Mainziin ja Frankfurtiin. Ajatuksissa siinsivät jo Sveitsin jylhät vuoristot, Italian taidearteet ja Pariisin kaupunkikulttuuri. Lähdöstään Mathilda kirjoittaa: ”*Aloitimme matkamme pois Emsistä ilolla ja mielihyvin, sillä päivät tulivat hyvin yksitoikkoisiksi, ja sitä haluaa nähdä taas jotain uutta.*”⁴⁵¹

⁴⁴⁹ Sommer 1999, 713–715.

⁴⁵⁰ Blackbourn 2002, 13.

⁴⁵¹ Rotkirch 19.7.1840, SMR 2002.

6. JÄLKINÄYTÖS

Mathilda Rotkirchista ja hänen matkastaan löytyy monia tasoja, joita olen tässä työssä avannut ja analysoinut. Mathilda oli taiteilija, jonka saama opetus oli poikkeuksellista, joskaan ei ainutlaatuista 1800-luvun Euroopassa. Hän oli myös aktiivinen matkailija ja kirjoittaja, joka matkapäiväkirjallaan osallistui grand tourin ja romantiikan matkailun konventioiden ja käytäntöjen levittämiseen Suomessa. Hän oli myös nainen, jonka säätyläisasema mahdollisti matkan lähes vuodeksi Eurooppaan. Tätä säätyläisasemaansa Mathilda hyödynsi ja toisintu matkallaan. Hän sai sitä kautta kokeakseen elämyksiä, joita ei Suomessa – tai aina Ruotsissakaan – olisi ollut mahdollista kokea.

Mathildan taiteilijanuraa – olkoon kuinka lyhyttä – analysoidessa ei voi olla korostamatta ammattimaisuutta ja pyrkimystä jatkuvaan kehitykseen. Hän opiskeli lähes kolme vuotta Tukholmassa taidetta Ruotsin kuninkaallisen taideakatemian professorin J.G. Sandbergin ja hänen oppilaansa, tulevan Turun piirustuskoulun johtajan R.W. Ekmanin opissa. Se oli parasta mahdollista saatavilla olevaa opetusta Kuninkaallisen taideakatemian ovien ollessa suljettuina. Mathilda oli yksi ensimmäisistä naispuolisista jäsenistä Ruotsin taideyhdistyksessä, jonka näyttelyihin hän myös teoksillaan osallistui. Hän maalasi paljon ja sai tauluistaan palkkiota, minkä lisäksi perhe ja sukulaiset selvästi tukivat hänen kehitystään taiteilijana. Mathildan kollega ja aikalainen Sophie Adlersparre kykeni luomaan taiteellisen uran siitä huolimatta, että taidemaailman valtavirta oli vielä tuolloin maskuliininen. En siis epäile, etteikö Mathilda olisi kyennyt samaan ja etteikö se olisi ollut hänen tavoitteenaan, ellei sairaus olisi vienyt häntä nuorena.

Olisi ehkä turhan paljon väittää, että Mathilda taisteli tietoisesti vallinnutta sukupuolijärjestelmää ja sen naisia sortaneita konventioita ja normeja vastaan. Pidän Mathildaa kuitenkin aktiivisena ja vallitsevia olosuhteita haastaneena naisena. Hän vastasi omasta kohtalostaan ja taloudestaan (niin pitkälle kuin se oli mahdollista) valitsemalla taiteellisen uran ja panostamalla siihen, tietäen samalla, että kovin moni 1700-luvulla tai 1800-luvulla elänyt nainen ei vielä ollut tehnyt niin. Mathilda ei myöskään koskaan avioitunut, eikä sitä kautta turvannut elintasoaan, vaan hän luotti taiteeseensa. Mathilda teki matkalla ollessaan myös omia päätöksiä, vaikka toisinaan näyttää siltä, että hän oli kovin sidottu matkakumppaninsa Sophie Aminoffin ohjelmaan

ja vointiin. Hän pyrki kuitenkin aktiivisesti kehittämään omia kuvataiteellisia taitojaan maalaamalla matkan aikana ja vierailemalla useissa näyttelyissä, kirkoissa ja gallerioissa.

Taiteen ja koulutuksen ohella mielenkiintoinen kysymys Mathildan elämässä oli hänen matkansa ja sen sijoittaminen matkailussa vallinneeseen traditioon ja kehitykseen. Harva asia osuu yksiselitteisesti kulloinkin kyseessä olevan ilmiön raameihin, eikä näin ole Mathildankaan tapauksessa. Hänen matkassaan on kuitenkin selviä grand tourin piirteitä. Mathilda seurueineen aloitti matkansa grand tourille tyypilliseen vuodenaikaan keväällä toukokuussa, heidän matkansa kesti liki vuoden, joka oli grand tourille tyypillinen mitta edelleen 1800-luvulla, ja heidän matkareittinsä kulki totuttuja polkuja pitkin. Ei ollut sattumaa, että Mathilda vieraili tuhansien muiden 1800-luvun matkailijoiden tavoin Reininjokilaaksossa, Sveitsin Alpeilla, Pohjois-Italian isoissa kaupungeissa sekä Pariisissa. Mathildan oli tarkoitus päästä käymään myös Roomassa ja Firenzessä, mutta jostain syystä matkan eteläisin osuus ei koskaan toteutunut.

Grand tourille oli tyypillistä oppiminen ja sosiaalisten verkostojen hyödyntäminen. Mathildalla ei ollut mukanaan oppinutta tuutoria, mutta se ei tarkoita, etteikö Mathilda olisi ammatilliselta, tässä tapauksessa taiteelliselta, osaamiseltaan kehittynyt. Hän näki ja koki suurten mestareiden sekä tunnettujen nykyaiteilijoiden töitä gallerioissa ja näyttelyissä. Näistä teoksista hän oli nähnyt mahdollisesti aikaisemmin vain kopioita tai kuullut puhuttavan taidepiireissä. Oppiminen oli keskeistä myös Mathildan maalatessa Louvressa ruotsalaisen taiteilija Per Wickenbergin opissa. Valitettavasti sairaus esti hänen täyspainoisen keskittymisensä maalaamiseen Pariisissa, eikä hän hektisen matkustamisen takia terveenä ollessaan muualla ehtinyt maalaamista juurikaan harrastamaan.

Grand tour oli säätyläisten ylläpitämä ilmiö ja säätyläinen oli myös Mathilda. Hänen matkansa ei olisi onnistunut ilman varakkaita sukulaisia, kuten kreivi Aminoffia ja hänen tyttärtään Sophieta ja Sophien miestä Carl Reuterskiöldiä. Heistä jälkimmäiset kaksi olivat Mathildan matkakumppaneina koko yksitoista kuukautta kestäneen matkan ajan. Myös Mathildan äiti Augusta Rotkirch auttoi tyttärtään matkavalmisteluissa muun muassa lainaamalla hänelle rahaa. Raha oli peräisin todennäköisesti Mathildan isän C.F. Rotkirchin perintöosuudesta. Mielenkiintoista tässä kuviossa on se, että se osoittaa

Mathildan hallinnee omia rahojaan ja päättäneen niiden kohtalosta. Säätyläiselämän ylläpito matkalla vaati taloudelta paljon, mutta Mathilda oli valmis panostamaan tähän, koska matkasta saatava hyöty oli hänen taiteelleen merkittävää. Taiteella Mathildan oli tarkoitus myös maksaa kreivi Aminoffilta ottamansa velka takaisin.

Uskallan väittää Mathildan matkan olleen tyyliltään grand tour, vaikka se ei täytäkään kaikkia kriteereitä. Grand tour oli ilmiönä pääosin englantilainen, mutta myös Suomen suuruhtinaskunnasta käsin saatettiin tehdä oppimiseen ja itsensä sivistämiseen perustuvia matkoja, vaikka niiden tekijä olisikin poikennut tavanomaisesta grand tour -matkailijasta. Grand tourin ohella Mathildan matka on myös täynnä romantiikan matkailun tunnusmerkkejä. Kiipeily korkeilla vuorilla, maisemien ja korkeuserojen ihannoiti, pelko ja kauhistelu sekä rauniomaisemat, maisemapuistot, kirkot ja luostarit kuuluvat kaikki oleellisesti romantiikan ajan pittoreskiin ja subliimiin kuvastoon ja kokemukseen. Kokemukset olivat subjektiivisia ja tunteiden näyttäminen oli sallittua maisemassa, mikä oli Mathildalle täysin uutta. Monesti kaikki nämä kokemukset olivat kovan vaivan takana, mutta yhtä monesti vaiva palkittiin henkeä salpaavilla maisemilla ja jumalaisilla näkyillä.

Euroopan matkansa aikana Mathilda tutustui ahkerasti moniin kirkkoihin, luostareihin, hautamonumentteihin ja toisiin uskontoihin. Ajan tapaan hän oli kiinnostunut sekä kristillisistä goottilaistyyllisistä rakennuksista sekä katolilaisuudesta ja sen rikkaasta kuvakielestä. Samalla hän tuli osallistuneeksi myös kasvavaan henkilöihannoiti-ilmiöön, jossa suurmiesten ja kiinnostavien henkilöiden haudat nousivat aivan uudella tavalla esille muistamisen ja ihailun historiallisina paikkoina. Kirkoissa käydessään Mathildan katse on ensisijaisesti taiteilijan ja matkailijan, sillä hän matkapäiväkirjassaan korostaa juuri kirkkojen arkkitehtuuria ja sisätilojen runsasta taidekavalkadia. Katolilaisia menoja ihastellessaan Mathildan katse ja kokemus rakentuvat kuitenkin enemmän hänen oman luterilaisen vakaumuksensa kautta.

Mathilda puhuu matkapäiväkirjassaan usein luonnon sekä esineiden ja rakennusten jumalallisuudesta. Mathildalle jumalaisia ovat erityisesti maisemat, joita hän ihailee korkealta ja kaukaa, sillä kaikkivaltias tuntuu olevan lähempänä, mitä korkeammalla ollaan. Luonnossa ei kamppaillut enää hyvä ja paha, vaan hyvyys otti niskalenkin vuoristomaisemissa, kylissä, laaksoissa, joentörmillä ja järvenrantamilla. Näissä

paikoissa eli romantikkojen tunnistama jumalallinen henki, jonka Mathildakin tuntuu aistivan. Jumalallisuus ei elänyt pelkästään luonnossa tai ajan rapistaneissa rakennuksissa, vaan sen saattoi kuulla myös musiikissa ja esityksissä. Mathildalle ihminen oli jumalaisen taidon ja hengen välittäjä ja tulkki.

Mathildan kristillisen vakaumuksen syvyydestä eivät matkapäiväkirjaan kirjoitetut havainnot anna kovin suurta tulkinnan mahdollisuutta, vaikka hän tuokin esiin joitain näkemyksiä kirkkokuntien eroavaisuuksista. Mathildalle Jumala tuntuu kuitenkin olevan hyvä ja armollinen, kaiken kauniin luoja ja välittäjä. Silti hän on katsojana ja kokijana enemmän taiteilija, joka kiinnittää huomiota tilojen ja taideteosten antamiin vaikutelmiin ja onnistumisiin, kuin matkailija, joka etsii uskonnollisia kokemuksia. Mathildan kirjoituksia lukiessa ei voi myöskään välttyä siltä olettamalta, että kirkot ja muut uskonnolliset kohteet olivat osa ajanvietettä. Ne olivat osa matkailun konventioita, paikkoja, joissa kuului käydä. Samalla niissä vierailtiin kotiväkeä varten, mikä käy Mathildan kirjoittamien rivien välistä ilmi. Nojatuolimatkailun kautta Mathildan sisarukset ja sukulaiset saivat mahdollisuuden jakaa Mathildan kokemuksia.

Mathildan matka osoittaa, että vielä 1840-luvulla sekä grand tour että romantiikan ajan matkailu elivät vahvana. Oven takana oli kuitenkin jo odottamassa uudenlainen moderni matkailu ja massaturismi, mistä Mathildakin saa kokea pienen osan. Rautatiematkailu ja höyrylaivat olivat mullistamassa eurooppalaisten liikkumista ja matkustamista 1800-luvun jälkimmäisen puoliskon aikana. Mathilda käytti molempia uudenlaisia liikennevälineitä useamman kerran, mutta jättää kokemukset matkapäiväkirjassaan hyvin vaihtoehdoksi. Ehkäpä ne eivät kuuluneet Mathildan mielestä siihen traditioon, jota hän oli toteuttamassa pitkällä matkallaan.

Tärkeä osa Mathildan matkaa oli myös säätyläiselämä ja sen toteuttaminen ja toteutuminen kuukausia kestäneen Euroopan kierroksen aikana. Seurueen matkustustavat olivat ajan säätyläisille sopivat, vaikka toisinaan matkustusmukavuuksista on varmasti jouduttu tinkimään. Säätyläiselämään kiinteänä osana kuuluneet seurapiirit rajautuivat Mathildan matkan aikana niille pidemmille ajanjaksoille, jolloin seurue oli paikoillaan kaupungeissa Saksassa, Sveitsissä, Italiassa ja Ranskassa. Tällöin ohjelma oli tiivistä ja lähes jokapäiväistä. Seurapiireistä nautittiin erityisesti teatteri- ja oopperaesityksissä, promenadeilla sekä erityisillä kutsuilla, joista

Mathilda kirjoittaa. Näissä hän viihtyi jostain syystä enimmäkseen kuitenkin oman säätynsä maanmiesten seurassa, vaikka osasi useita kieliä ja hallitsi seurustelun tavat, joilla olisi pärjännyt hovissa asti.

Säätyläisyyden vakiintuneita näyttämöitä matkailun historiassa olivat kylpyläkaupungit ja terveyslähteet, joissa Mathilda myös vieraili. Kylpylöiden tehtävänä oli parantaa kuuriluontoisesti siellä vierailleiden matkailijoiden vaivoja ja sairauksia terveys- ja lähdevesillä, mutta yhtä lailla kylpylöiden tarkoitus oli tarjota myös miellyttävä ja aisteja herättelevä ympäristö. Ohjelmantäyteiset illat ja vireä sosiaalinen elämä, ympäröivien maisemien kauneus ja yhteisiin tiloihin pakkautuneet säätyläiset olivat omiaan kasvattamaan kylpylöiden mainetta ajan seurapiirilämän keskuksina. Näissä seurapiireissä Mathilda liikkui sujuvasti ja mielellään. Lähdevedestä nauttiminen oli tärkeä osa Mathildan Emsissä oloaikaa, mutta yhtälailla hänen päivänsä täyttyivät retkistä ja sosiaalisista tapahtumista, jotka kuuluivat kiinteästi ajan kylpyläelämään.

Tällä työllä olen halunnut osallistua keskusteluun 1800-luvun alun matkailusta sekä raottaa sitä verhoa, joka edelleen liiaksi pimentää ymmärrystämme 1800-luvun ensimmäisten vuosikymmenten suomalaisesta matkailusta ja taiteilijakoulutuksesta. Tutkittavaa siis riittää, sillä suomalaisesta historiankirjoituksesta puuttuu edelleen kattavat monografiat grand tourista ja romantiikan ajan matkailusta. Ylipäänsä 1700-luvun ja 1800-luvun varhaisemman puoliskon matkailuntutkimus on vähäistä. Yksittäisiä matkakertomuksia ja -kuvia on julkaistu viime vuosina useampia, mutta edelleen kokonaiskuva on hämärä. Tällainen tutkimus vahvistaisi kuvaamme matkailusta ja niistä traditioista, jotka olivat vallalla Suomessa. Samalla se auttaisi myös ymmärtämään enemmän suomalaisten yhteyksistä Keski-Eurooppaan ja muualle maailmaan sekä laajentamaan käsitystämme kansainvälisyyden tasosta ja merkityksestä maassamme.

Tällaiselle tutkimuskentälle Mathilda Rotkirchin matkapäiväkirjalla ja omalla tutkimuksellani on annettavaa. Käsitykseni mukaan 1800-luvun alkupuolelta säilyneitä matkapäiväkirjoja ei ole kovinkaan paljoa. Muuten Mathildan osalta keskustelu hiljenee, ellei uusia lähdeaineistoja tai kadonnutta päiväkirjaa jostain ilmaannu esille. Hänen matkansa syvempi analyysi vaatisi perinpohjaista tutkimustyötä Suomen rajojen ulkopuolella niissä instansseissa ja kaupungeissa, joissa Mathilda vuosina 1840 ja 1841

vieraili. Näen mielekkäänä vaihtoehtona kuitenkin sen, että Mathildan matka olisi mukana yhtenä esimerkkinä muutaman muun matkapäiväkirjan kanssa tutkimuksessa, joka keskittyisi 1800-luvun alun suomalaiseen naismatkailuun, matkustustapoihin, kohteisiin, tunnelmiin ja kokemuksiin. Myös romantiikan aikakaudessa olisi edelleen tutkittavaa, kuten koko 1800-luvun alkupuolen Suomen historiassa. Nyt se jää ajan poliittista ja hallinnollista historiaa lukuun ottamatta liian usein lapsipuolen asemaan, jos sitä verrataan vaikka vuosisadan jälkimmäiseen puoliskoon.

Toinen vaihtoehto mahdolliselle tulevaisuuden tutkimukselle on tarttua Mathildan elämäntarinaa kiinni. Näen yhtenä vaihtoehtona laajemman tutkimuksen – mikäli lähdeaineistoa on tarpeeksi – Rotkirchien sukupiiristä tai Mathildan perheestä, jossa koulutuksen ja oppimisen tukeminen oli poikkeuksellinen merkittävää 1800-luvun alun Suomessa. Ruotsalaiset arkistoaineistot voisivat tuoda lisää valoa Mathildan taiteelliseen uraan ja myös perheen muiden sisarusten elämään ja koulutukseen. Suomen säätyläistön tutkimuksen traditiossa on edelleen tilaa 1800-luvun ensimmäisten vuosikymmenten säätyläistutkimukselle.

Kaiken kaikkiaan Mathilda Rotkirchin henkilöhistoria ja matka halki Euroopan mäkien, vuoristojen, laaksojen ja vesien on ollut tutkimuksellisesti kiintoisa ja antoisa. Se on kertomus nuoresta naisesta – taiteilijasta ja romantikosta – joka päämäärätietoisesti pyrki kehittymään ammatillisesti ja sivistämään itseään, ja joka oli kuin kotonaan Euroopan seurapiireissä, taidenäyttelyissä ja luontomaisemissa. Mathildan matka myös osoittaa, että Suomi tai ainakin maan ruotsinkielistä säätyläistöä edustava kansanosa ei ollut kovin kaukana Manner-Europasta 1830- ja 1840-luvulla – ei henkisesti eikä fyysisesti.

LÄHDELUETTELO

ALKUPERÄISMATERIAALI

Rotkirch, Mathilda: Journal. Skrifven av M. Rotkirch under en resa genom Tyskland, Italien och Frankrike åren 1840 och 1841. (SMR) Teoksessa Mathilda Rotkirch – taiteilija ja matkailija. Jouni Kuurne. Tekstin puhtaaksi kirjoittanut Märtha Norrback. Porvoon museo – Turun taidemuseo, 2002.

Turun maakunta-arkisto (TMA)

–Turun hovioikeuden arkisto

Aatelisten perukirjat (mikrofilmi JK:2726)

Mathilda Rotkirchin perukirja 15.8.1842

–Turun ja Porin lääninhallitus, Lääninkanslia

Ulkomaanpassiluettelo 1838–1840

Bc:14

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Finlands Allmänna Tidning, Helsinki 1842.

NYT –lehti, Helsinki 2009.

Åbo Tidningar (ÅT), Turku 1836–1838.

Åbo Underrättelser (ÅU), Turku 1838–1839, 1841.

INTERNET-LÄHTEET

Kotivuori, Yrjö, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Fredrik August Rotkirch*. Verkkojulkaisu 2005. Luettu 1.8.2011.

<<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=13841>>.

Kotivuori, Yrjö, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Carl Fredrik Rotkirch*. Verkkojulkaisu 2005. Luettu 1.8.2011.

<<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=U901>>.

Kotivuori, Yrjö, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Berndt Adolf Rotkirch*. Verkkojulkaisu 2005. Luettu 1.8.2011.

<<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=15031>>.

Kotivuori, Yrjö, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Venzel Rotkirch*. Verkkojulkaisu 2005. Luettu 1.8.2011.

<<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=U902>>.

Suomalaiset kenraalit ja amiraalit Venäjän sotavoimissa 1809–1917: *Johan Fredrik Aminoff*.

Verkkojulkaisu 2006. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Studia Biographica 7, Helsinki. ISBN 951-746-722-2.

Luettu 3.8.2011.

<<http://www.kansallisbiografia.fi/kenraalit/?gid=9>>

Suomalaiset kuvataiteilijat –verkkomatrikkeli. Suomen Taiteilijaseura.

Luettu 25.1.2013.

<<http://www.kuvataiteilijamatrikkeli.fi/fi/haku/ennen-vuotta-1900-syntyneet.html>>

KIRJALLISUUS

Ariès, Philippe: *The Hour of Our Death*. Alkuteos *L'Homme devant la mort* (Paris 1977). Suomentanut Helen Weaver. New York 1981.

Ariès, Philippe: *Images of Man and Death*. Alkuteos *Images de l'homme devant la mort* (1983). Suomentanut Janet Lloyd. Harvard 1985.

Baines, Paul: *The Long 18th Century*. London 2004.

Bassnett, Susan: Travel writing and gender. Teoksessa *The Cambridge Companion to Travel Writing*. Toimittanut Peter Hulme & Tim Youngs. Cambridge (2002) 2008.

Beattie, Andrew: *The Alps – A Cultural History*. Oxford 2006.

Bengtsson, Eva-Lena: Att förvalta sitt pund. Sophie Adlersparres måleri och konstuppfattning. *Konsthistorisk tidskrift*, årgång LX, Häfte 2, Stockholm 1991. s. 112–129.

Bengtsson, Eva-Lena & Werkmäster, Barbro: *Kvinna och Konstnär i 1800-talets Sverige*. Lund 2004.

Bengtsson, Eva-Lena: I parisiska damateljéer. Teoksessa *Stolthet & Fördom. Kvinna och konstnär i Frankrike och Sverige 1750–1860*. Toimittanut Eva-Lena Karlsson, Ingrid Lindell & Magnus Olausson. Nationalmuseum utställningskatalog nr 668, Stockholm 2012a. s. 201–202.

Bengtsson, Eva-Lena: Kvinnovännerna. Teoksessa *Stolthet & Fördom. Kvinna och konstnär i Frankrike och Sverige 1750–1860*. Toimittanut Eva-Lena Karlsson, Ingrid Lindell & Magnus Olausson. Nationalmuseum utställningskatalog nr 668, Stockholm 2012b. s. 221–222.

Bergström, Eva-Lena: Kvinna och konstnär mellan revolutionerna. Teoksessa *Stolthet & Fördom. Kvinna och konstnär i Frankrike och Sverige 1750–1860*. Toimittanut Eva-Lena Karlsson, Ingrid Lindell & Magnus Olausson. Nationalmuseum utställningskatalog nr 668, Stockholm 2012. s. 71–80.

Black, Jeremy: *The British Abroad. The Grand Tour in the Eighteenth Century*. New York 1992.

Blackbourn, David: *The Fontana History of Germany 1780–1918: The Long Nineteenth Century*. London 1997.

Blackbourn, David: Fashionable Spa Towns in Nineteenth Century Europe. Teoksessa *Water, Leisure and Culture – European Historical Perspectives*. Toimittanut Susan C. Anderson & Bruce H. Tabb. New York 2002. s. 9–22.

Bohls, Elizabeth A.: *Women Travel Writers and the Language of Aesthetics 1716–1818*. Ensimmäinen painos 1995. Cambridge 2004.

Bonsdorff, Bengt von: Bildsamlingen på Stensböle. Teoksessa *Stensböle i Borgå. En herrgård under 700 år*. Toimittanut Henrik Degerman, Torsten Edgren & Olle Sirén. Helsingfors 2004. s.101–144.

Brennan, Matthew: *Wordsworth, Turner and Romantic Landscape. A Study of the Traditions of the Picturesque and the Sublime*. Columbia 1987.

Brennan, Michael G. (toim.): *The Origins of the Grand Tour. The Travels of Robert Montagu, Lord Mandeville 1649–1654, William Hammond 1655–1658, Banaster Maynard 1660–1663*. The Hakluyt Society. London 2004.

Buzard, James: *The Beaten Track. European Tourism, Litterature and the Ways to Culture 1800–1918*. Oxford 1993.

Buzard, James: The Grand Tour and after (1660–1840). Teoksessa *The Cambridge Companion to Travel Writing*. Toimittanut Peter Hulme & Tim Youngs. Cambridge (2002) 2008.

Carpelan, Tor: *Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna ätternä*. Första bandet A-G. Helsingfors 1954.

Carpelan, Tor: *Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna ätterna*. Andra Bandet H-R. Helsinki 1958.

Christensson, Jakob: *Konsten att resa. Essäer om lärda svenska resenärer*. Stockholm 2001.

Colbert, Benjamin: *Shelley's Eye. Travel Writing and Aesthetic Vision*. Aldershot 2005.

Degerman, Edgren och Sirén: Sukutaulut. Teoksessa *Stensböle i Borgå. En herrgård under 700 år*. Toimittanut Henrik Degerman, Torsten Edgren & Olle Sirén. Helsingfors 2004. s. 303–307.

Dolan, Brian: *Ladies of the Grand Tour: British Women in Pursuit of Enlightenment and Adventure in Eighteenth-Century Europe*. London 2002.

Dolan Kautz, Beth: Spas and salutary landscapes: the geography of health in Mary Shelley's *Rambles in Germany and Italy*. Teoksessa *Romantic geographies. Discourses of travel 1775–1844*. Toimittanut Amanda Gilroy. Manchester 2000. s. 165–184.

Dupré, Loius: *Religion and the Rise of Modern Culture*. Notre Dame 2008.

Elgenstierna, Gustaf: *Den Introducerade Svenska adels ättartavlor med tillägg och rättelser*. VI Posse – Von Scheven. Stockholm 1931.

Engman, Max: *Pitkä jäähyväiset*. Helsinki 2009.

Ervamaa, Jukka: Käsiyöläismaalareista von Wright-veljeksiin. Taiteilijan urasta ja asemasta Suomessa 1700-luvulta 1800-luvun alkupuolelle. *Taidehistoriallisia tutkimuksia* 3. Helsinki 1977.

Forselles, Cecilia af: Individualistinen lukemiskulttuuri – kaunokirjallisuus, historiateokset ja matkakertomukset minuutta kehittävinä kirjallisuudenlajeina. Teoksessa *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*. Toimittanut Cecilia af Forselles & Tuija Laine. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisu 20. Helsinki 2008.

Foster, Shirley: *Across New Worlds: Nineteenth-Century Women Travellers and their Writings*. Hemel Hempstead 1990.

Gilroy, Amanda: Introduction. Teoksessa *Romantic geographies. Discourses of travel 1775–1844*. Toimittanut Amanda Gilroy. Manchester 2000. s. 1–18.

Ginzburg, Carlo: Johtolankoja. Merkkejä tulkitsevan tietokäsityksen historia. Teoksessa *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Carlo Ginzburg. Esipuhe Matti Peltonen. Alkuteos *Spie. Radici di un paradigma indizario* (1986). Suomentanut Aulikki Vuola. Helsinki 1996.

Heikkinen, Antero: *Terveiden ja ilon tähden. Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700- ja 1800-luvuilla*. Suomen historiallisen seuran tutkimuksia 159, Helsinki 1991.

Hintze, Bertel: *Robert Wilhelm Ekman 1808–1873. En konsthistorisk studie*. Helsingfors 1926.

Hirn, Yrjö: *Vanhat postivaunut ja muutamia niiden matkustajia*. Suomentanut Alvari Rinne. Helsinki 1926.

Hobsbawm, Eric: *The Age of Empire 1875–1914*. Ensimmäinen painos 1987. London 1994, reprinted 2008.

Honour, Hugh & Fleming, John: Maailman taiteen historia. Alkuteos *A World History of Art* suomentaneet Marja Itkonen-Kaila, Jüri Kokkonen, Raija Mattila, Tutta Palin & Seppo Sauri. Uudistetun laitoksen toinen painos (1992). Otava, Helsinki 2001.

Hunt, John Dixon: *Gardens and the Picturesque. Studies in the History of Landscape Architecture*. Cambridge 1992.

Hyde, Melissa Lee: Ett annat perspektiv. Kvinnorna och konstliver i Paris på 1700-talet. Teoksessa *Stolthet & Fördom. Kvinna och konstnär i Frankrike och Sverige 1750–1860*. Alkuteos *Royalists to Romantics* (2012). Ruotsintanut Katarina Orre. Nationalmuseum utställningskatalog nr 668, Stockholm 2012. s. 201–202.

Ilmakunnas, Johanna: *Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*. Helsinki 2009.

Ingelman, Ingrid: *Kvinnliga konstnärer i Sverige. En undersökning av elever vid Konstakademien, inskrivna 1864–1924, deras rekrytering, utbildning och verksamhet*. *Ars suetica* 6, Uppsala 1982.

Jokinen, Teppo & Selkokari, Hanne: Johdanto. Teoksessa *Italiassa & Saksanmaalla. Taiteilijoiden ja taiteentuntijoiden matkassa 1840–1930*. Toimittanut Teppo Jokinen & Hanne Selkokari. Helsinki 2011. s.7–24.

Kajanti, Caius: *Kiehtovia naiskohtaloita Suomen historiasta*. Teoksen naiskuvat perustuvat Caius Kajannin vuosina 1972–1976 julkaisemiin lehtiartikkeleihin. Hämeenlinna 1999.

Klinge, Matti: *Porvariston nousu*. Helsinki 1994.

Koivunen, Leila: Romantiikan aikakauden matkailu. Teoksessa *Matkailijan ihmeellinen maailma. Matkailun historia vanhalta ajalta omaan aikaamme*. Toimittanut Auvo Kostiainen, Janne Ahtola, Leila Koivunen, Katariina Korpela & Taina Syrjämaa. Helsinki 2004, s.70–88.

Koivunen, Leila: Nähtävyyksiin tutustumassa. Teoksessa *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Toimittanut Leila Koivunen, Taina Syrjämaa & Ilse-Mari Söderholm. Turku 2006. s. 121–134.

Konttinen, Riitta: *Naiset taiteen rajoilla. Naistaiteilija Suomessa 1800-luvulla*. Helsinki 2010.

Korpela, Katariina: Jean-Jacques Rousseau. Teoksessa *Matkailijan ihmeellinen maailma. Matkailun historia vanhalta ajalta omaan aikaamme*. Toimittanut Auvo Kostiainen, Janne Ahtola, Leila Koivunen, Katariina Korpela ja Taina Syrjämaa. Helsinki 2004. s. 82–83.

Kostiainen, Auvo: Oppiva matkailija. Teoksessa *Matkailijan ihmeellinen maailma. Matkailun historia vanhalta ajalta omaan aikaamme*. Toimittanut Auvo Kostiainen, Janne Ahtola, Leila Koivunen, Katariina Korpela & Taina Syrjämaa. Helsinki 2004, s.49–61.

Kuparinen, Eero: Hautausmaalla. Teoksessa *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Toimittanut Leila Koivunen, Taina Syrjämaa ja Ilse-Mari Söderholm. Turku 2006. s.135–148.

Kuurne, Jouni: *Mathilda Rotkirch – Taiteilija ja matkailija*. Hämeenlinna 2002.

- Kuurne, Jouni: Johdanto. Teoksessa *Hisinger, Mikael: Halki vanhan Euroopan. Matkapäiväkirja 1783–1784*. Toimittanut ja suomentanut Jouni Kuurne. Helsinki 2012. s. 10–62.
- Lagerstam, Liisa ja Parland-von Essen, Jessica: Aatelin kasvatusta. Teoksessa *Huoneen taulun maailma. Kasvatusta ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Toimittanut Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki 2010. s. 184–220.
- Lempa, Heikki: The Spa: Emotional Economy and Social Classes in Nineteenth Century Pyrmont. *Central European History*, vol. 35, 1:2002. s. 37–73.
- Lempa, Heikki: *Beyond the Gymnasium: Educating the Middle-Class Bodies in Classical*. Plymouth 2007.
- Lewan, Bengt: *Drömmen om Italien. Italien i svenska resenärers skildringar från Atterbom till Snoilsky*. Stockholm 1966.
- Lindberg, Anna Lena: Naistaiteilijat 1700-luvun Euroopassa. Teoksessa *Naisten salonki. 1700-luvun eurooppalaisia naistaiteilijoita*. Toimittanut Ulla Aartomaa. Helsinki 2007. s. 59–94.
- Lindgren, Liisa: *Memoria – hautakuvanveisto ja muistojen kulttuuri*. Helsinki 2009.
- Lindwall, Bo: *Då och Nu. Svenskt konstliv under 150 år*. Stockholm 1982.
- Littlejohns, Richard: German Romantic painters. Teoksessa *The Cambridge Companion to German Romanticism*. Toimittanut Nicholas Saul. Cambridge 2009. s. 227–242.
- Lynn, Michael R.: *The Sublime invention: Ballooning in Europe, 1783–1820*. London 2010.
- MacLaren, I.S.: Exploration/Travel Literature and the Evolution of the Author. *International Journal of Canadian Studies*. 5, Spring 1992. s. 39–68.
- Mansén, Elisabeth: *Ett Paradis på jorden. Om den svenska kurortskulturen 1680–1880*. Stockholm 2001.
- Mansén, Elisabeth: *Sveriges historia 1721–1830*. Stockholm 2011.
- MacCalman, Iain: Introduction: A Romantic Age Companion. Teoksessa *The Romantic Age. British Culture 1776–1832*. Toimittanut Iain MacCalman. Oxford 2001. s. 1–14.
- Mustelin, O: Vetenskapliga studieresor från Finland till kontinenten under 1800-talet. *Finsk Tidskrift* 3. 1970.
- Niekerk, Carl: The Romantics and other cultures. Teoksessa *The Cambridge Companion to German Romanticism*. Toimittanut Nicholas Saul. Cambridge 2009. s. 147–162.

Nordensvan, Georg: *Sveriges Allmänna Konstförening 1832–1932. En historic och jubileumsskrift*. Sveriges Allmänna Konstförenings publikation XXI. Stockholm 1932.

Palau, François et Palau, Maguy: *Le Rail En France. Les 80 premières lignes 1828–1851*. Paris 1995.

Pennonen, Anne-Maria: Maisemamaalausta ja taiteilijaelämää Reinin mutkassa. Teoksessa *Italiassa & Saksanmaalla. Taiteilijoiden ja taiteentuntijoiden matkassa 1840–1930*. Toimittanut Teppo Jokinen & Hanne Selkokari. Helsinki 2011. s. 50–68.

Phelan, Anthony: Prose fiction of the German Romantics. Teoksessa *The Cambridge Companion to German Romanticism*. Toimittanut Nicholas Saul. Cambridge 2009. s. 41–66.

Piggott, Stuart: *Ruins in a Landscape. Essays in Antiquarianism*. Edinburg 1976.

Pousar, Jarl: Läslyckor och vetenskap i biblioteket. Teoksessa *Stensböle i Borgå. En herrgård under 700 år*. Toimittanut Henrik Degerman, Torsten Edgren & Olle Sirén. Helsingfors 2004.

Reynolds, Donald Martin: *The Nineteenth Century. The Cambridge Introduction to Art*. Cambridge 1985.

Ruoff, Eeva: *Vanhoja suomalaisia puutarhoja*. Helsinki 2001.

Sagarra, Eda: *Germany in the Nineteenth Century: History and Literature*. New York 2001.

Salmi, Akseli: *Künstlerbürgertum - The Social Spheres of Berliner Actors in the Years 1815–1848*. Turun yliopisto, Turku 2012.

Schivelbusch, Wolfgang: *Junamatkan historia. Alkuteos Geschichte der Eisenbahnreise. Zur Industrialisierung von Raum und Zeit im 19. Jahrhundert (1977)*. Suomentanut Margit Heinämäki. Jyväskylä 1996.

Schultz-Forberg, Hagen: Introduction. Teoksessa *Unravelling Civilisation. European Travel and Travel Writing*. Toimittanut Hagen Schultz-Forberg. Brussels 2005. s. 13–42.

Seyhan, Azade: What is Romanticism, and where did it come from? Teoksessa *The Cambridge Companion to German Romanticism*. Toimittanut Nicholas Saul. Cambridge 2009. s. 1–20.

Sjöblad, Christina: *Bläck, äntligen! kan jag skriva. En studie i kvinnors dagböcker från 1800-talet*. Stockholm 2009.

Sommer, Hermann: *Zur Kur nach Ems: ein Beitrag zur Geschichte der Badereise von 1830 bis 1914*. Stuttgart 1999.

Spang, Rebecca L.: *The Invention of the Restaurant. Paris and Modern Gastronomic Culture*. Harvard 2001.

Steinby, Torsten: En finländsk Grand Tour genom Europa 1834–35: Otto von Gerttens napolitanska resa. Teoksessa *Historiska och litteraturhistoriska studier* 61. Toimittanut Torsten Steinby. Helsingfors 1986. s. 5–98.

Sweet, Rosemary: *Cities and the Grand Tour. The British in Italy c. 1690–1820*. Cambridge 2012.

Sweetman, John: Nature and Art in Enlightenment Culture. Teoksessa *The Enlightenment World*. Toimittanut Martin Fitzpatrick, Peter Jones, Christa Knellwolf & Iain McCalman. New York 2004. s. 288–306.

Söderström, Marianne: *Grand Tour eller en turistresa. Adolf Aminoffs resa till kontinenten mot bakgrunden av bildningstraditionen och den begynnande turismen*. Painamaton pro gradu –työ. Åbo Akademi 1982.

Taylor, Robert R.: *Castles of Rhine: Recreating the Middle Ages in Modern Germany*. Waterloo 1998.

Thomas, Sophie: *Romanticism and Visuality. Fragments, History, Spectacle*. New York 2008.

Thompson, C.W.: *French Romantic Travel Writing – Chateaubriand to Nerval*. Oxford 2012.

Tommila, Päiviö: *Helsinki kylpyläkaupunkina 1830–50-luvuilla*. 2. painos (1955). Helsinki 1982.

Towner, John: *An Historical Geography of Recreation and Tourism in the Western World 1540–1940*. Chichester 1996.

Twitchell, James B.: *Romantic Horizons. Aspects of the Sublime in English Poetry and Painting, 1770–1850*. Columbia 1983.

Urry, John: *The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies*. First publ. 1990. Nottingham 2002.

Vainio-Korhonen, Kirsi: *Sophie Creutzin aika. Aatelistämää 1700-luvun Suomessa*. Helsinki 2008.

Vainio-Korhonen, Kirsi: Oppineisto aatelin kotiopettajina. Teoksessa *Huoneen taulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Toimittanut Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki 2010. s. 212–213.

Vainio-Korhonen, Kirsi: *Sofie Munsterhjelm in aika. Aatelistaisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa*. Helsinki 2012.

Valkeapää, Leena: Emil Nervanderin kolme matkaa Saksanmaalle. Teoksessa *Italiassa & Saksanmaalla. Taiteilijoiden ja taiteentuntijoiden matkassa 1840–1930*. Toimittanut Teppo Jokinen & Hanne Selkokari. Helsinki 2011. s. 69–93.

Varpio, Yrjö: *Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus*. Tampere 1997.

Vatka, Miia: *Suomalaisten salatut elämät. Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua*. Helsinki 2005.

Vaughan, William: Correcting Friderich (Friedrich): nature and society in post-Napoleonic Germany. Teoksessa *Art in bourgeois society, 1790–1850*. Toimittanut Andrew Hemingway & William Vaughan. Cambridge 1998. s. 208–228.

Westerlund, Lars: *Suomen Portti. Poliitikka ja hallinto Varsinais-Suomessa vuosina 1809–1917*. Ruotsinkielisestä käsikirjoituksesta suomentanut Hannes Virrankoski. Turku 2001.

Westermarck, Helena: Mathilda Rotkirch. Finlands första målarinna. En kulturbild. Teoksessa *Historiska och litteraturhistoriska studier 2*. Toimittanut Gunnar Castren, Carl von Bonsdorff & C.A. Nordman. Helsingfors 1926. s. 8–78.

Willner-Rönholm, Margareta: *Taidekoulun arkea ja unelmia. Turun Piirustuskoulu 1830–1981*. Ruotsinkielinen alkuteos *Konstnärsslit och vardagsdröm*. Suomentanut Reijo Juopperi. Turku 1996.

Wirilander, Kaarlo: Taiteilija sääty-yhteiskunnassa. *Suomalainen Suomi. Kulttuuripoliittinen aikakauskirja*. 5/34. vuosikerta. Helsinki 1966. s. 308–312.

Wirilander, Kaarlo: *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870*. Historiallisia tutkimuksia 93. Helsinki 1974.

Withey, Lynne: *Grand Tours and Cook's Tours. A History of Leisure Travel 1750 to 1915*. London 1998.

Zetterberg, Seppo: *Yhteisellä matkalla – VR 150 vuotta*. Helsinki 2011.